

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ‘ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ’

ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ:

Η ‘ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ’ ΣΤΗΝ
ΙΤΑΛΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΣΚΕΨΗΣ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΩΝ
ΠΑΡΙΣΙΩΝ (1919)

ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

2014

Επιβλέπων: Καθηγητής Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος,

Μέλη: Αναπληρωτής Καθηγητής Σκαρπέλος Ιωάννης,

Αναπληρωτής Καθηγητής Μπακουνάκης Νικόλαος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου Χριστόδουλο Γιαλλουρίδη που στήριξε το ερευνητικό μου ενδιαφέρον στη Πολιτιστική Διπλωματία και την επιθυμία μου να ασχοληθώ με τη περίοδο διακυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου.

Οφείλω θερμά και ειδικά να ευχαριστήσω την καθηγήτρια μου Χρυσάνθη Αυλάμη για την υποστήριξη και τις συμβουλές που μου παρείχε με τόση προθυμία σε όλη τη διάρκεια της έρευνας αλλά και της συγγραφής αυτής της διπλωματικής. Η συμπαράσταση και η βοήθεια της στα θεωρητικά αλλά και πρακτικά αδιέξοδα που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας υπήρξαν ανεκτίμητες.

Θερμά ευχαριστώ στον Ανδρέα Αντωνόπουλο τον υπεύθυνο στα αρχεία του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών που με υπομονή και ιδιαίτερη προθυμία μου προμήθευσε όλα τα αρχεία του καθηγητή Ανδρέα Ανδρεάδη.

Επίσης ευχαριστώ για την επιμέλεια και μετάφραση του κειμένου του καθηγητή Σωτηριάδη, τη φίλη και συνεργάτη Δέσποινα Αλεξιάδη, καθηγήτρια Ιταλικών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σ.1
---------------	-----

<u>I. Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ.....</u>	<u>σ.5</u>
---	------------

<i>i. ΤΙ ΣΥΝΙΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ;.....</i>	<i>σ.5</i>
---	------------

α. Ορισμοί και Αφορισμοί.....	σ. 5
-------------------------------	------

β. Προπαγάνδα –Πολιτιστική διπλωματία - Δημόσια Διπλωματία : Συζεύξεις – Αποκλίσεις	σ.11
---	------

γ. Προπαγάνδα και Πολιτιστική Διπλωματία –Η περίπτωση των Η.Π.Α.....	σ.13
--	------

δ. Ο Πολιτισμός Πηγή της Soft Power - J.NYE – ‘Η Έννοια της Έλξης’.....	σ.16
---	------

<i>ii. Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ: ΜΕΘΟΔΟΙ, ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΕΣΑ.....</i>	<i>σ.19</i>
---	-------------

α. Χτίζοντας Σχέσεις μέσω του Πολιτισμού.....	σ. 19
---	-------

β. Οι Πολιτιστικές Σχέσεις μέσω των Ακαδημαϊκών και Εκπαιδευτικών Ανταλλαγών - Ο Ρόλος των Διανοούμενων.....	σ.21
--	------

γ. Γραφειοκρατικές Δομές και Στελέχωση των Φορέων Άσκησης της Πολιτιστικής Διπλωματίας – Η Συνεισφορά των Ακαδημαϊκών	σ.24
---	------

δ. Η Πολιτιστική Διπλωματία και οι Ιστορικές Συγκυρίες.....	σ.26
---	------

<u>II. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ(1919).....</u>	<u>σ.28</u>
--	-------------

<i>i. ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΑ ΕΤΗ 1870-1919.....</i>	<i>σ.28</i>
--	-------------

α. Ιστορικές Συνθήκες την περίοδο 1870-1914.....	σ.28
--	------

β. Η Προπαγάνδα για την Εθνική Αλληλεγγύη και τα 14 Σημεία του Ουίλσον(1914-1918).....	σ.31
γ. Η Διάσκεψη των Παρισίων(1919-1920).....	σ.34
δ. Η Προπαγάνδα την Εποχή της Συνδιάσκεψης του Παρισιού – Η Αξία της Κοινής Γνώμης.....	σ.35
ε. Η Ελλάδα στη Διάσκεψη της Ειρήνης των Παρισίων- Το Ιταλικό Πρόβλημα.....	σ.37
<i>ii. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ‘ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ’</i>	σ.43
α. Η Αποστολή Λιβιεράτου στην Ιταλία (Ιανουάριος 1919-Μάιος 1919) - η Ίδρυση του Ιταλοελληνικού Κομιτάτου στη Γένοβα.....	σ.43
β. Η συμφιλίωση Ιταλίας και Ελλάδας - Το πρόγραμμα του Σωτηριάδη.....	σ.51
γ. Η ‘Ανιδιοτελής Προπαγάνδα’ των Ελλήνων Καθηγητών.....	σ.61
 ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.....	σ. 67
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σ. 72

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες επικρατεί η συζήτηση περί της χρήσης του πολιτισμού τόσο για πολιτικούς, όσο και για οικονομικούς λόγους. Ως προς την οικονομική του διάσταση, ο πολιτισμός λογίζεται ως εργαλείο που μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας κοινωνίας, ενώ σε ότι αφορά την πολιτική του διάσταση, θεωρείται πως μπορεί να επιφέρει απτά αποτελέσματα στη διαμόρφωση σχέσεων με άλλες χώρες και κοινωνίες, αλλά και στην άσκηση επιρροής σε αυτές. Η χρηστική προσέγγιση του πολιτισμού δεν αφορά μια καινοφανή τακτική. Ο πολιτισμός αποτελούσε ανέκαθεν δίοδο για την εφαρμογή καλών σχέσεων αλλά και ένα στήριγμα για τη διαμόρφωση πολιτικών.

Ο όρος που έχει επικρατήσει για την πολιτική χρήση του πολιτισμού στη σύγχρονη εποχή, είναι ο όρος *πολιτιστική διπλωματία*. Πρόκειται για μια επικοινωνιακή τακτική που χρησιμοποιεί με έναν συγκεκριμένο τρόπο πολιτιστικές δράσεις, προκειμένου να διαμορφωθούν διακρατικές σχέσεις ή να προωθηθούν στόχοι εξωτερικής πολιτικής. Συνήθως επιδιώκονται και τα δύο. Η πολιτιστική διπλωματία ασκείται από την Κυβέρνηση, από μη κυβερνητικούς και ιδιωτικούς φορείς. Απευθύνεται τόσο στους πολίτες ενός κράτους όσο και στους κυβερνώντες ενός άλλου. Ο τρόπος άσκησης της εξαρτάται από τις ιστορικές συγκυρίες, τις κοινωνικές, ιδεολογικές και οικονομικές συνθήκες αλλά και τις πολιτικές επιδιώξεις. Τα μέσα διαχείρισης και οι πολιτικές στρατηγικές ποικίλουν, διατηρείται ωστόσο ένας πυρήνας κοινών δράσεων. Ο πολιτισμός με την ευρύτερη του έννοια, χρησιμοποιείται για τη διαμόρφωση καναλιών επικοινωνίας ή ομάδων επιρροής.

Εφόσον κάθε πολιτική της πολιτιστικής διπλωματίας αφορμάται από συγκεκριμένες επιδιώξεις, οι οποίες καθορίζονται τόσο από το ιδεολογικό τοπίο, όσο και από το ιστορικό πλαίσιο, τότε σε κάθε επικράτεια και ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες, κυριαρχεί μια διαφορετική λογική για την άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας. Με βάση τα παραπάνω αποφασίσαμε να μελετήσουμε ορισμένες πτυχές της άσκησης της πολιτιστικής διπλωματίας κατά την πρώτη περίοδο διακυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου (1917-1920), δεδομένου ότι πρόκειται για έναν από τους λίγους Έλληνες πολιτικούς που επέδειξε μια ιδιαίτερη δυναμική στο διπλωματικό πεδίο, αλλά και σε εκείνο της εξωτερικής πολιτικής.

Σημείο εκκίνησης της έρευνας μας αποτέλεσαν τα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών. Η χαρτογράφηση του συνόλου των δράσεων της περιόδου διακυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου ήταν εξ αρχής ανέφικτη στο πλαίσιο μιας μεταπτυχιακής εργασίας. Πέραν τούτου, τα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών αποδείχτηκαν ελλειπή ως προς το συγκεκριμένο αντικείμενο. Το ενδιαφέρον μας συγκράτησε το αρχείο Α/5/ΠΙ3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), σχετικά με την ‘πανεπιστημιακή αποστολή’ στην Ιταλία του ακαδημαϊκού και ιατρού Σπύρου Λιβιεράτου την εποχή της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης των Παρισίων (1919-1920). Στην αναφορά των τριάντα σελίδων περίπου, που συνέταξε ο Λιβιεράτος και απέστειλε στο Υπ.Εξ. ως απόρρητη, πληροφορούμαστε πως στην αποστολή συμμετείχαν άλλοι δύο καθηγητές, ο Γεώργιος Σωτηριάδης και ο Ανδρέας Ανδρεάδης. Ενημερωνόμαστε επίσης για την ίδρυση Ιταλοελληνικών Κομιτάτων στη Ρώμη και στη Γένοβα. Αναζητώντας περισσότερες πληροφορίες για τη δράση των άλλων καθηγητών καταλήξαμε σε τρία επιπλέον αρχεία. Πρόκειται για μια ομιλία του Σωτηριάδη στη Γένοβα και επίσης δύο κείμενα του Ανδρεάδη, που αφορούν την ανασύσταση της βιβλιοθήκης Louvain στο Βέλγιο και στη διάδοση της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό. Τα δύο τελευταία εντοπίστηκαν στο προσωπικό αρχείο του καθηγητή στο αρχείο του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πως όμως μπορεί να επιχειρηθεί η κατανόηση μιας τακτικής στο παρελθόν όταν η λογική αυτής της τακτικής διαμορφώθηκε σχεδόν εκατό χρόνια αργότερα; Φαίνεται εφικτή αρκεί να μελετήσει κανείς πως η σύγχρονη τακτική, μπορεί να εφαρμόστηκε σε παρελθοντικό χρόνο. Αν μπορούμε να μιλήσουμε για άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας στο παρελθόν, τότε ποιοί οι δρώντες και ποιος ο ρόλος τους; Ποιοι στόχοι έπρεπε να εξυπηρετηθούν και ποια η δομή και η λογική που τους συνόδευσαν, αποτελούν μαζί με τα προαναφερθέντα τα βασικά ερωτήματα που μας απασχόλησαν και μετουσίωσαν αυτό που πρόκειται να ακολουθήσει.

Η μελέτη μας ξεκινά με μια διαδρομή που θα επεξηγεί τι συνιστά πολιτιστική διπλωματία. Αυτή η συνθήκη θεωρήσαμε πως είναι απαραίτητη αφενός για να κατανοηθεί το αντικείμενο που εξετάζεται, αφετέρου διότι αποτελεί μια βασική συνιστώσα σύγκρισης του τρόπου που αντιμετωπίζεται η πολιτιστική διπλωματία σήμερα σε σχέση με το παρελθόν. Αν οι σημερινοί διαχειριστές και μελετητές διαθέτουν μια συγκεκριμένη οπτική για το υπό ανάλυση πεδίο, τότε οι διαχειριστές εκείνης της εποχής τι άποψη είχαν; Υπήρχαν ομοιότητες ή μόνο διαφορές, ή τελικά

και τα δύο; Στο πρώτο κεφάλαιο λοιπόν, θα εξεταστεί η πολιτιστική διπλωματία ως αντίληψη αρχικά και μετέπειτα ως τακτική. Η αντίληψη για το πεδίο διακρίνεται από μια σύγχυση, το οποίο συμβαίνει επίσης, όταν συνδέεται με την *προπαγάνδα*, η οποία αποτελεί ομοίως μια επικοινωνιακή τακτική που στόχο έχει το κοινό άλλων χωρών. Είναι σημαντικό ως προς την κατανόηση του αντικειμένου συνεπώς, να αναδυθούν οι συζεύξεις αλλά και οι αποκλίσεις των όρων και των πρακτικών που εξετάζονται. Η αναφορά στη ‘λογική’ της *soft power* του J.Nye συμπληρώνει την πορεία των ορολογιών και των ιδεών που τις συνοδεύουν, ενώ γίνεται προφανές πως διακρίνονται από μια κοινή επιδίωξη, εκείνη της επιρροής του κοινού. Οι τακτικές που αφορούν την πολιτιστική διπλωματία και θεωρείται πως την αντιπροσωπεύουν είναι πολλών ειδών. Ο όρος πολιτιστικός γίνεται ευρύς και συμπεριλαμβάνει φιλανθρωπικές πράξεις, εκπαιδευτικές ανταλλαγές, όσο και άλλου τύπου δράσεις. Δεν αναφερθήκαμε σε όλες, αλλά σε αυτές που συνδέονται με την δική μας έρευνα.

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης, οι συλλογισμοί μας ακολουθούν επί το πλείστον, το ρου των ιστορικών εξελίξεων. Μια σύντομη ιστορική αναδρομή των ετών από το 1870 μέχρι το 1919 κρίθηκε αναγκαία, προκειμένου να εντάξουμε το γεγονός που θα μας απασχολήσει στο ευρύτερο κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο του. Η αναφορά στην τακτική της προπαγάνδας υπήρξε απαραίτητη, εφόσον έτσι ορίστηκαν από τις κυβερνήσεις της εποχής οι επικοινωνιακές τακτικές επιρροής τόσο προς το κοινό στο εσωτερικό των κρατών, όσο και σε εκείνο έξω από αυτά. Οι αντιλήψεις για την κοινή γνώμη αναφέρονται συνοπτικά και εμπλουτίζουν την εικόνα για τις επικοινωνιακές λογικές που επικρατούν την περίοδο που εξετάζουμε. Είναι απαραίτητο να κατανοηθεί επίσης, πως οι αντιλήψεις της εποχής περί κοινής γνώμης, καθόρισαν και τις τακτικές εκείνες για την επιρροή της. Συνεχίζουμε την αφήγηση μας με τις συνθήκες που επικρατούν την περίοδο Σύναψης της Ειρήνης των Παρισίων, προσδιορίζοντας το πλαίσιο των σχέσεων με την Ιταλία πριν την επίσκεψη του Λιβιεράτου και την πανεπιστημιακή αποστολή του. Παρατηρείται πως προσπάθειες επαφής με την Ιταλία είχαν προηγηθεί πριν την απόφαση ίδρυσης των Κομιτάτων στην Ιταλία. Το Κομιτάτο της Γένοβας και ο σκοπός της δράσης του όμως, προσφέρει μια εικόνα άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας, που χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια διαμόρφωσης τόσο πνευματικών όσο και εμπορικών δεσμών και απαντά στην επιτακτική ανάγκη διαμόρφωσης φιλικών σχέσεων με τη γείτονα χώρα. Οι εχθρικού τύπου σχέσεις που επικρατούσαν, δε βοηθούσαν στο να επιτευχθεί μια

συμφωνία για τις εδαφικές διαφορές που προέκυπταν εκείνη την εποχή μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας.

Το κείμενο του Σωτηριάδη μας δίδει μια άποψη για τη ρητορική που χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να προσεταιριστούν οι Ιταλοί στις φιλικές διαθέσεις της Ελλάδας. Από την ανάλυση της επιχειρηματολογίας του λόγου που παρουσιάστηκε σε διάλεξη του Κομιτάτου της Γένοβας, προκύπτουν οι τρόποι προβολής του ελληνικού πολιτισμού αλλά και αντίστοιχα οι αιτίες που επιδιώκονται οι σχέσεις. Οι θέσεις του Ανδρεάδη, του τρίτου ακαδημαϊκού μέλους του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου για τη κυβερνητική αποστολή στην Ιταλία, αφορούν μετέπειτα χρονική περίοδο από αυτήν που εξετάζουμε. Πρόκειται για δύο κείμενα του 1922 και 1931. Ωστόσο συμπεριληφθήκαν στη μελέτη μας διότι αφενός μιλούν για δράσεις του παρελθόντος, αφετέρου δίδονται προτάσεις για διαχειριστικά ζητήματα προβολής του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό. Ιδωμένη με τη σύγχρονη οπτική, τόσο η βοήθεια για την ανασύσταση της βιβλιοθήκης Louvain όσο και η προσπάθεια προβολής της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό, αποτελούν δράσεις πολιτιστικής διπλωματίας. Ο Ανδρεάδης, ο Σωτηριάδης και ο Λιβιεράτος μιλούν για προπαγάνδα στα κείμενα τους. Ως προπαγάνδα ορίστηκαν εκείνες οι τακτικές επιρροής ή διαφώτισης του κοινού προς τα ελληνικά ζητήματα. Αυτή η οπτική μας προσφέρει κάποιες εξηγήσεις στις πιο σύγχρονες τοποθετήσεις περί πολιτιστικής διπλωματίας και την σχέση της με την προπαγάνδα. Οι συλλογισμοί που προκύπτουν κατόπιν των όσων περιγράφονται, αφορούν το τελευταίο μέρος της έρευνας μας, όπου παραθέτουμε τα συμπεράσματα μας.

I. Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

i. ΤΙ ΣΥΝΙΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ;

α. Ορισμοί και Αφορισμοί

«[...]Ο πολιτισμός, όπως και η εξουσία(power), μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη οποιουδήποτε αριθμού στόχων και την επίδιωξη οποιουδήποτε αριθμού πολιτικών»¹.

Παρόλο που υποστηρίζεται πως κυριαρχεί μια σύγχυση για το τι συνιστά πολιτιστική διπλωματία², είτε αντίστοιχα μια διαφωνία στην επακριβή σημασία του όρου³, ή μία μη οργανωμένη και κοινά συμφωνημένη ορολογία⁴, συμβαίνει διότι είναι δύσκολο να περιγραφεί συνοπτικά μια πρακτική που συνοδεύεται από μια ποικιλία δράσεων. Η δυσκολία στην περιγραφή της πολιτιστικής διπλωματίας συνίσταται επίσης στο γεγονός πως οι ίδιοι οι δρώντες αλλά και οι μελετητές, αντιλαμβάνονται διαφορετικά τα κίνητρα ή και τους στόχους της πρακτικής αυτής. Όπως αναφέρει και ο Χριστογιάννης, ο όρος πολιτιστική διπλωματία είναι νεοφανής και το περιεχόμενο που του προσδίδεται ποικίλει και εξαρτάται από τον τρόπο που οι φορείς κυβερνητικοί ή μη⁵, τον ασκούν⁶.

Η συζήτηση περί Π.Δ.⁷ αφορά τον τρόπο που ο πολιτισμός είτε ως υλικό ώσμων, είτε ως εξαγωγίμο προϊόν μπορεί να κατανοηθεί αφενός ως όργανο πολιτικής ή οικονομικής δύναμης, αφετέρου ως εργαλείο διεθνούς επικοινωνίας και κατανόησης. Συγκεκριμένα στις τοποθετήσεις που επικρατούν κυριαρχεί το δίπολο,

¹ Gienow-Hecht, J. (n.d.). *Cultural Imperialism*, Διαθέσιμο στο: <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Cultural-Imperialism.html> [1 Νοεμβρίου 2013].

² Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p.3.

³ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], p. 28.

⁴ Chakraborty, K. (ed.)(2013). *Cultural Diplomacy Dictionary*, ICD, p.30.

⁵ Η σύσταση της Franco- German Committee for Documentation and Information και η International Federation of Intellectual Unions, μετά την λήξη του πολέμου για την διάνθιση των σχέσεων μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας, είχε στόχο την διαμόρφωση διεθνούς και διμερής πλατφόρμας για την πληροφόρηση, την συζήτηση και τον ορισμό κοινών συμφερόντων, μπροστά στην αυξανόμενη οικονομική δύναμη των Η.Π.Α και την ιδεολογική υπεροχή της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτές οι μη κυβερνητικές πρωτοβουλίες είχαν επαφές με πρεσβείες, με υπουργεία εξωτερικών, με κυβερνήσεις και πολιτικά κόμματα και με τα ινστιτούτα της Κοινωνίας των Εθνών. Muller, G. (2003). *France and Germany after the Great War: Businessmen, Intellectuals and Artists in Non-Governmental European Networks*. In: Gienow-Hecht, J and Schumacher, F. (ed.) *Culture and International History*, Berghahn Books, New York-Oxford, pp. 99, 105.

⁶ Χριστογιάννης, Γ.(2006). *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία*. Έλλην, Αθήνα, σ. 105.

⁷ Όπου Π.Δ. συντομογραφία του όρου πολιτιστική διπλωματία.

διαμόρφωση σχέσεων και προσπάθεια αλληλοκατανόησης⁸ μεταξύ διαφορετικών χωρών⁹ και ως μια πολιτική, ή τακτική, μέσο ή και όργανο, που χρησιμοποιήθηκε και χρησιμοποιείται από τις χώρες, προκειμένου να προάγουν τα άυλα χαρακτηριστικά τους¹⁰ αλλά και τα ενδιαφέροντα τους¹¹. Τα ενδιαφέροντα αυτά συνδέονται με την εξωτερική πολιτική,¹² - όπως η διαμόρφωση σχέσεων όταν οι κλασικοί διπλωματικοί τρόποι δεν είναι δυνατόν να αποφέρουν αποτελέσματα¹³- επίσης συνοδεύονται από οικονομικούς και εμπορικούς στόχους¹⁴. Η Π.Δ. παρόλο που ορίζεται ως η

⁸ Πολιτιστική διπλωματία για τον Milton Cummings αποτελεί “η ανταλλαγή ιδεών, πληροφοριών, τέχνης και άλλων πτυχών του πολιτισμού μεταξύ εθνών και των ανθρώπων τους για την προώθηση της αλληλοκατανόησης. Όπως αναφέρεται στο: Schneider, C. (2003). *Diplomacy that Works: Best Practices in Cultural Diplomacy*, Center for Arts and Culture. Available at: http://intranet.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2013/by_pro_gram/afta_pubs/cac_pubs/Schneider.pdf [2 December 2013], p. 1.

⁹ Chakraborty, K. (ed.) (2013). *Cultural Diplomacy Dictionary*, ICD, pp.30. Bound, K et al. (n.d). *Cultural Diplomacy*. DEMOS. Available at: <http://www.demos.co.uk/publications/culturaldiplomacy> [2 November 2013], p.11,

¹⁰ Schneider, C. (2003). *Diplomacy that Works: Best Practices in Cultural Diplomacy*, Center for Arts and Culture. Available at: http://intranet.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2013/by_pro_gram/afta_pubs/cac_pubs/Schneider.pdf [2 December 2013], p.2. Σε άλλο κείμενο της η Schneider, συνδέει την πολιτιστική διπλωματία με διαμόρφωση της εικόνας ενός έθνους και επικοινωνίας των αξιών της. Schneider, C. (2004). *Culture Communicates: US Diplomacy that Works*, Available at: http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20040300_cli_paper_dip_issue94.pdf [15 December 2013], pp.5-10. Ο Cull αναφέρει ως πολιτιστική διπλωματία την προσπάθεια διαχείρισης του διεθνούς περιβάλλοντος μέσα από την προβολή των πολιτιστικών πηγών και κατορθωμάτων στο εξωτερικό. Cull, N. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press, Los Angeles, Available at: <http://uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/legacy/publications/perspectives/CDDPerspectivesLessons.pdf> [5 December 2013], pp.19-20. Ως προώθηση εθνικής κουλτούρας αναφέρεται στο: Feigenbaum, H. (2001). *Globalization and Cultural Diplomacy*, Available at : <http://www.yimg.com/kq/groups/.../global+6.pdf> [2 December 2013], pp.20. Η κουλτούρα χρησιμοποιείται ως ένας τρόπος προκειμένου οι ηγέτες και οι χώρες να δείξουν ποιοι είναι αναφέρεται στο: Bound, K et al. (n.d). *Cultural Diplomacy*. DEMOS. Available at: <http://www.demos.co.uk/publications/culturaldiplomacy> [2 November 2013], p.11. Διαμόρφωση εθνικής εικόνας αναφέρεται στο Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/file_s/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013], p. 7.

¹¹ Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p. 2, Arndt, R. (2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington, pp. xviii, Aguilar Manuela όπως αναφέρεται στο Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). *The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society*. ICD, Berlin.

¹² Χριστογιάννης, Γ. (2006). *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία*. Έλλην, Αθήνα, σ. 106, Γιανναράς, Χ. (2003). *Πολιτιστική Διπλωματία, Προθεωρία Ελληνικού Σχεδιασμού*, Ίκαρος, Αθήνα, σσ.13-14, Ανδρεάδης, Γ. όπως αναφέρεται στο Τζουμάκα, Ε. (2005). *Πολιτιστική Διπλωματία, Διεθνή Δεδομένα και Ελληνικές Προοπτικές*. Σιδέρης, Αθήνα, σ. 9.

¹³ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁴ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], pp.27-28. Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p. 56. Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/files/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013], p. 7.

ανθρώπινη/ανθρωπιστική πλευρά των Διεθνών Σχέσεων¹⁵, ως τεχνική, δε χρησιμοποιείται πάντοτε για καλούς σκοπούς αλλά και για κακούς¹⁶. Το γεγονός πως ο πολιτισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πολιτικό εργαλείο προσφέρει τις αρνητικές υποδηλώσεις στην Π.Δ., ενώ ο επικοινωνιακός της ρόλος ως γέφυρα κατανόησης, αναδύει τη θετική δράση της.

Σε εκπαιδευτικό forum του ENCATC (*European Network of Cultural Administration Training Centers*) το Δεκέμβρη του 2012 στις Βρυξέλλες με θέμα την Πολιτιστική Πολιτική, όταν η συζήτηση στράφηκε στην πολιτιστική διπλωματία, ο Γάλλος και Γερμανός ομιλητής απέφυγαν τη χρήση του παραπάνω όρου και αμφότεροι χρησιμοποίησαν τον αντίστοιχο *πολιτιστικές σχέσεις* (cultural relations). Η τοποθέτηση αυτή αφορούσε αφενός τη δράση του τμήματος των Διεθνών και Πολυμερών Σχέσεων του Γαλλικού Υπουργείου Πολιτισμού και Επικοινωνίας και αφετέρου εκείνης ενός αντιπροσώπου του Ινστιτούτου Γκαίτε. Σύμφωνα με τον Arndt, «οι σχέσεις μεταξύ εθνικών κουλτούρων, αυτές οι πτυχές της διανόησης και της εκπαίδευσης που κατοικούν σε μια κοινωνία και τείνουν να διαπερνούν σύνορα και να συνδέονται με ξένους θεσμούς», είναι «κυριολεκτικά», οι πολιτιστικές σχέσεις και αναπτύσσονται φυσικά και οργανικά. Η πολιτιστική διπλωματία «μπορεί να ειπωθεί πως λαμβάνει χώρα, όταν επίσημοι διπλωμάτες, εξυπηρετώντας εθνικές κυβερνήσεις, προσπαθούν να διαμορφώσουν και να συντονίσουν αυτή την φυσική ροή για να προάγουν εθνικά ενδιαφέροντα»¹⁷. Αυτή η επέμβαση στην ειδομένη ως φυσική ροή των πραγμάτων, πιθανότατα να προκαλεί και την αμηχανία στην σύνδεση του πολιτιστικού με τη διπλωματία¹⁸ και παράλληλα την αποφυγή χρήσης του όρου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Mark, το σημασιολογικό φορτίο των λέξεων είναι αυτό που καθιστά δύσκολη τη δεδομένη ορολογία¹⁹.

Ο Barghoorn τη δεκαετία του 1960 ορίζει ως πολιτιστική διπλωματία την τακτική που ακολουθήθηκε από την Σοβιετική Ένωση κατά την διάρκεια του Ψυχρού

¹⁵ Feigenbaum, H.(2001). *Globalization and Cultural Diplomacy*, Available at : xa.yimg.com/kq/groups/.../global+6.pdf [2 December 2013], p. 39.

¹⁶ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], p. 28.

¹⁷ Arndt, R.(2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington, p. xviii.

¹⁸ Γιανναράς, Χ. (2003). *Πολιτιστική Διπλωματία, Προθεωρία Ελληνικού Σχεδιασμού*, Ίκαρος, Αθήνα, σ. 13.

¹⁹ Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p. 40.

Πολέμου. Αναφερόμενος σε διαστροφή των πολιτιστικών ανταλλαγών και της διαπολιτισμικής επικοινωνίας, περιγράφει ως κέντρο της πολιτικής, την συστηματική χρησιμοποίηση των πληροφοριών, των καλλιτεχνικών, επιστημονικών και άλλων πολιτιστικών υλικών, συμβόλων και ιδεών ως όργανα της εξωτερικής πολιτικής²⁰. Περιγράφει τη σοβιετική πολιτιστική διπλωματία ως εξαπάτηση και βασίζει το κατηγορήμα του στο γεγονός πως πέρα από το δογματισμό και το τοπικισμό, οι ανταλλαγές των επιστημόνων και του εξειδικευμένου προσωπικού με μη-κομμουνιστικές χώρες, εξυπηρετούσε την εξασφάλιση πατέντων, προσχεδίων και διαδικασιών, ενώ η οργάνωση της ημι - επίσημης λογοτεχνίας είχε στόχο να εξυμνεί και να ψεύδεται προς χάριν της κυβέρνησης²¹.

Η αμερικάνικη πολιτιστική διπλωματία στον Ψυχρό Πόλεμο χαρακτηρίστηκε ως όπλο σε μια αντίθετη ιδεολογία, δηλαδή ως αμυντική πολιτική μέσω της διασποράς του τρόπου σκέψης και δημιουργικής έκφρασης, μέσω ανταλλαγής ανθρώπων και έργων²², ή ως μια επιθετική αντι - κομμουνιστική εξωτερική πολιτική²³. Σύμφωνα με το Liping, ο Ψυχρός πόλεμος διαμόρφωσε ένα περιβάλλον, όπου η πολιτιστική εξάπλωση συνεισέφερε στη 'διαμόρφωση αυτοκρατορίας' όταν οι στρατιωτικές δράσεις δεν μπορούσαν άμεσα να χρησιμοποιηθούν από τον αμοιβαίο φόβο της απόλυτης καταστροφής. Οι εκπαιδευτικές ανταλλαγές διευκόλυναν την πολιτιστική κυριαρχία των Η.Π.Α, που περιελάμβανε την πώληση ιδεών, αξιών, ιδεολογιών, τεχνολογιών, εμπορίου, στρατιωτικής άμυνας και τρόπους ζωής, οτιδήποτε δηλαδή προωθούσε την ευνοϊκή εικόνα και εξουσία²⁴.

Την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, η πολιτιστική διπλωματία μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Αμερικής υπήρξε αμφότερα, αμυντική και παράλληλα επιθετική πολιτική. Κυριάρχησε ο πόλεμος ανάμεσα σε δύο διαφορετικές κοσμοθεωρίες, που προσπαθούσαν μέσω του πολιτισμού τους, ιδωμένος ως τρόπος

²⁰ Barghoorn, F.(1960). *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton University Press., New Jersey, p. 11.

²¹ Στο ίδιο, σ. 14-15.

²² Schneider, C. (2004). *Culture Communicates: US Diplomacy that Works*, Available at: http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20040300_cli_paper_dip_issue94.pdf [15 December 2013],p. 6.

²³ Nye, J.(2004). *Soft Power, The means to success in World Politics*. PublicAffairs, New York, p. 103.

²⁴ Liping, B. (1999). Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War. *Journal of American Studies*. 33,03, December, p. 414.

του βίου²⁵, να επιβληθούν σε άλλες χώρες. Τις πρακτικές τις συνόδευε η πεποίθηση πως ο δεδομένος τρόπος αποτελούσε την καλύτερη πρόταση για την ανθρωπότητα. Η πειθώ που ασκήθηκε διαμέσου εκπαιδευτικών και ακαδημαϊκών ανταλλαγών, μέσω εκδηλώσεων μουσικής, θεάτρου κ.ά., εξυπηρέτησε την προαγωγή μιας συγκεκριμένης εικόνας για την εκάστοτε χώρα αλλά και μιας πρότασης πολιτισμού. «Πρέπει να ενώσουμε τις προσπάθειες μας με εκείνες άλλων ελεύθερων ανθρώπων, σε ένα παρατεταμένο και εντατικοποιημένο πρόγραμμα για να προωθήσουμε το σκοπό της ελευθερίας ενάντια στην προπαγάνδα της σκλαβιάς. Πρέπει να κάνουμε τους εαυτούς μας να ακουστούν στον κόσμο σε μια σπουδαία / μέγα καμπάνια της αλήθειας»,²⁶ αναφέρει χαρακτηριστικά ο Harry Truman.

Αν για την Αμερική η 'Αλήθεια' και η 'Ελευθερία' κυριαρχούσαν στην καμπάνια του πολιτισμού, για την Σοβιετική Ένωση υπήρξε η 'Ειρήνη' και η 'Ασφάλεια'. Το πρόγραμμα του 27^{ου} Συνεδρίου του Σοβιετικού Κομμουνιστικού Κόμματος, δέσμευε τους υποστηρικτές του ως προς την «επιδίωξη μιας επίμονης πολιτικής ενότητας, μια δράση για τη διαμόρφωση ενός διεθνούς εργατικού ταξικού κινήματος όλων των εργαζόμενων ανθρώπων, σε μια μάχη για τα κοινά ενδιαφέροντα τους, για τη διαρκή ειρήνη και ασφάλεια των ανθρώπων, για την εθνική ανεξαρτησία, τη δημοκρατία και τον σοσιαλισμό»²⁷. Όπως αναφέρει ο Cauter, ο Ψυχρός Πόλεμος δεν ήταν μια παραδοσιακή πολιτική και στρατιωτική σύγκρουση, αλλά ένας ιδεολογικός και πολιτιστικός ανταγωνισμός σε παγκόσμια κλίμακα και χωρίς ιστορικό προηγούμενο. Η προσπάθεια επικράτησης του Κομμουνισμού, ηττήθηκε τόσο ηθικά, διανοητικά και πολιτιστικά, όσο και οικονομικά και τεχνολογικά²⁸.

Επικρατεί η άποψη πως οι οργανωτικές και ιδεολογικές προκαταλήψεις του Ψυχρού Πολέμου, έχουν επηρεάσει, ό,τι ξέρουμε για την πολιτιστική διπλωματία²⁹ ή

²⁵ «Γιατί κάθε ανθρώπινη συμβίωση εμφανίζει μια κυρίαρχη(συνειδητή ή ανεπίγνωστη) νοηματοδότηση της πραγματικότητας και τα αντίστοιχα κριτήρια ιεράρχησης των αναγκών της. Ο πολιτισμός ορίζεται, απλά και ρεαλιστικά, ως ο τρόπος του βίου». Γιανναράς, Χ. (2003). *Πολιτιστική Διπλωματία, Προθεωρία Ελληνικού Σχεδιασμού*, Ίκαρος, Αθήνα, σ. 16.

²⁶ Kennedy, L. and Lucas, S. (n.d). *Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy*. Available at: <http://www.nyu.edu/steinhardt/e/pdf/humsocsci/mias/readings07/95.pdf> [2 December 2013], p.311.

²⁷ Ebon, M. (1987). *The Soviet Propaganda Machine*, McGraw- Hill Book Company, New York, p. 9.

²⁸ Όπως αναφέρεται στο Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/files/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013], p. 6.

²⁹ Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). *The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society*. ICD, Berlin.

πως την ίδια περίοδο η πρακτική γνώρισε την ιδιαίτερη ακμή της³⁰. Το γεγονός πως η πολιτιστική διπλωματία λειτούργησε εξυπηρετώντας και επιβάλλοντας συγκεκριμένα κυβερνητικά συμφέροντα που θα μπορούσαν να οριστούν και ιμπεριαλιστικά, οδήγησε και στην άποψη πως «οι άνθρωποι επηρεάζονται ευνοϊκά όταν κυριαρχεί μια ειλικρινή προσπάθεια κατανόησης τους, [και δεν έχουν ευνοϊκή διάθεση] όταν η προσπάθεια επικεντρώνεται στο να πειστούν ως προς εσένα»³¹. Η λογική αυτή, που υποδηλώνει το σεβασμό απέναντι στις προτιμήσεις των άλλων, επανεμφανίζεται πιο δυναμικά τη σύγχρονη εποχή και όπως και τότε αντιτίθεται στην επιβολή. Η Schneider μιλώντας για την πολιτιστική διπλωματία στην σύγχρονη εποχή, υποστηρίζει πως «μια καλή πρακτική [της πολιτιστικής διπλωματίας], προκύπτει όταν συντονίζεται με τις προτιμήσεις και τα ενδιαφέροντα των ομολόγων των άλλων χωρών και όταν συμβαίνει η στρατηγική χρήση αυτής της γνώσης»³². Η πολιτιστική διπλωματία επομένως οφείλει να συντονίζεται με τα ενδιαφέροντα που επικρατούν των πολιτών όπου και προσανατολίζεται³³.

Η σύζευξη της Π.Δ. με τη διάθεση για επιρροή³⁴ ή επιβολή είναι δεδομένη, όμως φαίνεται πως συγχέεται και με άλλου τύπου επικοινωνιακές τακτικές. Ο Barghoorn μελετώντας τη χρήση των πολιτιστικών υλικών από τη Σοβιετική Ένωση μιλά για ένα «περίπλοκο αμάλγαμα προπαγάνδας, εξαπάτησης και κάποιες φορές αμοιβαία επικερδών ανταλλαγών»³⁵. Η πολιτιστική διπλωματία χρίζεται προπαγάνδα συνεπώς, όταν επικρατούν συνθήκες εξαπάτησης και προσπάθειες αλλαγής αντιλήψεων. Σύμφωνα με τον Haigh, την περίοδο μεταξύ των δύο Παγκόσμιων πολέμων, παρενέβησαν οι κυβερνήσεις στις διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις και το

³⁰ Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society. ICD, Berlin.

³¹ 'People are more favorably impressed by a sincere attempt to understand *them* than by an effort directed at persuading them to understand *you*'. Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], p. 29.

³² Schneider, C. (2003). *Diplomacy that Works: Best Practices in Cultural Diplomacy*, Center for Arts and Culture. Available at: http://intranet.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2013/by_program/afta_pubs/cac_pubs/Schneider.pdf [2 December 2013], p. 12.

³³ Στο ίδιο, σ. 13.

³⁴ Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/file_sjl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013], p. 3. Manuela Aguilar, όπως αναφέρεται στο Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society. ICD, Berlin.

³⁵ Πρόκειται για χαρακτηρισμό της Σοβιετικής Πολιτιστικής διπλωματίας, του Αμερικανού μελετητή Barghoorn. Barghoorn, F.(1960). *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton University Press., New Jersey, p.v.

έκαναν ασκώντας πολιτιστική προπαγάνδα³⁶, όχι όμως με την έννοια εκείνης που άσκησαν τα απολυταρχικά καθεστώτα³⁷. Η Π.Δ. συνδέεται προφανώς με μια άλλη μορφή προπαγάνδας, η οποία διαθέτει θετικές υποδηλώσεις. Η τοποθέτηση ενός υψηλού στελέχους της κυβέρνησης των ΗΠΑ στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου αναφέρει πως «τα πολιτιστικά προγράμματα πάντα υπήρξαν το κάλυμμα όπου τα προγράμματα πληροφόρησης λειτουργούσαν»³⁸, τοποθέτηση που υποδεικνύει μια συγκεκριμένη σχέση μεταξύ πολιτιστικής διπλωματίας και πληροφόρησης. Η προπαγάνδα αποτελεί επίσης τακτική που στόχο έχει την πληροφόρηση. Υπάρχει όντως μια σύγχυση του όρου της πολιτιστικής διπλωματίας με εκείνους της προπαγάνδας, -μετέπειτα της Δημόσιας Διπλωματίας- όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά και οι Gienow-Hecht και Donfried³⁹;

β. Προπαγάνδα - Πολιτιστική διπλωματία - Δημόσια Διπλωματία : Συζεύξεις – Αποκλίσεις

«Αλλαγές στη σημασία που συνδέεται με μια λέξη, μπορεί να σχετίζονται με ιδεολογικές και πολιτιστικές αλλαγές»⁴⁰

Η πολιτιστική διπλωματία αποτελεί έναν όρο που προκαλεί αμφιθυμία. Το ίδιο συμβαίνει όμως και με τον όρο της προπαγάνδας. Ο προσδιορισμός ‘πολιτιστική προπαγάνδα’, κρίνοντας από τα συμφραζόμενα που χρησιμοποιούν οι Haigh⁴¹ και Nye⁴², αφορά την προβολή ευνοϊκών εικόνων και ιδεών μιας χώρας προς μια άλλη. Ο καθηγητής Barghoorn αναφέρει πως πολιτιστική διπλωματία συνιστά «ο επιδέξιος χειρισμός των πολιτιστικών υλικών και προσωπικού για σκοπούς προπαγάνδας»⁴³. Η

³⁶ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], p.28.

³⁷ Στο ίδιο, σ. 35.

³⁸ Arndt, R.(2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington, p.255.

³⁹ Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). *The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society*. ICD, Berlin.

⁴⁰ Fellows, E. (1959). ‘Propaganda’: History of a Word. *American Speech*. Vol.34, No.3, October, p. 182.

⁴¹ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], p. 28.

⁴² Nye, J.(2004). *Soft Power, The means to success in World Politics*. PublicAffairs, New York, p. 101.

⁴³ Όπως αναφέρεται στο Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], p. 35.

προπαγάνδα σύμφωνα με τον Fellows, αποτελεί μια τεχνική επιρροής της δημόσιας γνώμης⁴⁴, άσχετα με τις αρνητικές ή θετικές ή και ουδέτερες υποδηλώσεις που λαμβάνει. Αν βασιστούμε σε αυτές τις τοποθετήσεις, τότε γίνεται δυσδιάκριτη η διαφορά του όρου προπαγάνδας, έστω πολιτιστικής με εκείνη της πολιτιστικής διπλωματίας. Αυτό που προκύπτει είναι πως χρησιμοποιούν τα πολιτιστικά υλικά ομοίως προκειμένου να προβληθούν ευνοϊκές εικόνες. Ας προχωρήσουμε όμως σε περαιτέρω ορισμούς.

Η προπαγάνδα για τον Laswell το 1934, «με την ευρεία έννοια, είναι η τεχνική επιρροής της ανθρώπινης δράσης με την χειραγώγηση των αναπαραστάσεων. Αυτές οι αναπαραστάσεις μπορεί να έχουν προφορική, γραπτή, εικονική και μουσική μορφή»⁴⁵. Εφόσον δεχθούμε πως κάθε προφορικό, γραπτό, εικονικό και μουσικό σχήμα αποτελεί πολιτιστικό υλικό - άσχετα με τους λόγους που παράχθηκε -, που έχει διαμορφωθεί μια δεδομένη χρονική στιγμή σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και ιδεολογικό περιβάλλον, τότε η πολιτιστική διπλωματία και η προπαγάνδα αποτελούν δύο ορισμούς που εξηγούν την ίδια τεχνική. Επιτελείται διαχείριση των στοιχείων του πολιτισμού και στις δύο περιπτώσεις. Στην Π.Δ. επειδή επιδιώκονται σχέσεις για να εξαργυρωθούν συμφέροντα εξωτερικής πολιτικής ή για να εξασφαλιστούν σχέσεις κατανόησης. Στην προπαγάνδα, χειραγωγούνται αντιλήψεις για την διαμόρφωση συγκεκριμένων εικόνων απέναντι σε ζητήματα που πρέπει να απασχολήσουν την κοινή γνώμη τόσο εκείνη στο εσωτερικό των κρατών, όσο και εκείνη του εξωτερικού τους περιβάλλοντος. Ωστόσο ο Mark, εξηγεί πως «η τοποθέτηση της πολιτιστικής διπλωματίας στη σφαίρα ή την πρακτική της προπαγάνδας, εξαρτάται ολοκληρωτικά από τον ορισμό της προπαγάνδας που κάθε φορά χρησιμοποιείται»⁴⁶ και θεωρεί πως η κοινή επιδίωξη το να αντιταχθούν σε στερεότυπα που επικρατούν, αποτελεί λόγο σύγχυσης τους.

Κατόπιν των προαναφερθέντων γίνεται εμφανές πως η σχέση πολιτιστικής διπλωματίας και προπαγάνδας αποτελεί ιδιαίτερη συνιστώσα. Γίνεται μάλιστα ενδιαφέρουσα αν υπάρχει ένα παράδειγμα που μπορεί να αναδείξει αυτήν την διαπλοκή τόσο στην πράξη όσο και στη 'θεωρητικοποίηση' της. Η ύπαρξη σύζευξης

⁴⁴ Fellows, E. (1959). 'Propaganda': History of a Word. *American Speech*. Vol.34, No.3, October, pp. 182-189.

⁴⁵ Lasswell, H.(1934). Propaganda. In: Jackall, R.(ed.)*Propaganda*. MacMillan. London, p. 13.

⁴⁶ Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p. 56.

ή μη και σε ποιο βαθμό, δεν θα σχολιαστεί περαιτέρω στην παρούσα φάση. Παρόλα αυτά, θα προσπαθήσουμε να την παρουσιάσουμε μέσα από την αμερικανική σκέψη.

γ. Προπαγάνδα και Πολιτιστική Διπλωματία – Η περίπτωση των Η.Π.Α.

Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα αμερικανοί συγγραφείς επεσήμαναν πως «η προπαγάνδα δεν είναι μήτε κακή, μήτε καλή καθεαυτή», επεξηγώντας πως το πώς αντιμετωπίζεται αφορά άλλες εκτιμήσεις, αφήνοντας εν κενώ την ανάλυση του τι εστί ‘εκτιμήσεις’⁴⁷. Σε μελέτη 97 άρθρων που ασχολούνταν με τον όρο προπαγάνδα από το 1919 έως το 1941, επικρατεί η αρνητική χροιά επί το πλείστον και σύμφωνα με την έρευνα του Fellows. Η αρνητική υποδήλωση συγχέεται με την πολεμική δραστηριότητα αλλά και με εκείνη των ναζιστών, φασιστών και κομμουνιστών⁴⁸. Προκύπτει όταν κυριαρχεί η προσπάθεια προσηλυτισμού και στρατολόγησης μιας πληθυσμιακής ομάδας προς μια συγκεκριμένη και προβαλλόμενη αντίληψη. Αυτής της μορφής οι τακτικές και πρακτικές που φαίνεται να επικρατούν σε περιόδους πολέμου⁴⁹, εφαρμόστηκαν από τις κυβερνήσεις τόσο στο εσωτερικό μιας χώρας όσο και στο εξωτερικό⁵⁰. Η σχέση της προπαγάνδας με τον πόλεμο είναι εκείνη που εξηγεί τη διαμόρφωση της αρνητικής υποδήλωσης του όρου. Η άσκηση επικοινωνιακών προγραμμάτων πειθούς του κοινού για τη συμμετοχή στον πόλεμο, αλλά και σε όλη τη διάρκεια του, η στρατηγική αποθάρρυνσης του αντιπάλου και η απονομή ευθυνών σε εκείνους για τα δεινά των πολιτών σε κάθε χώρα, οδήγησαν σε

⁴⁷ Fellows, E. (1959). ‘Propaganda’: History of a Word. *American Speech*. Vol.34, No.3, October, p. 186.

⁴⁸ Ο Κανελλόπουλος οριοθετεί αυτήν την προπαγάνδα ως τεχνική βίας. «Και όταν η Εξουσία- ακόμα και δίχως σωματικά βασανιστήρια, με τα ποικίλα μέσα ψυχολογικής βίας που μονοπωλεί- επιχειρεί να τσακίσει την βούληση και να οικειοποιηθεί τη συνείδηση εκείνων, που δεν συμφωνούν μαζί της, στρέφεται άμεσα κατά του κοινωνικού συνόλου, του εθνικού συνόλου, έμμεσα μάλιστα κατά του ανθρώπινου γένους γενικά». Ράλλης, Γ. (1972). *Η τεχνική της βίας*. Ερμείας, Αθήνα, σσ. 7-8.

⁴⁹ Ενδιαφέρουσα τοποθέτηση περί πολέμου, αποτελεί εκείνη του Πλεύρη. Αναφέρει πως μια εξέλιξη του πολέμου είναι η ένοπλη σύρραξη. Είναι σφάλμα ωστόσο να ταυτίζεται ο πόλεμος με την μάχη. Ο πόλεμος αναφέρει είναι πολυσχιδής και επεκτείνεται στο οικονομικό, ψυχολογικό, δημογραφικό, γεωγραφικό διπλωματικό τομέα. Πλεύρης, Κων., 1971, *Επιστημονική Ανάλυση της Τεχνικής της Προπαγάνδας και της Συμβολής των Αρχαίων Ελλήνων εις την Θεμελίωσιν αυτής*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ.10.

⁵⁰ Η προπαγάνδα, ως μια νέα επιστήμη κατασκευής της συναίνεσης ή της αποδοχής, η οποία συνδυάζει μεθόδους της ψυχολογίας και της ψυχανάλυσης με τα μέσα ενημέρωσης, εφαρμόζεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα από το Μεταξά. Αυτό που χαρακτηρίζει τη περίοδο του Μεταξά είναι η ανάπτυξη των μέσων ενημέρωσης που τίθενται στην υπηρεσία της προπαγάνδας. Ο Μεταξάς αναπτύσσει το ραδιόφωνο που γίνεται το προπαγανδιστικό του εργαλείο, το κινηματογράφο και ιδρύει το υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού. Μπακουνάκης, Ν. (2012). Κράτος και Πολιτιστικοί Θεσμοί στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα. Στο: *Ελευθέριος Βενιζέλος και Πολιτιστική Πολιτική- Πρακτικά Συμποσίου*, Μουσείο Μπενάκη & Εθνικό Ίδρυμα ‘Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος’, Αθήνα- Χανιά.

έντονες κριτικές για τους στόχους των κυβερνήσεων. Μία από αυτές υποστήριζε πως οι νέοι οδηγούνται σε μια άσκοπη και μάταιη καταστροφή⁵¹. Η προπαγάνδα λαμβάνει αρνητική χροιά γιατί συνδέθηκε με την καταστροφή που υπονοεί η πρακτική ενός ένοπλου πολέμου.

Στην ουδέτερη υποδήλωση του όρου προπαγάνδα, συνήθως αποφεύγονται οι αξιολογήσεις και υπολογίζεται πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε για καλούς είτε για κακούς σκοπούς. Η θετική χροιά του όρου συνοδεύεται από την πεποίθηση, πως η τεχνική προωθείται για την επίτευξη ενός σκοπού που γενικά είναι αποδεκτός ή διαθέτει ευεργετικές ιδιότητες για την κοινωνία⁵². Σύμφωνα με τον Fellows, η θετική υπόληψη της προπαγάνδας στα τέλη της δεκαετίας του 1950, εξηγείται στην αυξανόμενη αναγνώριση από πλευράς κοινής γνώμης, πως ισχυρά κανάλια επικοινωνίας χρησιμοποιούνται από ειδικά γκρουπ ενδιαφερόντων⁵³. Λίγα χρόνια αργότερα ωστόσο καθιερώνεται στην Αμερική η χρήση ενός διαφορετικού όρου για να περιγράψει τουλάχιστον επίσημα, την άσκηση προπαγάνδας, εκείνος της *δημόσιας διπλωματίας*^{54 55}.

Ο νεοφανής όρος ξεκίνησε να χρησιμοποιείται την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ως η επικοινωνία των σκοπών κάθε κράτους προς ένα άλλο⁵⁶. Από το 1965 και μετά προωθήθηκε τόσο από ακαδημαϊκούς όσο και από κυβερνητικούς εκπροσώπους. Η επιλογή αυτού του όρου προέκυψε για να καλύψει την ανάγκη της Ουάσινγκτον⁵⁷ να περιγράψει όλο το πλαίσιο και εύρος της επικοινωνίας, της πληροφορίας και προπαγάνδας, υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης των ΗΠΑ⁵⁸. Παρόλο που εμφανίστηκε ως αναγκαία εναλλακτική στην ανώδυνη

⁵¹ Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σ. 293.

⁵² Bernays, E. (1928). *Propaganda* [Internet]. Available from: http://www.historyisa_weapon.com/defcon1/bernprop.html [2 Φεβρουαρίου 2014], chapter II.

⁵³ Fellows, E. (1959). 'Propaganda': History of a Word. *American Speech*. Vol.34, No.3, October, p. 188.

⁵⁴ Cull, N. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press, Los Angeles, Available at: http://usepublicdiplomacy.org/sites/uspublicdiplomacy.org/files/legacy_publications_perspectives/C_PDPerspectivesLessons.pdf [5 December 2013], pp.17-18. Kennedy, L. and Lucas, S. (n.d). *Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy*. Available at: <http://www.nyu.edu/steinhardt/e/pdf/humsocsci/mias/readings07/95.pdf> [2 December 2013], p. 310.

⁵⁵ Ο Berridge στο βιβλίο του για την διπλωματία ορίζει ως προπαγάνδα την Δημόσια Διπλωματία. Berridge, G.(2010). *Diplomacy. Theory and Practice*. Palgrave Macmillan, UK & NY, pp.179-182.

⁵⁶ Cull, N.(2009). Public Diplomacy before Gullion. In: Snow, N & Taylor, P.(ed.)*Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York and London, p. 20.

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 21.

⁵⁸ Kennedy, L. and Lucas, S. (n.d). *Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy*. Available at: <http://www.nyu.edu/steinhardt/e/pdf/humsocsci/mias/readings07/95.pdf> [2 December 2013], p.310.

χρήση του όρου πληροφόρηση (τίτλος που συνόδευσε το Πρακτορείο των ΗΠΑ για τέτοιου τύπου ενέργειες : United States Information Agency), η προπαγάνδα κάλυψε κάθε πτυχή του USIA και έναν αριθμό πολιτιστικών λειτουργιών και ανταλλαγών που φρουρούνταν από το State Department⁵⁹. Την περίοδο του Ρήγκαν ο όρος διευρύνθηκε σε πολιτικούς κύκλους, σε ακαδημαϊκούς, σε δημοσιογραφικούς και ανάμεσα σε επαγγελματίες. Από τη δεκαετία του 1990 χρησιμοποιήθηκε σε κύκλους της εξωτερικής πολιτικής, ξεπερνώντας τα σύνορα της Αμερικής, φτάνοντας στην Αγγλία⁶⁰. Μετά την πτώση των Δίδυμων Πύργων λαμβάνει τη μορφή ενός επικοινωνιακού εργαλείου που πρέπει να έχει στόχο την αμφίδρομη επικοινωνία. Από αυτήν την περίοδο και μετέπειτα, η πολιτιστική διπλωματία αποτελεί επίσημα τεχνική της δημόσιας διπλωματίας τόσο για τους διαχειριστές όσο και για τους αμερικανούς και άγγλους μελετητές.

Ο Lending εξηγεί πως «ο παραδοσιακός διαχωρισμός μεταξύ πολιτιστικών ή πληροφοριακών δράσεων έχει εξαλειφθεί επειδή η πολιτιστική ανταλλαγή δεν αφορά μόνο την τέχνη και τον πολιτισμό. Η πολιτιστική ανταλλαγή επικοινωνεί και την κυβερνητική σκέψη, την έρευνα, τη δημοσιογραφία και τον εθνικό διάλογο». Η αλλαγή της οπτικής, εκείνης δηλαδή που έχει την τάση να μη διαχωρίζει τις πληροφοριακές από τις πολιτιστικές δράσεις, «προέρχεται από τις αλλαγές αντίστοιχα, στις κοινωνικές, οικονομικές και στις πολιτικές πραγματικότητες»⁶¹. Για την αγγλική όσο και την αμερικανική οπτική «η Πολιτιστική Διπλωματία ταιριάζει με τη Δημόσια Διπλωματία, επειδή και η δεύτερη αφορά επί της αρχής τη διαμόρφωση σχέσεων για την επιρροή του ξένου κοινού». Πως τελικά η Π.Δ. «αποτελεί συστατικό της Δημόσιας Διπλωματίας που μπορεί να ενσωματώσει και άλλα συστατικά που αφορούν δραστηριότητες της, όπως για παράδειγμα η πολιτική της πληροφορίας, η αντι - προπαγάνδα, οι σχέσεις εμπιστοσύνης»⁶². Σύμφωνα με τον Melissen, η (κακή) προπαγάνδα έχει βραχυπρόθεσμα πολιτικά οφέλη, η δημόσια διπλωματία αμφίδρομη δράση και μακροπρόθεσμες πολιτικές επιδράσεις. Ωστόσο υπογραμμίζει πως θα ήταν

⁵⁹ Cull, N.(2009). Public Diplomacy before Gullion. In: Snow, N & Taylor, P.(ed.)*Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York and London, p. 21.

⁶⁰ Cull, N.(2009). Public Diplomacy before Gullion. In: Snow, N & Taylor, P.(ed.)*Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York and London, pp. 21-22.

⁶¹ Lending, όπως αναφέρεται στον Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p. 48.

⁶² Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/files/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013],pp. 7-8.

αφελές να αγνοήσουμε το γεγονός πως η δημόσια διπλωματία και η προπαγάνδα κάποιες φορές κινούνται παράλληλα, ενώ η διαφορά τους δεν εντοπίζεται στους στόχους αλλά στο επικοινωνιακό υπόδειγμα⁶³.

Μια σύγχρονη άποψη υποστηρίζει πως η άσκηση της Δημόσιας Διπλωματίας την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, είναι εκείνη που θόλωσε τα όρια της πληροφορίας, της κουλτούρας και της προπαγάνδας^{64 65}. Είτε μιλάμε για Πολιτιστική Διπλωματία όμως, είτε για Δημόσια, για διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις, για προπαγάνδα ή πολιτιστική προπαγάνδα, είτε τελικά για πληροφόρηση, αυτό που διακρίνεται είναι η «χρησιμότητα στην προσέγγιση, πληροφόρηση και συμπλοκή ανθρώπων από άλλες χώρες, προκειμένου να επιδιωχθούν στόχοι μιας κυβέρνησης και ανάλογοι εξωτερικής πολιτικής, όχι απλά εκείνοι που συνδέονται με κάποιο τρόπο στον πολιτισμό»⁶⁶.

δ. Ο Πολιτισμός Πηγή της Soft Power - J.NYE - 'Η Έννοια της Έλξης'

«[...] πώς οι φορείς χάραξης πολιτικής 'σχηματίζουν νόημα', πώς ένα εύρος όρων, επιχειρημάτων και υποθέσεων που διαμορφώνουν νόημα, δημιουργικά αναδιατάσσονται στο πέρας του χρόνου για να πλαισιώσουν τις ανησυχίες της κυβέρνησης, να ενισχύσουν τον ρόλο του κοινού (ή των υποκειμένων) για να οραματιστούν εξιδανικευμένα το μέλλον»⁶⁷

Η πολιτιστική διπλωματία αποτελεί μια τεχνική. Υποδεικνύει τους τρόπους που χρησιμοποιούνται τα πολιτιστικά μέσα προκειμένου να διαμορφωθούν είτε σχέσεις αλληλοκατανόησης, είτε να επιτευχθούν συγκεκριμένοι πολιτικοί στόχοι. Η

⁶³ Όπως αναφέρεται στον Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p. 56.

⁶⁴ Kennedy, L. and Lucas, S. (n.d). *Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy*. Available at: <http://www.nyu.edu/steinhardt/e/pdf/humsocsci/mias/readings07/95.pdf> [2 December 2013], pp. 314-5.

⁶⁵ Για την αμερικάνικη οπτική της οποίας αφιερώσαμε ιδιαίτερο χώρο ο Depkat αναφέρει πως σε γραπτά μετά το 1945- δηλαδή την πρώιμη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, αν και θρηνείται η απουσία μιας επιθετικής πολιτικής όσον αφορά την πολιτιστική εξωτερική πολιτική, πιο σύγχρονες μελέτες ανίχνευσαν μια επιδιωκόμενη προσπάθεια την εν λόγω περίοδο να εξαπλωθεί η αμερικάνικη κουλτούρα στην Ευρώπη για να εξασφαλιστεί η επιρροή, η χειραγώγηση των καταναλωτών και η επέκταση της εθνικής αγοράς. Depkat, V. (2003). *Cultural Approaches to International Relations*. In: Gienow-Hecht, J. & Schumacher, F. (ed.) *Culture and International History*. Berghahn Books, New York, Oxford, p. 179.

⁶⁶ Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p. 50.

⁶⁷ Πρόκειται για ένα σχόλιο σε μια έρευνα που αφορά την λήψη αποφάσεων, δηλαδή την πολιτική ως ένα αντικείμενο που μπορεί να επεξεργαστεί με βάση την θεωρία της ρητορικής, μέσω της ανάλυσης των συζητήσεων και των διαβουλεύσεων στην πάροδο του χρόνου. Hayden, C.(2012). *The Rhetoric of Soft Power*. Lexington Books, UK, p.58.

πολιτιστική διπλωματία ως όρος που χρησιμοποιείται τόσο από μελετητές όσο και από διαχειριστές, εναλλακτικά με κάποιους άλλους όπως ή προπαγάνδα, ή σε σύζευξη όπως η δημόσια διπλωματία, υποδηλώνει, πώς οι διαχειριστές ή οι διαμορφωτές αυτής της πολιτικής αντιλαμβάνονται όχι μόνον τον ρόλο, αλλά και τις χρήσεις των πολιτιστικών υλικών.

Για τον J.Nye ο πολιτισμός αποτελεί μια πηγή της ‘ήπιας δύναμης’ (soft power). Αποτελεί «έναν έμμεσο τρόπο από τον οποίο μπορεί κανείς, να αποκτήσει αυτό που θέλει,[...]το ‘δεύτερο πρόσωπο της δύναμης’». Το ένα πρόσωπο της εξουσίας μίας χώρας είναι η στρατιωτική και οικονομική υπεροχή της, το άλλο είναι εκείνο που προκύπτει όταν η χώρα «θαυμάζεται για τις αξίες, γίνεται αντικείμενο μίμησης ως εξαιρετικό παράδειγμα, που εμπνέει για την ευημερία και διαφάνεια και παροτρύνει τους άλλους να το ακολουθήσουν»⁶⁸. Δεν είναι το ίδιο όπως η επιρροή, είναι μια έκκληση για έλξη⁶⁹. Η οπτική του Nye δεν αφορά την άσκηση εξουσίας προς κάποιον, αλλά τη διαμόρφωση μιας δυναμικής⁷⁰ που προκαλεί την έλξη.

Παρόλο που σε όλη την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η επικοινωνία από πλευράς κρατών ασκήθηκε προκειμένου να επιβάλλουν ιδέες είτε για ‘καλούς’, είτε για ‘κακούς’ ιμπεριαλιστικούς σκοπούς, στη σύγχρονη εποχή και σύμφωνα με εκπροσώπους της αμερικάνικης σκέψης, υπολογίζεται πως η ελκυστικότητα ως χαρακτηριστικό ωθεί στη διαμόρφωση της εξουσίας. Ο πολιτισμός σε αυτήν την εξίσωση είναι ένας πόρος, μια πηγή όπου στηρίζεται η ‘ήπια δύναμη’. Οι άλλες δύο είναι οι πολιτικές αξίες και η εξωτερική πολιτική όταν είναι νόμιμη και διαθέτει ηθικές αρχές⁷¹. Κατόπιν των προλεγόντων, η ‘ελκυστικότητα’ προκύπτει, όταν αυτό που επικοινωνείται περιβάλλεται από αξίες. Η λογική αυτή είναι περίπλοκη και η σύνδεση της με αφηρημένες έννοιες δυσκολεύει περισσότερο την ερμηνεία της. Το τι εστί ‘νόμιμο’ στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής είναι κάτι το σχετικό, εξίσου και οι ηθικές αρχές. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως αυτό που ένας δρών το αντιλαμβάνεται ως νόμιμο, αντίστοιχα θα το αντιμετωπίσει και κάποιος άλλος. Αντίστοιχη σχέση ισχύει και για τις ηθικές αρχές. Δεν είναι παντού ίδιες ή με τον ίδιο τρόπο αντιληπτές.

⁶⁸ Nye, J.(2004). *Soft Power, The means to success in World Politics*. PublicAffairs, New York, p. 5

⁶⁹ Στο ίδιο, σσ. 6-7.

⁷⁰ Hayden, C.(2012). *The Rhetoric of Soft Power*. Lexington Books, UK, p.48.

⁷¹ Nye, J.(2004). *Soft Power, The means to success in World Politics*. PublicAffairs, New York, p.11.

Ο πολιτισμός στη ρητορική του Nye, αφορά το σύνολο των αξιών και πρακτικών που διαμορφώνουν νόημα σε μια κοινωνία⁷². Μιλώντας για την υψηλή κουλτούρα αλλά και τη μαζική, υποδεικνύει επί της ουσίας πως και οι δύο αφορούν εργαλεία από όπου μπορεί να προκύψει ήπια δύναμη ή εξουσία. Οι ανταλλαγές μαθητών, τα θέατρα, τα μουσεία, η όπερα, οι ακαδημαϊκές και επιστημονικές ανταλλαγές, η δημοφιλή μουσική, ο κινηματογράφος ακόμα και οι εμπορικές διαφημίσεις, οριοθετούνται επίσης ως πολιτισμός⁷³. Η ‘ήπια δύναμη’ αν και έχει μετατραπεί σε ένα «ιδεόγραμμα της μη αναγκαστικής άσκησης επιρροής [...]προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στον πολιτισμό και στα μέσα ενημέρωσης, [...]ως νέες και πειστικές απαιτήσεις των διεθνών στρατηγικών της εμπλοκής, της επικοινωνίας και της επιρροής⁷⁴».

Όπως αναφέρει και ο Hayden, ο Nye, δεν προσπαθεί να διαμορφώσει μια θεωρία⁷⁵. Πρόκειται για μια ρητορική που εξετάζει το ζήτημα της επιρροής από μία άλλη οπτική γωνία. Η ρητορική αυτή, αφορμάται από τις εξελίξεις της σύγχρονης εποχής, η οποία διακρίνεται από αλλαγές στις μορφές επικοινωνίας μεταξύ των κρατών, όπως την επέβαλαν οι τεχνολογικές εξελίξεις. Η διασπορά των πληροφοριών από πολλά κέντρα (κυβέρνηση, media, social media, κ.π.λ.) οδήγησε στην άποψη πως η ‘έλξη’ αποτελεί τροποντινά το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα ενός κράτους στη παγκόσμια κοινότητα. Πως δηλαδή οι ‘άλλοι’ θα θελήσουν να κάνουν κάτι, όπως να υποστηρίξουν μια ιδέα, ή να αναπτύξουν μια κοινή πολιτική, αν ο φορέας που το επιθυμεί, διαμορφώσει τις κατάλληλες συνθήκες. Ο Nye υποστηρίζει, πως η χρήση υλικών που προκύπτουν από τον πολιτισμό ως συνολικός τρόπος του βίου, είναι εκείνη που οδηγεί ένα κράτος στο να κατέχει τη δύναμη της ‘έλξης’.

Αν και η ρητορική του Nye επιδέχεται πολλών ερμηνειών όχι μόνο αυτής που προσπαθήσαμε να θέσουμε εδώ συνοπτικά, αυτό που τη διακρίνει είναι η λογική της αμφίδρομης επίδρασης. Για αυτήν την λογική μιλήσαμε και στην εξέλιξη της δημόσιας διπλωματίας. Η σκέψη του Nye, επηρέασε τους μελετητές της δημόσιας διπλωματίας, με αποτέλεσμα να την οριοθετούν ως μέσο άσκησης της soft power⁷⁶. Η

⁷² Στο ίδιο, σ. 11.

⁷³ Nye, J.(2004). *Soft Power, The means to success in World Politics*. PublicAffairs, New York, pp. 44-55.

⁷⁴ Hayden, C.(2012). *The Rhetoric of Soft Power*. Lexington Books, UK, p. 35.

⁷⁵ Στο ίδιο, σ.35.

⁷⁶ Στο ίδιο, σσ. 8-11. Επίσης βλ. Golan, G.(2013). *The Case for Mediated Public Diplomacy*. Available at: <http://diplomaticourier.com/news/opinion/1527-the-case-for-mediated-public-diplomacy>

πολιτιστική διπλωματία ως υπο - κλάδος της Δημόσιας Διπλωματίας εντάσσεται συνεπώς στο πεδίο και πλαίσιο άσκησης της ‘ήπιας δύναμης’.

ii. Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ: ΜΕΘΟΔΟΙ, ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

α. Χτίζοντας Σχέσεις μέσω του Πολιτισμού

Η πολιτιστική διπλωματία χρησιμοποιεί μια ποικιλία στοιχείων του πολιτισμού. Τα στοιχεία αυτά αφορούν όλο το φάσμα των χαρακτηριστικών του, όπως οι τέχνες, η εκπαίδευση, οι ιδέες, η ιστορία, η επιστήμη, η τεχνολογία, η θρησκεία, τα έθιμα, τύποι συμπεριφοράς, εμπόριο, φιλανθρωπία, αθλήματα, γλώσσα και επίσης, ποικίλα M.M.E. που αυτά τα χαρακτηριστικά επικοινωνούνται⁷⁷. Ωστόσο όπως επισημαίνει και ο Lenczowski, καθώς κάθε στοιχείο του πολιτισμού μπορεί να θεωρηθεί και μέρος του πολιτισμού ενός έθνους, κάποια από αυτά χρησιμοποιούνται στην πολιτιστική διπλωματία πιο τακτικά και πιο εντατικά από κάποια άλλα⁷⁸. Εμείς θα αναφερθούμε σε εκείνα τα παραδείγματα των πρακτικών που συνδέονται με τη δική μας έρευνα. Θα ξεκινήσουμε με το παράδειγμα της Γαλλίας.

Στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του επόμενου, η ακτινοβολία του γαλλικού πολιτισμού διαπερνούσε τα σύνορα της χώρας. Η καθιέρωση των γαλλικών ως γλώσσα των διπλωματών, η Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και όλες οι ιδέες της Επανάστασης, αποτέλεσαν ένα σημείο καμπής στην ιστορία της γαλλικής διείσδυσης στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τους Mc Murry και Lee, το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η Γαλλική Κυβέρνηση μέσω των Γαλλικών Καθολικών ιεραποστολών, διεξήγαγε εκτενές θρησκευτικό, εκπαιδευτικό και φιλανθρωπικό έργο στην κοντινή και μακρινή Ανατολή. Σχολεία, νοσοκομεία, ορφανοτροφεία, ιατρεία και αγροτικοί οργανισμοί ιδρύθηκαν σε ανατολικές χώρες ειδικά στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου. Η πολιτική αυτή είχε στόχο την προώθηση μιας δεδομένης εικόνας της

[22 July 2013] , Cull, N. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press, Los Angeles, Available at: http://uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/legacy/publications/perspectives/C_PDPerspectivesLessons.pdf [5 December 2013], p. 15.

⁷⁷ Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/files/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013], pp. 6-7.

⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 12.

χώρας αλλά και τη χρήση της γαλλικής γλώσσας ως το στοιχείο εκείνο που ενοποιεί και μπορεί να επηρεάσει τους ανθρώπους στο εξωτερικό⁷⁹.

Η ίδρυση σχολείων σε ξένες χώρες ξεκίνησε και στην Ιταλία από το 1880 και μέσω της Dante Alighieri Society. Χωρίς επιδοτήσεις από το κράτος, επεδίωξε τη διαρκή διάδοση της Ιταλικής κουλτούρας μέσω ενός εύρους επιχειρήσεων⁸⁰. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η ίδρυση γερμανικών σχολείων στο εξωτερικό, υποστηρίχθηκε από τη γερμανική κυβέρνηση προκειμένου να διατηρηθεί η Γερμανικότητα, η ιδιαίτερη δηλαδή κουλτούρα που διακρίνει τους γερμανούς πολίτες. Η πολιτική αυτή, αφορούσε εκείνους που λόγω της αύξησης του εμπορίου και της βιομηχανίας διέμεναν εκτός χώρας⁸¹. Όμως ο φόβος αφομοίωσης των μεταναστών από τα ξένα περιβάλλοντα, ήταν εκείνος που διαμόρφωσε τη δράση σε αυτή τη περίπτωση.

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και συγκεκριμένα στις 30 Οκτωβρίου του 1917, η Σοβιετική Κυβέρνηση ξεκινά τη διαμόρφωση πολιτιστικών σχέσεων με διαφορετικά κοινωνικά και οικονομικά συστήματα στο διεθνές περιβάλλον. Στόχος αποτέλεσε οι άνθρωποι να μπορούν να ενωθούν με δεσμούς οικονομικούς, αλλά και πολιτιστικής συνεργασίας. Η σοβιετική ατμόσφαιρα και η εμφανής αισιοδοξία, ο ιδεαλισμός και η αφοσίωση στο ενδιαφέρον της κοινότητας, διαμόρφωσαν ιδιαίτερα θετικές εντυπώσεις σε αμερικανούς επισκέπτες, όπως ο John Dewey το 1919. Ο Barghoorn όμως εξηγεί πως «σε έναν κόσμο που προσπαθούσε να ανασυγκροτηθεί μετά από ένα πόλεμο, του οποίου η οικονομία μεταπηδούσε από τον πληθωρισμό στην μελαγχολική κατάθλιψη, οι σοβιετικές πεποιθήσεις για ειρηνικές διαθέσεις και εκείνες για σταθερή κοινωνική εξέλιξη, ήταν αναμενόμενο να είναι ελκυστικές»⁸².

Το ίδιο 'ελκυστική' φαίνεται πως υπήρξε και η διαμόρφωση των 14 σημείων του αμερικανού προέδρου Wilson. Η πολιτική του είχε ως στόχο να 'συγκολλήσει' τις κυβερνήσεις, τους συμμάχους, τους εχθρούς και τις ουδέτερες χώρες, σε ένα 'κοινό συναίσθημα'. Μέριμνα της αμερικανικής ηγεσίας αποτέλεσε η ικανοποίηση των επίσημων κυβερνητικών ενδιαφερόντων των Δυνάμεων της Ευρώπης όπως διαμορφώθηκαν στην διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Υπήρξε συνάμα

⁷⁹ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], pp. 29-30.

⁸⁰ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], p. 30.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 32.

⁸² Barghoorn, F.(1960). *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton University Press., New Jersey, pp. 36-37.

ενδιαφέρον, να συναντηθούν οι δημόσιες αντιλήψεις ώστε να αποφευχθεί η διασπορά της αποθάρρυνσης στην κοινή γνώμη και να κατοχυρωθεί η ενότητα των Συμμάχων, στην περίπτωση που ο πόλεμος συνεχιζόταν. Οι προθέσεις για ‘ανοιχτή διπλωματία’, σε αντίθεση με τη μυστική διπλωματία που επικρατούσε στο παρελθόν⁸³, η ‘ελευθερία των θαλασσών’, ‘οι ισοδύναμες εμπορικές ευκαιρίες’, η ‘μείωση των εξοπλισμών’, η ‘μη ιμπεριαλιστική προσάρτηση των αποικιών’ αλλά και η Κοινωνία των Εθνών, διαμόρφωσαν το χαρακτήρα μίας δημόσιας δήλωσης, που έπρεπε να συνοψίσει και να ενσωματώσει ένα τεράστιο σύμπλεγμα ενδιαφερόντων της κοινής γνώμης σε λίγες λέξεις⁸⁴.

Την περίοδο μεταξύ 1921-1923 το φιλανθρωπικό έργο της *Αμερικανικής Διοίκησης Αρωγής* στην Σοβιετική Ένωση, θεωρήθηκε ως κατάλληλο μέσο που διαμόρφωσε διαθέσεις καλής θέλησης από τους Σοβιετικούς προς την Αμερική⁸⁵. Η Αγγλία εντάσσεται στο πεδίο της πολιτιστικής διπλωματίας με την ίδρυση του *Βρετανικού Συμβουλίου* το 1934. Υπήρξε ανεξάρτητος φορέας και δεν υπαγόταν στην κυβέρνηση, χρηματοδοτούνταν ωστόσο από αυτή. Ο στόχος του ήταν να διαδώσει τον αγγλικό τρόπο ζωής στο εξωτερικό, να ενθαρρύνει την εκπαίδευση στην αγγλική γλώσσα, αλλά και να προωθήσει την σύγχρονη με την εποχή λογοτεχνία, επιστήμη και τις καλές τέχνες⁸⁶.

β. Οι Πολιτιστικές Σχέσεις μέσω των Ακαδημαϊκών και Εκπαιδευτικών Ανταλλαγών - Ο Ρόλος των Διανοούμενων

Ως χαρακτηριστική επιδίωξη της Αμερικανικής ηγεσίας στο μεταπολεμικό κόσμο οριοθετείται η διεθνής πολιτιστική εμπλοκή⁸⁷. Πρωθύστερα ωστόσο, στα τέλη της δεκαετίας του 1930, η Αμερική είχε ξεκινήσει ένα κύμα ανταλλαγών από πολιτικούς, οικονομικούς και πολιτιστικούς επαγγελματίες στη Ν. Αμερική,

⁸³ Πρόκειται για μυστικές συμφωνίες μεταξύ κρατών που διαμορφώθηκαν στην διάρκεια του πολέμου. Παράδειγμα αποτελούν οι συνθήκες του Λονδίνου και της Μωριέννης, στις οποίες θα αναφερθούμε πιο εκτεταμένα στο δεύτερο μέρος της μελέτης μας.

⁸⁴ Lippmann, W.(1922). *Public Opinion*[Internet].In: chapter xiii. Available from: <http://xroads.virginia.edu/~Hyper2/CDFinal/Lippman/contents.html> [9 Φεβρουάριου 2014] , XXIII.

⁸⁵ Barghoorn, F.(1960). *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton University Press., New Jersey, p.35.

⁸⁶ Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). *The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society*. ICD, Berlin, p.8.

⁸⁷ Liping, B. (1999). Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War. *Journal of American Studies*. 33,03, December, p. 394.

προκειμένου να αναμετρηθεί με την αυξανόμενη προπαγάνδα της Ναζιστικής πολιτικής στην περιοχή⁸⁸. Μεταξύ του 1945 και 1989, η πολιτιστική αμερικάνικη παραγωγή υπήρξε ισχυρό εργαλείο για την προώθηση ιδεολογικών αλλά και στρατηγικών στόχων. Τα προγράμματα που επικράτησαν ήταν εκπαιδευτικές ανταλλαγές, χρηματοδοτήσεις σε σχολεία του εξωτερικού, συνεργασία μέσω άλλων ειδών ανταλλαγών, ειδικά εκπαιδευτικά ταξιδιωτικά προγράμματα και υποδοχή ξένων επισκεπτών⁸⁹.

Οι εκπαιδευτικές ανταλλαγές έγιναν περιεκτικές ως όρος, διότι περιελάμβαναν ένα μεγάλο εύρος πολιτιστικών, οικονομικών αλλά και στρατιωτικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων⁹⁰. Εκείνες που αφορούσαν ξένους φοιτητές, ενθαρρύνονταν οι ξένοι συμμετέχοντες να μάθουν τις αμερικανικές αξίες και τις δημοκρατικές ενώ οι αμερικάνοι διέδιδαν αμερικανικές ιδέες και τρόπους ζωής. Οι ανταλλαγές έγιναν ένα σημαντικό εργαλείο για την προώθηση ευνοϊκών εικόνων και από πλευράς Σοβιετικής Ένωσης, παρόλο που αυτό αντιμετωπίστηκε από την αμερικανική πλευρά ως πολιτιστική κακή προπαγάνδα⁹¹. Οι ΗΠΑ, όπως αναφέρει ο Liping, μέσω των ανταλλαγών μετέδωσαν εικόνες που συμβόλιζαν την αφθονία του υλικού πλούτου, την καταναλωτική κουλτούρα, την τεχνολογική εκπαίδευση, την ατομική ελευθερία και την πολιτική δημοκρατία. Η ‘ανταλλαγή’ υποστηρίζει, μετατράπηκε σε εσφαλμένο χαρακτηρισμό, η ‘αμοιβαία κατανόηση’ φρουρός⁹², όμως κύριος στόχος αποτέλεσε η προβολή μιας συγκεκριμένης εικόνας για τον αμερικάνικο πολιτισμό.

Οι δραστηριότητες των προγραμμάτων ανταλλαγής συνήθως επικεντρώνονταν σε συγκεκριμένα γκρουπ, όπως οι επαγγελματίες στα μέσα πληροφόρησης, οι εκπαιδευτικοί αλλά και οι διανοούμενοι ή οι ακαδημαϊκοί. Πέραν των δράσεων που προωθήθηκαν μέσω κυβερνητικών φορέων, οι μη κυβερνητικοί αμερικάνικοι οργανισμοί, όπως το Rockefeller Foundation και το Ford Foundation,

⁸⁸ Scott Smith, G.(2003). *‘Her Rather Ambitious Washington Program’: Margaret Thatcher’s International Visitor Program, Visit to the United States in 1967*. Available at: www.globaltiesus.org/ p. 3.

⁸⁹ Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). *The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society*. ICD, Berlin, p. 3.

⁹⁰ Liping, B. (1999). Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War. *Journal of American Studies*. 33,03, December, p. 393.

⁹¹ Barghoorn, F.(1960). *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton University Press., New Jersey.

⁹² Liping, B. (1999). Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War. *Journal of American Studies*. 33,03, December, pp. 396,394.

υπό ένα φιλανθρωπικό μανδύα, όπως αναφέρει ο Schmidt, εξυπηρετούσαν ως κανάλια επικοινωνίας, χτίζοντας δίκτυα και βοηθώντας στη απόκτηση πληροφοριών και στη διασπορά τους. Συνέδεαν επίσης την σφαίρα της πολιτικής με εκείνη της υψηλής εκπαίδευσης και κατασκεύαζαν γέφυρες μεταξύ θεσμών της κοινωνίας των πολιτών⁹³. Η διαμόρφωση διεθνών θεσμών και οργανισμών για την ανταλλαγή πληροφοριών απαιτούσε πολιτικούς επιχειρηματίες που θα μετέφραζαν και θα ερμήνευαν νόρμες, όπως και ενδιάμεσους ανθρώπους που θα έφερναν την διανοήση σε συχνή επαφή. Η προσπάθεια διαμόρφωσης μιας ‘Ατλαντικής Συμμαχίας’ θα επέτρεπε την επικοινωνία και την πειθώ μεταξύ των κυβερνήσεων και παράλληλα μεταξύ των κοινωνιών. Σε ένα βαθμό, οι προαναφερόμενοι φορείς επιδίωξαν να διαμορφώσουν το μεταπολεμικό καθεστώς στην Ευρώπη, ενώ η δράση τους αποτέλεσε ένα γρανάζι εδραίωσης της Pax Americana⁹⁴.

Προγράμματα ανταλλαγών με διαφορετικό πολιτικό περιεχόμενο συνέβησαν την περίοδο μετά την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας αλλά για σκοπούς ανάπτυξης διασυννοριακών σχέσεων. Αυτό που επιχειρήθηκε ήταν η μείωση της σύγκρουσης. Η διαμόρφωση των επικοινωνιακών στρατηγικών σε αυτή την περίπτωση στόχο είχε την διαμόρφωση μιας σχέσης αλληλοκατανόησης⁹⁵. Παρόλο που είναι αδύνατον να προβλεφθεί πως μια εμπειρία ανταλλαγής μπορεί να επηρεάσει τα άτομα, η τακτική να επιδιώκονται σχέσεις με εκείνους που χαρακτηρίζονται λόγω της επαγγελματικής ιδιότητας τους ως διαμορφωτές γνώμης (opinion leaders) των κοινωνιών που συνευρίσκονται, εξηγεί πως λειτουργούν ως κανάλια για μεταφορά πληροφοριών σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες, δηλαδή ως πολλαπλασιαστές καθορισμένων αντιλήψεων ταυτότητας και κοινών ενδιαφερόντων σε ορισμένα περιβάλλοντα⁹⁶.

Οι διανοούμενοι, όσο και οι πολιτικοί αλλά και οι υπόλοιποι της αριστοκρατικής, εμπορικής και οικονομικής ελίτ που έζησαν από την περίοδο των αρχών του 20^{ου} αιώνα μέχρι και το 1960, αποτέλεσαν τους διαμορφωτές των πολιτιστικών αλλά και ευρύτερα των αξιών που επικράτησαν στην επονομαζόμενη Δύση, δηλ. την Ευρώπη και την Αμερική. Εκείνοι διέπλυσαν την νοοτροπία που

⁹³Schmidt, O. (2003). U.S. Philanthropy and Exchange of Scholars. In: Gienow-Hecht, J. & Schumacher, F. (ed.) *Culture and International History*. Berghahn Books, New York, Oxford, p.121.

⁹⁴ Στο ίδιο, σ.125.

⁹⁵ Scott Smith, G. (2009). Exchange Programs and Public Diplomacy. In: Snow, N & Taylor, P. (ed.) *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York and London, p. 51.

⁹⁶ Στο ίδιο, σσ. 53,54.

επικράτησε τόσο κατά την περίοδο των πολέμων, όσο και εκείνη του Ψυχρού Πολέμου. Όπως επισημαίνει και ο Muller, πολιτικοί και διανοούμενοι που γεννηθήκαν μεταξύ 1880 και 1900, κυριάρχησαν στην ευρωπαϊκή πολιτική αλλά και στους θεσμούς της. Η εμπειρία τους σε μη κυβερνητικές συνεργασίες, η αδυναμία του έθνους - κράτους να διαχειριστεί την ασφάλεια και την σταθερότητα μεταξύ των πολέμων, καθόρισαν την μετέπειτα ευρωπαϊκή πολιτική και οικονομική ανάπτυξη⁹⁷. Οι αριστοκράτες, οι διανοούμενοι και οι καλλιτέχνες, αναζητούσαν νέες κοινωνικές, πολιτικές και διεθνείς δομές, ώστε να αντικαταστήσουν εκείνες που επικρατούσαν στις κοινωνίες και τα έθνη κράτη⁹⁸.

γ. Γραφειοκρατικές Δομές και Στελέχωση των Φορέων Άσκησης της Πολιτιστικής Διπλωματίας – Η Συνεισφορά των Ακαδημαϊκών

Το πρώτο γραφείο στην παγκόσμια ιστορία για τις ‘Πολιτιστικές Σχέσεις’ σύμφωνα με τον Arndt, ήταν της Γαλλίας και τα άτομα που το στελέχωσαν προέρχονταν από την κορυφή της γαλλικής διανόησης⁹⁹. Ωστόσο η πολιτιστική διπλωματία στη Γαλλία ασκούνταν μέσω και των ιδιωτικών πρωτοβουλιών. Η *Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή* στην Αθήνα και στην Κωνσταντινούπολη, το *Γαλλικό Λύκειο* επίσης στην Κωνσταντινούπολη, η *Mission Laïque Française*, το τμήμα στο ΥΠΕΞ για τα σχολεία και τα γαλλικά έργα στο εξωτερικό, αποτελούν παραδείγματα οργανισμών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα¹⁰⁰. Η Γαλλία αντιμετώπιζε την πολιτιστική δύναμη ισότιμα με την πολιτική και την οικονομική. Ειδικά στην Αμερική, εκτός από τις αποστολές καλλιτεχνών, έστειλε ‘εκθαμβωτικούς’ ακαδημαϊκούς σε αμερικάνικα πανεπιστήμια και δώρα σε πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες. Ίδρυσε πανεπιστημιακές έδρες σε πόλεις όπως η Φλωρεντία, η Βαρκελώνη, το Κιότο και η Χιλή, ενώ συνδέθηκε με την Αυστρία, τη Δανία, το Ιράν, τη Ρουμανία και τη Σουηδία με μορφωτικές συμφωνίες¹⁰¹.

⁹⁷ Muller, G.(2003). France and Germany after the Great War. In: Gienow-Hecht, J. & Schumacher, F. (ed.) *Culture and International History*. Berghahn Books, New York, Oxford, p.105.

⁹⁸ Στο ίδιο.

⁹⁹ Arndt, R.(2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington, pp. 37-38.

¹⁰⁰ Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013], pp. 29 -30.

¹⁰¹ Arndt, R.(2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington, pp. 36-37.

Στην Αμερική, το τμήμα που άσκησε πολιτιστική, πληροφοριακή αλλά και προπαγανδιστική διπλωματία, ήταν το CPI (Committee on Public Information) και στελεχώθηκε την περίοδο του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Οι δράσεις του δεν περιορίστηκαν στην χώρα αλλά κατευθύνθηκαν και στο εξωτερικό¹⁰². Ο Barghoorn χαρακτηρίζοντας ως 'βραδυκίνητες' τις δράσεις της αμερικανικής πολιτικής όσον αναφορά το διεθνή πολιτιστικό ανταγωνισμό, αναφέρεται στο Τμήμα 'Πολιτιστικών Σχέσεων' του State Department, το 1938, το οποίο μέχρι και το 1946, είχε περιορισμένη δράση λόγω έλλειψης χρηματοδότησης από το Κογκρέσο¹⁰³. Η πολιτιστική διπλωματία σύμφωνα με μια άλλη άποψη, θεσμοθετήθηκε την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου μέσω του δημόσιου νόμου του 1948, το US Information and Educational Exchange Act, γνωστό ως Smith-Mundt Act και μετέπειτα με τη στελέχωση της USIA το 1953, που εποπτευόταν από τον Eisenhower¹⁰⁴. Παρόλη τη διαφοροποίηση που επικρατεί στο πότε ξεκίνησαν από πλευράς κυβέρνησης οι αμερικανικές προσπάθειες άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας, είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε τον τρόπο που στελεχώθηκε στην πρώτη περίπτωση. Μιλώντας για ένα μοντέλο 'κακών' και 'καλών' πολιτιστικών σχέσεων ο Arndt αναφέρει πως το CPI στελεχώθηκε από εκπληκτικούς διανοούμενους. Οι ακαδημαϊκοί είχαν καλεστεί προκειμένου να συνεισφέρουν στο όραμα του Wilson και εργάζονταν σε ένα οργανισμό προσανατολισμένο στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, όπου η δημοσιογραφία, η διαφήμιση και οι δημόσιες σχέσεις αναμειγνύονταν. Οι ακαδημαϊκοί δεν είχαν ψευδαισθήσεις γι αυτό που έκαναν ήλπιζαν όμως πως οι ακαδημαϊκές αξίες θα εξισορροπούνταν με εκείνες των διαφημιστών-δημοσιογράφων. Οι πρώτοι επιζητούσαν πολιτιστικές σχέσεις χωρίς την επέμβαση της κυβέρνησης, ενώ οι δεύτεροι χρησιμοποιούσαν πολλά μέσα για την άσκηση της προπαγανδιστικής τους πολιτικής¹⁰⁵. Τείχη προστασίας για την ακαδημαϊκή ακεραιότητα είχαν τεθεί μεταξύ 1938 και 1947 από ακαδημαϊκούς αλλά και από πανεπιστημιακά ιδρύματα, ωστόσο σταδιακά διαβρώθηκαν¹⁰⁶.

¹⁰² Arndt, R.(2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington, pp.27-28.

¹⁰³ Barghoorn, F.(1960). *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton University Press, New Jersey, p. 6.

¹⁰⁴ Nelson, R, & Izadi, F. (2009). Ethics and Social Issues in Public Diplomacy. In: Snow, N & Taylor, P.(ed.) *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York and London, p. 335.

¹⁰⁵ Arndt, R.(2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington, p.31.

¹⁰⁶ Arndt, R. (2006). Rebuilding America's Cultural Diplomacy. *Foreign Service Journal*, October, p. 41.

Δε θα αναφερθούμε σε άλλα και μεταγενέστερα παραδείγματα οργάνωσης και στελέχωσης της πολιτιστικής διπλωματίας. Αυτό που μας ενδιαφέρει και οφείλουμε να επισημάνουμε εδώ είναι πως τα πανεπιστήμια, οι ακαδημαϊκοί και οι διανοητές θεωρήθηκαν βασικά μέσα και φορείς άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας. Τα τμήματα ή οι φορείς που ήταν γραφειοκρατικά αρμόδια για να στελεχώσουν την άσκηση της Π.Δ. - είτε πρόκειται για τμήματα σε υπουργεία εξωτερικών, για διάφορους μη κυβερνητικούς οργανισμούς που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα μέσω χρηματοδότησης με το κράτος, είτε για καθαρά ιδιωτικές πρωτοβουλίες - δεν συνοδεύονται πάντα με τον τίτλο του πολιτισμού ή του πολιτιστικού. Στα προγράμματα και στους στόχους τους μπορεί κάποιος να διακρίνει την άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας. Με το πέρασ των χρόνων και ανάλογα των αναγκών, τα τμήματα αυτά είτε καταργούνταν για να δημιουργηθούν νέα, είτε ενσωματώνονταν σε άλλα υπουργεία και οργανισμούς.

δ. Η Πολιτιστική Διπλωματία και οι Ιστορικές Συγκυρίες

Μελετώντας τα κείμενα που αφορούν την πολιτιστική διπλωματία αλλά και τη δημόσια, διαμορφώνονται δύο συγκεκριμένα συμπεράσματα. Πως πρώτον, η ακμή της πολιτιστικής διπλωματίας, τουλάχιστον για την περίπτωση της Αμερικής, συνέβη την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και με τη λήξη του απομονώθηκε. Δεύτερον, μετά την πτώση των Δίδυμων Πύργων (2001) ο πολιτισμός ως μορφή *soft power* αλλά και ως εργαλείο της δημόσιας διπλωματίας, εμφανίστηκε δυναμικά πάλι στη συζήτηση των διαχειριστών και μελετητών. Οι Kennedy και Lucas επεξηγούν αυτήν την εξέλιξη τόσο στις ιστορικές συγκυρίες, (την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου επικρατούσε ο φόβος εξάπλωσης του κομμουνισμού, έπειτα ο πόλεμος της τρομοκρατίας), όσο και στο ιδεολογικό κλίμα που αυτές διαμόρφωσαν στην αμερικανική πολιτική σκέψη. Κοινό χαρακτηριστικό των δύο περιόδων ορίζεται η οπτική και η λογική της ασφάλειας του κράτους από εξωτερικές δυνάμεις¹⁰⁷. Το κοινό χαρακτηριστικό πέραν των διαφοροποιήσεων που επικρατούν στις εν λόγω εποχές είναι πως οι τακτικές εμφορούνται από τη διάθεση της Αμερικής να ηγεμονεύσει την παγκόσμια τάξη.

¹⁰⁷ Kennedy, L. and Lucas, S. (n.d). *Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy*. Available at: <http://www.nyu.edu/steinhardt/e/pdf/humsocsci/mias/readings07/95.pdf> [2 December 2013], pp. 309-311.

Παρόλο που οι ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις κυριαρχούν στην περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και της Γαλλίας πρωθύστερα, δε σημαίνει πως χαρακτηρίζει όλες τις περιπτώσεις και όλες τις επικράτειες. Αυτό που μπορεί να διακρίνει κανείς αρχικά, είναι πως, οι ιστορικές συγκυρίες με όλα τα οικονομικά και κοινωνικά επακόλουθα τους, επηρεάζουν την μορφή που λαμβάνει η πολιτιστική διπλωματία. Καθοριστικό όμως ρόλο διαδραμάτισαν οι ιδέες και οι θέσεις των διαχειριστών της. Στην περίπτωση δε της Αμερικής και της Σοβιετικής Ένωσης, ο πολιτισμός είχε σημασία για την υψηλότερη βαθμίδα της διακυβέρνησης. Τόσο ο Ουίλσον όσο και ο Στάλιν, προσέδιδαν μεγάλη αξία στο ρόλο του πολιτισμού ως ένα σύνολο συγκεκριμένων ιδεών και πρακτικών, το οποίο αποφάσισαν πως πρέπει να ‘μεταλαμπαδεύσουν’ στον υπόλοιπο κόσμο.

Η πολιτιστική διπλωματία δε χρησιμοποιείται πάντα από τις κυβερνήσεις. Την πρωτοβουλία για την άσκηση της την αναλάμβαναν επίσης ιδιωτικοί και μη κυβερνητικοί οργανισμοί. Αυτό συνέβη τόσο στη Γαλλία, στην Ιταλία, στην Αγγλία αλλά και στην Αμερική. Το γεγονός πως οι πρώτες διέθεταν ως επί το πλείστον ηγεμονικές βλέψεις μέσω της άσκησης επιρροής σε διαφορετικές επικράτειες και τότε αποικίες, δε σημαίνει πως όλες χώρες άσκησαν πολιτιστική διπλωματία το έκαναν για να εκπληρώσουν τους ίδιους στόχους. Αν ο χρόνος αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη μορφή που λαμβάνει η πρακτική, τι μπορεί να αναμένουμε αν υπολογίσουμε διαφορετικούς δρώντες σε διαφορετική περιοχή και χρονική περίοδο; Παραμένουν ίδια τα στοιχεία της πολιτιστικής διπλωματίας αν ο αποστολέας του κοινού στόχου αλλάζει; Ποια είναι η ουσία του πεδίου στο χρόνο και στον τόπο¹⁰⁸; Με αυτά τα ερωτήματα θα κλείσουμε τους συλλογισμούς όσον αφορά το τι συνιστά πολιτιστική διπλωματία, προκειμένου να μεταφερθούμε στην περίοδο της Σύναψης της Ειρήνης των Παρισίων το 1919 και να εξετάσουμε τις απόπειρες άσκησης πολιτικών μέσω του πολιτισμού από τους Έλληνες διαχειριστές.

¹⁰⁸ Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society. ICD, Berlin.

ΙΙ. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ **ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗΣ** **ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ(1919)**

ι. ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΑ ΕΤΗ 1870-1919

α. Ιστορικές Συνθήκες την περίοδο 1870-1914

Το 1870 η εθνική αυτοδιάθεση σαν ιδέα έχει ήδη μια πορεία πενήντα χρόνων. Στη Γερμανία, στη Γαλλία, στη Βρετανία και στην Ιταλία αντικατοπτρίζεται η λογική του έθνους - κράτους. Υπήρχαν και μικρότερα κράτη που είχαν κερδίσει με επαναστάσεις κάποια δικαιώματα, όπως το Ελληνικό και το Ρουμανικό. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Joll, «τα έθνη που δεν είχαν αποκτήσει το δικό τους κράτος, συνειδητοποιούσαν την πολιτιστική, γλωσσική και ιστορική τους παράδοση ενώ οι πνευματικοί ηγέτες απαιτούσαν κάποιας μορφής αυτόνομο κράτος»¹⁰⁹. Η αποτυχία των Αμψβούργων να βρουν λύση στο εθνικό τους πρόβλημα μιας και στο εσωτερικό κυριαρχούσε ένα μείγμα εθνικοτήτων, ήταν ένας σημαντικός παράγοντας που άλλαζε τις όποιες ισορροπίες στην Ευρώπη αλλά και στα Βαλκάνια. Αν και οι τελευταίες διατηρούνταν με τη μορφή συμμαχιών, δεν έλλειπαν παράγοντες ανταγωνισμού που όξυναν τις όποιες σχέσεις¹¹⁰. Η φωτιά της επανάστασης που άναβε με προσδοκίες διαμόρφωσης ανεξάρτητου κράτους, προσέδιδε στις μικρές αναδυόμενες εθνικές οντότητες ένα σημαντικό ρόλο στις διεθνείς σχέσεις και τις ισορροπίες τους ενώ η προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων να γείρουν την πλάστιγγα προς τα δικά τους αποκλειστικά συμφέροντα διαμόρφωσε τις συνθήκες του πολέμου του 1914¹¹¹.

Τα μεγάλα κράτη της Ευρώπης κυριαρχούνται από ιμπεριαλιστική ιδεολογία. Η αποκάλυπτη αποικιακή εκμετάλλευση με τα όποια οικονομικά αποτελέσματα τόσο στην Ασία όσο και την Αφρική, παρουσιαζόταν υπό τον μανδύα επιστημονικών

¹⁰⁹ Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σ. 24.

¹¹⁰ Ο Γιαννουλόπουλος, περιγράφει πως η 'Ευρωπαϊκή Συναυλία' που διαμορφώθηκε τον 19ο αιώνα για να επιδιωχθούν οι σχέσεις ισορροπίας μεταξύ των δυνάμεων, μετά την στροφή της Γερμανίας το 1890, μετατράπηκε σε εξαμελής ευρωπαϊκή ορχήστρα που δημιουργούσε какоφονία πάρα αρμονία. Για περισσότερα βλ. Γιαννουλόπουλος, Γ.(2003). *Η ευγενής μας τύφλωση..Εξωτερική Πολιτική και «Εθνικά Θέματα» από την ήττα του 1897 έως την Μικρασιατική Καταστροφή*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, σσ.187-191.

¹¹¹ Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σσ. 39-42.

ή ανθρωπιστικών προθέσεων. Οι διεθνείς σχέσεις και ισορροπίες ωστόσο, καθορίζονται από τη πεποίθηση για επιβίωση και εκείνη για την επικράτηση του ισχυρότερου, τόσο οικονομικά όσο και εδαφικά. Η Γαλλία, η Βρετανία και η Ρωσία είχαν καθορίσει τροποντινά τις περιοχές επιρροής τους. Από την άλλη, η Γερμανία και η Ιταλία, αναζητούσαν εκτάσεις, αφενός για οικονομικά οφέλη αφετέρου και ως ζήτημα εθνικού γοήτρου¹¹². Η θέση των Μεγάλων δυνάμεων ωστόσο δεν εξηγείται μόνο μέσα από την λογική που διακρίνει τις διεθνείς σχέσεις αλλά και εκείνης που αφορά τον πολιτισμό. Οι μεγαλύτερες ευρωπαϊκές πόλεις γίνονται κέντρα πολιτισμού, κυκλοφορίας ιδεών και διαμόρφωσης θεσμών, αλλά και νέων απαιτήσεων.

Την περίοδο που εξετάζουμε παρατηρείται ένας υψηλός βαθμός τεχνολογικής ανάπτυξης. Παράλληλα εξελίσσεται η βιομηχανοποίηση, η εμπορική και η χρηματιστηριακή οργάνωση, που οδήγησαν σταδιακά στη διαμόρφωση νέων κοινωνικών τάξεων, οι οποίες θα αποτελέσουν ισχυρές ομάδες πίεσης. Μία από αυτές, η εργατική τάξη, θα παίζει σημαντικό ρόλο στις κυβερνητικές αποφάσεις, ασκώντας πιέσεις μέσω απεργιών, διεκδικώντας περισσότερα δικαιώματα, τόσο μισθολογικά όσο και γενικότερα εργασιακά. Η πίστη πως η τεχνολογία και η επιστήμη θα εξαλείψουν τα δεινά που απειλούσαν την ανθρώπινη ύπαρξη, οδηγεί στην προσπάθεια βελτίωσης της ανθρώπινης ζωής με την δημιουργία αποχετευτικών συστημάτων, μέσω ιατρικών ανακαλύψεων που μείωσαν την θνησιμότητα, μερικής βελτίωσης των συνθηκών εργασίας, της κατασκευής του σιδηρόδρομου αλλά και της αστικής ανάπτυξης, όπως και της δυνατότητας κατανάλωσης. Βέβαια αυτές οι συνθήκες δεν επικρατούσαν σε όλη την Ευρώπη, μήτε στην Βαλκάνια. Παρόλο που κυριαρχεί η μέριμνα για τη βελτίωση των συνθηκών της ανθρώπινης διαβίωσης, παρατηρείται ένα μεγάλο επίπεδο αναλφαβητισμού και οι κάτοικοι στις μεγάλες αγροτικές περιοχές διέθεταν μια διαφορετική αντίληψη για τη ζωή που καθορίζεται από την σκληρή καθημερινότητα αλλά και την εκκλησιαστική θαλπωρή. Οι εύπορες τάξεις και εκείνοι που διέθεταν ένα επίπεδο μόρφωσης συμμετείχαν πιο ενεργά στα κοινά, είχαν περισσότερη επίγνωση για τα γεγονότα που διαδραματίζονταν, είχαν τη

¹¹² Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σσ. 43, 112-116, 127,132, 227-228.

δυνατότητα να διαβάζουν για αυτά που συμβαίνουν όχι μόνο στο Τύπο, αλλά στις μελέτες και στα βιβλία¹¹³.

Οι αλλαγές συντελούνταν σε πολλαπλά επίπεδα και ποικίλες όψεις της κοινωνίας. Η ιδέα του φιλελευθερισμού αποκτά νέες διαστάσεις και διαφοροποιούνται ζητήματα διακυβέρνησης. Η άποψη, για παράδειγμα, πως το κράτος έχει δικαίωμα να αποφασίζει τι συνέφερε περισσότερο τους πολίτες, μπορεί να είναι πιο οικεία στη Γερμανία¹¹⁴, ωστόσο κερδίζει έδαφος και στα υπόλοιπα κράτη της Ευρώπης. Η παλαιότερη λογική πως το κράτος δεν επεμβαίνει στη ζωή των πολιτών παρά μόνο για λόγους διατήρησης των νόμων και της τάξης έχει μεταβληθεί. Επιπρόσθετα αμφισβητείται και η λογική του ελεύθερου εμπορίου ειδικά μετά τη μεγάλη ύφεση του 1873-1896. Ο σοσιαλισμός και όλο το κίνημα των ιδεών του Μαρξ προκάλεσαν ιδεολογικές ζυμώσεις διαφορετικού τύπου, ενώ με τη Ρωσική Επανάσταση το 1905 και μετέπειτα, το 1917, η Ανατολή θα επιδείξει μια διαφορετική δυναμική. Θα προτείνει ένα διαφορετικό τρόπο επίλυσης των κοινωνικών διαφορών και προβλημάτων και θα υπερασπίσει έναν διαφορετικό τρόπο του βίου.

Οι καλές προοπτικές της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας στη Βρετανία, στη Γαλλία και στις μικρότερες χώρες, μπορεί να ενίσχυσαν το φρόνημα του φιλελευθερισμού αλλά η διάδοση της πίστης ότι η δημοκρατική οργάνωση αποτελεί την βάση της ηθικής, κοινωνικής και οικονομικής προόδου οδήγησε στην διεκδίκηση του δικαιώματος καθολικής ψήφου, γεγονός που προκάλεσε προβλήματα σε αυτοκρατορίες όπως της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας¹¹⁵. Η δυνατότητα ψήφου, η αναγνώριση της αξίας του ανθρώπινου δυναμικού για την οικονομική παραγωγή και διανομή, η κυκλοφορία νέων ιδεών αλλά και οι νέες πραγματικότητες που διαμορφώνονται στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια, προσδίδουν ένα διαφορετικό ρόλο στα πλήθη των ανθρώπων. Από τη μια δίδονται περισσότερες δυνατότητες να συμμετέχουν στα κοινά, από την άλλη προσφέρονται περισσότεροι λόγοι για να οδηγηθούν προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση. Εκείνη των συμφερόντων που οι διαχειριστές είτε λέγονται πολιτικοί, είτε έμποροι, είτε διανοούμενοι, όρισαν ως προσφορότερα.

¹¹³ Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σσ. 43- 55, 59-67.

¹¹⁴ Στο ίδιο, σ. 65.

¹¹⁵ Στο ίδιο, σσ. 57-59, 75-111, 112-116, 127,132, 160, 167, 213, 227-228.

β. Η Προπαγάνδα για την Εθνική Αλληλεγγύη και τα 14 Σημεία του Ουίλσον (1914-1918)

Οι λόγοι που οδήγησαν στον πόλεμο, έχουν οριστεί ως στρατηγικής φύσεως και ανταγωνισμού. Επιπλέον εξηγούνται στη διάθεση των πολιτικών να επικαλυφτούν τα δισεπίλυτα εσωτερικά προβλήματα των ευρωπαϊκών κρατών, στη φύση του καπιταλισμού, αλλά και στη δυναμική που αναπτύχθηκε στα Βαλκάνια ειδικά μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Ωστόσο όσο ίσως μικρότερης σημασίας είναι οι αιτίες του πολέμου, τόσο μεγάλη είναι η αλλαγή που συνέβη εξαιτίας του στην πολιτική¹¹⁶, οικονομική, κοινωνική και εδαφική δομή της Ευρώπης¹¹⁷.

Παρόλο που είχε επιτευχθεί ένα είδος εθνικής αλληλεγγύης στη διάρκεια του πολέμου μέσω μιας ισχυρής προπαγάνδας, τόσο μέσα στα κράτη όσο και πέρα από αυτά, οι κακουχίες του πολέμου οδήγησαν σε εσωτερικές κρίσεις και αντιδράσεις, καθώς και σε λιποταξίες. Η κινητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού προκειμένου να αντέξει τις συνθήκες ενός πολέμου δε φάνηκε αρκετή για το χρόνο και τις απώλειες που αυτός προδιέγραψε. Καταλύτης νέων ισορροπιών από το 1917 και μετά αποτελεί η συμμετοχή των ΗΠΑ στον πόλεμο και η διακήρυξη των 14 σημείων του Προέδρου τους, Ουίλσον¹¹⁸. Πέραν του γεγονότος πως τίθενται για πρώτη φορά και εύγλωττα οι πολεμικοί στόχοι, υποστηρίζεται πως οι ιδέες του αμερικάνου ηγέτη ενέπνευσαν στους ανθρώπους κίνητρα για να αντιμετωπίσουν τη διάρκεια του πολέμου, επειδή προσέφεραν την ελπίδα ενός καλύτερου μέλλοντος. Η Ρωσική απόσυρση από τον πόλεμο είχε ήδη γεννήσει προσδοκίες για ειρήνη που είχαν εκφραστεί και νωρίτερα (το 1916). Ο αφορισμός του πολέμου από μεγάλη μερίδα των διανοούμενων και ο γενικότερος προβληματισμός για τη μεταπολεμική κατάσταση αποτελούν ενδείξεις πως ο κόσμος ήθελε να οδηγηθεί στην ειρήνη, η οποία και επετεύχθη κατόπιν πολλαπλών γεγονότων το Νοέμβριο του 1919¹¹⁹.

Σε όλη την διάρκεια του Πολέμου η πληροφόρηση στο εσωτερικό των κρατών στόχευε στην εμψύχωση της κοινής γνώμης, ενώ προσπάθειες προπαγάνδας

¹¹⁶ Τα σοσιαλιστικά κόμματα (της Γαλλίας και Γερμανίας για παράδειγμα), όπως και οι φιλελεύθεροι διακήρυτταν την αντίθεση τους σε έναν πόλεμο, ωστόσο τον υποστήριζαν στην διάρκεια του. Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σσ. 256, 260.

¹¹⁷ Στο ίδιο, σσ. 256, 236, 242, 269.

¹¹⁸ Εκφράστηκε για πρώτη φορά σε μια κοινή συνεδρίαση του Αμερικανικού Κογκρέσου στις 8 Ιανουαρίου 1918. Haswell Lutz, R. (1933). Studies of World War Propaganda, 1914-33. *The Journal of Modern History*, Vol.5, No.4, December, pp.496-516.

¹¹⁹ Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σσ. 272-327.

κυριαρχούσαν αντίστοιχα και προς τον εχθρό¹²⁰. Παρόλο που επικρατούσαν συμφωνίες μεταξύ κρατών για τη μη διασπορά εχθρικής προπαγάνδας, υπήρξαν αναρίθμητες παραβάσεις¹²¹. Η προπαγάνδα την περίοδο του πολέμου αφορά την πρόκληση ερεθισμάτων στον πληθυσμό για δράση προς ένα σκοπό - στην περίπτωση του πολέμου είναι η εμπύχωση με προσδοκώμενη επιδίωξη τη νίκη -. Είναι η διαμόρφωση μιας ευνοϊκής νοητικής κατάστασης προς τον εθνικό σκοπό που επιδιώκεται να προωθηθεί. Πρόκειται για τον έλεγχο της γνώμης από σημαντικά σύμβολα, ιστορίες, φήμες, εκθέσεις, εικόνες και άλλες μορφές κοινωνικής επικοινωνίας¹²². Η πολιτική προπαγάνδα αφορούσε τη διαμόρφωση της αίσθησης της ορθότητας για τον πόλεμο και την αποτελεσματικότητα του, των στόχων και των στρατιωτικών μεθόδων¹²³. Αυτή η αρμοδιότητα σχετίζεται με τις κυβερνήσεις των κρατών. Γραφειοκρατικά στελεχωνόταν από ένα κλιμάκιο δημοσιογράφων, ειδικών και ακαδημαϊκών, υπό το τίτλο τμημάτων Τύπου ή Πληροφορίας, στα Υπουργεία Εξωτερικών.

Ο διπλωμάτης και σοσιαλιστής ειρηνιστής λόρδος Ponsonby(1871-1976) αναλύοντας διεξοδικά τους μηχανισμούς της προπαγάνδας, μας παρουσιάζει τον εξής δεκάλογο της κυβερνητικής προπαγάνδας. Δεν επιδιώκουμε εμείς τον πόλεμο (1), ο αντίπαλος είναι υπεύθυνος για το ξέσπασμα του (2). Ο αντίπαλος είναι ηθικά καταδικαστέος (3), ο πόλεμος έχει ευγενείς στόχους-άσχετα αν δεν είχαν τεθεί- (4), ο εχθρός προβαίνει σε ηθελημένες αγριότητες σε αντίθεση με εμάς (5). Οι απώλειες του αντιπάλου είναι πολύ πιο σημαντικές από τις δικές μας (6), ο Θεός είναι μαζί μας (7), ο κόσμος των γραμμάτων και των τεχνών είναι μαζί μας (8). Ο εχθρός χρησιμοποιεί παράνομα όπλα σε αντίθεση με εμάς (9). Όσοι αμφισβητούν τα παραπάνω είναι είτε προδότες, είτε θύματα των ψευδών πληροφοριών του αντιπάλου, της προπαγάνδας που ασκεί, ενώ εμείς ενημερώνουμε (10)¹²⁴. Μία γερμανικής προέλευσης τοποθέτηση

¹²⁰ Περισσότερα βλ. στους Haswell Lutz, R.(1933). *Studies of World War Propaganda, 1914-33. The Journal of Modern History*, Vol.5, No.4, December, pp. 496-516, Goldfarb Marquis, A.(1978). *Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. Journal of Contemporary History*. Vol.13.No.3, July, pp. 467-498.

¹²¹ Van Dyke, V. (1940). *The Responsibility of States for International Propaganda. The American Journal of International Law*. Vol.34, No.1, January, pp.. 58-73.

¹²² Haswell Lutz, R.(1933). *Studies of World War Propaganda, 1914-33. The Journal of Modern History*, Vol.5, No.4, December, pp.496-7.

¹²³ Haigh, A. (1974), *Cultural Diplomacy in Europe*, Manhattan Publishing Co., New York, p. 32, Fellows, E.W.(1959). 'Propaganda': History of a Word, p. 184.

¹²⁴ Ponsonby, A. (1928). *Falsehood in War-Time: Containing an Assortment of Lies Circulated Throughout the Nations During the Great War*. Garland Publishing Company, London.

για ‘τη διασπορά των μικροβίων του μίσους’ είναι πως κάθε βιβλίο που παρουσιάζει μια ξένη άποψη αποτελεί προπαγάνδα¹²⁵.

Σε αυτήν την πολεμοχαρή συνθήκη επικοινωνίας που επικρατούσε στην Ευρώπη, η διαμόρφωση και η προώθηση της αμερικανικής ιδέας ‘ένός κόσμου ασφαλή για την Δημοκρατία’ έγινε απροσδόκητα αποδεκτή¹²⁶. Στο εσωτερικό της Αμερικής η εσωτερική προπαγάνδα μέσω του CPI(Committee for Public Information), είχε πείσει το αμερικάνικο κοινό πως η συμμετοχή στον ευρωπαϊκό πόλεμο είχε αγνά κίνητρα, η ιδέα όμως της Δημοκρατίας που προωθήθηκε προς το εξωτερικό έκρυβε κίνητρα που ήταν συμβατά με αμερικανικά συμφέροντα και χαρακτηρίζονταν από ένα στοχευόμενο παρεμβατισμό. Τα δεκατέσσερα σημεία του Ουίλσον, όπως αναφέρει και ο Lippman, δε σχεδιάστηκαν χωρίς να έχουν υπολογιστεί τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων και οι μυστικές συνθήκες μεταξύ τους. Πέραν όμως τούτου, έπρεπε να ανταποκριθούν αφενός στο ενδιαφέρον του τότε ηθικά κατακερματισμένου κόσμου από τον πόλεμο και τις απώλειες του, αφετέρου να είναι ευέλικτα ώστε η πλειονότητα των Συμμάχων να τα αποδεχθεί. Εντέλλει αυτό που συνέβη ήταν όλοι να βρίσκουν κάτι που να τους αρέσει¹²⁷ στα ‘Δικαιώματα του Ανθρώπου’, παρόλο που δεν επιδιώχθηκε η συμφωνία των Μ. Δυνάμεων με βάση το πρόγραμμα του Ουίλσον.

Η αμερικανική κυβέρνηση επηρεάστηκε από τις βρετανικές και γαλλικές δραστηριότητες ως προς την άσκηση της προπαγάνδας και ακολούθησε τα μονοπάτια της λογοκρισίας στο εσωτερικό, όπως άλλωστε και όλες οι εμπόλεμες χώρες. Η αμερικανική παρουσία κατοχυρώθηκε στις πρωτεύουσες των Συμμάχων και των ουδέτερων κρατών μέσω των πρεσβειών. Πανεπιστήμια και ακαδημαϊκοί ανυπόμονα τοποθετήθηκαν στην εθνική υπηρεσία, η οποία φρόντισε μέσω ταινιών, εκθέσεων, δημοσιεύσεων, αφισών αλλά και μέσω της στρατολόγησης ιστορικών και διανοούμενων αλλά και ηγετών της εργατικής τάξης, να φέρει εις πέρας την προπαγανδιστική καμπάνια της¹²⁸.

¹²⁵ Haswell Lutz, R.(1933). Studies of World War Propaganda, 1914-33. *The Journal of Modern History*, Vol.5, No.4, December, p. 502.

¹²⁶ Στο ίδιο, p. 514. Goldfarb Marquis, A.(1978). Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. *Journal of Contemporary History*. Vol.13.No.3, July, p. 488.

¹²⁷ Lippmann, W.(1922). *Public Opinion*[Internet].In: chapter xiii. Available from: <http://xroads.virginia.edu/~Hyper2/CDFinal/Lippman/contents.html> [9 Φεβρουάριου 2014] .

¹²⁸ Arndt, R. (2005). *The First Resort of Kings, American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potomac Books, Washington D.C. p.24-32.

γ. Η Διάσκεψη των Παρισίων(1919-1920)

Ο στόχος της διαμόρφωσης των 14 σημείων ήταν η εμψύχωση των συμμετεχόντων του πολέμου στην περίπτωση συνέχειας του. Όταν έληξε σε αυτά εν μέρει βασίστηκαν οι συνθήκες της Ειρήνης¹²⁹ και τα νέα σύνορα της ευρωπαϊκής επικράτειας. Το Παρίσι γίνεται το κέντρο των εξελίξεων με το ξεκίνημα της Διάσκεψης Ειρήνης. «Άνδρες παντός θρησκευματος και πάσης αποχρώσεως επιδερμίδας είχαν κατακλύσει την πρωτεύουσα της Γαλλίας. Από τον μικρό πρίγκιπα Φιρούζ μέχρι τον Εμίρη Φεϋζαλ. Από τον Κινέζο πρωθυπουργό μέχρι τον κο Πάσιτς. Από τον Μπόγκο Νουμπάρ μέχρι τον Εσσάτ Πασσά». Πέραν της γλαφυρής αυτής περιγραφής από τον Στεφάνου, τον ιδιαίτερο γραμματέα του Ελευθέριου Βενιζέλου, το Παρίσι όπως μας πληροφορεί έγινε ένα απέραντο συνεργείο στρατηγικής. Κλίκες, συνδυασμοί και ομάδες διαμορφώνονταν και διαλύονταν. Απώτερος στόχος όλων ήταν να πλησιάσουν τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων και να τους πείσουν για τα δικαιώματά τους. Είτε Βαβέλ είτε παζάρι για όλους τους λαούς της γης, το Συνέδριο έπρεπε να ικανοποιήσει τις εθνότητες και τους γεωγραφικούς τους χώρους, τις μνήμες και τις ιστορίες που ξεθάφτηκαν προκειμένου να διεκδικηθεί το δίκαιο των εν δυνάμει εθνών - κρατών. Η ιδιαιτερότητα του σε σχέση με εκείνα της Βιέννης ή του Βερολίνου ήταν πως διεκδικούσε τη δικαίωση της κάθε εθνικότητας που ήταν αδικημένη και ζητούσε αποκατάσταση¹³⁰. Παρόλο που οι πολιτικοί υπεράσπισαν τη διαφανή διπλωματία, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε και ο Τσόρτσιλ, επικρατούσε ένα βασίλειο σκιών¹³¹.

Αν το φωτεινότερο επίτευγμα της Συνδιάσκεψης των Παρισίων του 1919-1920 ήταν η εγκαθίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών ως μια θεραπεία για τις διεθνείς διενέξεις¹³², στερεότυπα κυριαρχούν για τα κράτη των Βαλκανίων και της Ν. Ευρώπης στις συνειδήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων της Αμερικής, της Γαλλίας και της Αγγλίας. Η Ν. Ευρώπη για τους Αμερικανούς είναι λιγότερο αξιόπιστη από τους

¹²⁹ Lippmann, W.(1922). *Public Opinion*[Internet].In: chapter xiii. Available from: <http://xroads.virginia.edu/~Hyper2/CDFinal/Lippman/contents.html> [9 Φεβρουάριου 2014].

¹³⁰ Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*.Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 635. Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σ.148.

¹³¹ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 52.

¹³²Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σ.181.

Άγγλους και Γάλλους¹³³. Οι εχθρότητες που κυριαρχούν στα Βαλκάνια αποτελούν μέρος της ζωής και της καθημερινότητας των ανθρώπων τους^{134 135}. Σε ένα τέτοιο κλίμα τα μικρά κράτη των Βαλκανίων προσπαθούσαν να προπαγανδίσουν την αξία τους, να πείσουν για την ευρωπαϊκότητα τους και για τα δίκαια των λαών τους βασισμένα σε εκθέσεις, ποσοστώσεις πληθυσμών και ποικίλων αποδείξεων για την εθνικότητα τους. Όπως υπογραμμίζει όμως ο Chester, περιγράφοντας επί της ουσίας το κλίμα του Παρισιού, η βαρύτητα επιβολής των αποφάσεων αφορούσε τις Μεγάλες Δυνάμεις. Από τις μικρές χώρες εναπόκειται στη δυναμική του εκπροσώπου να κερδίσει την επιρροή τους, ώστε να ικανοποιηθούν οι διεκδικήσεις της χώρας του¹³⁶.

δ. Η Προπαγάνδα την Εποχή της Συνδιάσκεψης του Παρισιού – Η Αξία της Κοινής Γνώμης

Ο Κιτσίκης υποστηρίζει πως η προπαγάνδα την εποχή της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης είχε προχωρήσει σημαντικά, γεγονός που οφειλόταν στην ιδιαίτερη ανάπτυξη της κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου¹³⁷. Η επικοινωνιακή τακτική που χρησιμοποιήθηκε ακολουθεί την εξής λογική: η διασπορά των πληροφοριών ξεκινά από τις κυβερνήσεις προς την εσωτερική κοινή γνώμη αλλά και εκείνη των άλλων κρατών. Αναμένεται η μία γνώμη να επηρεάσει την άλλη και η τελευταία την ίδια την κυβέρνηση της¹³⁸. Η επικοινωνιακή τακτική της επιρροής

¹³³ Arndt, R. (2005). *The First Resort of Kings, American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potomac Books, Washington D.C. pp.27-32.

¹³⁴ Ilchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σ. 588.

¹³⁵ Ο Γιαννουλόπουλος αναφερόμενος στην φήμη των Βαλκανίων παραθέτει την αντίληψη που επικρατεί την εν λόγω χρονική εποχή, την οποία οριοθετεί ανάλογη του οριενταλισμού του Edward Said και την ονομάζει *βαλκανισμό*. Ολόκληρη η περιοχή αναφέρει, και οι κάτοικοι της ταυτίζονται κατά κάποιο τρόπο με την βία, τη δολοπλοκία, την αναξιπιστία, την κατασκοπεία, τη γενικευμένη διαφορά, το λαθρεμπόριο ή και τα εγκλήματα πάθους. Γιαννουλόπουλος, Γ.(2003). *Η ευγενής μας τύφλωση...Εξωτερική Πολιτική και «Εθνικά Θέματα» από την ήττα του 1897 έως την Μικρασιατική Καταστροφή*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, σ. 193.

¹³⁶ Όπως αναφέρεται στον Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β΄). Αθήνα, σ.152.

¹³⁷ Kitsikis, D.(1963). *Propagande et Pressions en Politique Internationale, La Grece et ses revendications a la Confernece de la paix(1919-1920)*. Presses Universitaires De France, Paris,p. 81.

¹³⁸ Ο Ilchev παραθέτει το σχήμα του Spout για να περιγράψει την προπαγάνδα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, την οποία χαρακτηρίζει αναπόσπαστο μέρος της διεθνούς επικοινωνίας. Σύμφωνα με το σχήμα υπάρχουν τρία βασικά κανάλια επικοινωνίας. Το πρώτο της διπλωματίας, ξεκινά από την Κυβέρνηση ενός κράτους προς την αντίστοιχη ενός άλλου. Το δεύτερο αφορά την προπαγάνδα, ξεκινά από την Κυβέρνηση ενός κράτους προς τους ψηφοφόρους ενός άλλου με στόχο την Κυβέρνηση του. Το τρίτο που χαρακτηρίζει τις πολιτιστικές συναλλαγές προέρχεται τόσο από την Κυβέρνηση ενός κράτους, όσο και τους πολίτες προς τους πολίτες ενός άλλου και την Κυβέρνηση του. Ilchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σ. 16.

διαφοροποιείται πλέον σε επίπεδο περιεχομένου, ωστόσο διατηρεί και ενισχύει τα κανάλια της. Την περίοδο του πολέμου είχαν στρατευθεί οι ακαδημαϊκοί, οι δημοσιογράφοι και οι διανοούμενοι προκειμένου να εκπληρωθούν οι επικοινωνιακοί στόχοι. Το ίδιο συμβαίνει και κατά τη διάρκεια σύναψης της ειρήνης.

Ωστόσο την εποχή αυτή η αντίληψη για τη δυναμική της κοινής γνώμης φαίνεται να έχει αποκρυσταλλωθεί. Από τη διάρκεια των ναπολεόντειων πολέμων της Ευρώπης, είχε γίνει πλέον αντιληπτό πως η πορεία των διακρατικών σχέσεων δεν εξαρτιόταν από τους λογικούς υπολογισμούς των ηγεμόνων αλλά από τις προκαταλήψεις και τα συναισθήματα των ανθρώπων¹³⁹. Οι άνθρωποι την περίοδο του Α' Παγκοσμίου απέκτησαν μια επιπλέον εξουσία. Αποτελούσαν το δυναμικό για την διεξαγωγή του πολέμου όχι μόνο ως στρατιώτες αλλά και ως εργάτες στις πολεμικές βιομηχανίες. Το ηθικό της χώρας και η συμμετοχή του στα δίκαια του πολέμου τότε, ήταν αναγκαία προκειμένου να επικρατούν οι συνθήκες συνέχισης του¹⁴⁰. Την περίοδο σύναψης της Ειρήνης επιδιωκόταν η επιρροή του κοινού προς τα δίκαια της κάθε εθνότητας. Υπήρχε η πεποίθηση πως το κοινό μπορεί να ασκήσει πιέσεις τόσο στις κυβερνήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων όσο και των μικρών και έτσι να επιτευχθεί το επιθυμητό: η σκιαγράφηση των νέων συνόρων.

Η σημασία της κοινής γνώμης μπορεί να ήταν σημαντική στο σύνολο της, ωστόσο οι ειδικοί στόχευαν σε συγκεκριμένες ομάδες και εκπροσώπους τους. Στο Παρίσι στόχο επιρροής αποτελούσαν οι αντιπρόσωποι των 'Μεγάλων' αλλά και των τεχνικών που τους πλαισίωναν. Οι δημοσιογράφοι και τα πρόσωπα που εκπροσωπούσαν ομάδες και οργανώσεις συμφερόντων, έρχονταν σε δεύτερη μοίρα¹⁴¹. Ο ρόλος τους ήταν πολύ σημαντικός εκτός του παρισινού πλαισίου και αφορούσε την προπαγάνδα μέσα στα άλλα έθνη- κράτη της Ευρώπης, των Βαλκανίων και της Ανατολής. Η προπαγάνδα που επικεντρώνεται σε άτομα που ανήκαν στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας¹⁴², διέθετε μια πολύ ξεκάθαρη λογική. Το κοινό

¹³⁹ Pratkanis, A. (2009). Public Diplomacy in International Conflicts: A Social Influence Analysis. In: Snow, N & Taylor P. (ed) *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York and London, p. 112.

¹⁴⁰ Haste, C. (1995). The Machinery of Propaganda. In: Jackall, R.(ed) *Propaganda*, MacMillan, London, p.105, Bernays, E. (1928). *Propaganda* [Internet]. Available from: <http://www.historyisaweapon.com/defcon1/bernprop.html> [2 Φεβρουαρίου 2014] , chapter I.

¹⁴¹ Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 554.

¹⁴² Ilchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σ. 592.

είναι φτιαγμένο από γκρουπ, οικονομικά, κοινωνικά, θρησκευτικά, εκπαιδευτικά, πολιτιστικά, φυλετικά, τοπικά, κ.π.λ. και ο αρχηγός τους έχει τη δυνατότητα να τους επηρεάσει¹⁴³. Αν πειστεί εκείνος, τότε το πιθανότερο είναι να επηρεάσει την ομάδα, η οποία τον εμπιστεύεται και τον ακολουθεί¹⁴⁴. Ο Στεφάνου, ιδιαίτερος γραμματέας του Βενιζέλου, μας εξηγεί περαιτέρω αυτήν την λογική, αναφέροντας τα εξής. «Ένας έμπορος απλός αλλά έξυπνος, ένας εργάτης που αρέσκεται να συνομιλεί με τους φίλους του για αυτά που έχει διαβάσει [και που έχει ακούσει], συνήθως συνεισφέρουν στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης για ένα δεδομένο ζήτημα»¹⁴⁵. Η διαμόρφωση καναλιών επικοινωνίας με αυτά τα γκρουπ ωθεί στην κυκλοφορία των ιδεών¹⁴⁶ και αναμένεται η διασπορά τους στο σύνολο μιας επικράτειας.

ε. Η Ελλάδα στη Διάσκεψη της Ειρήνης των Παρισίων - Το Ιταλικό Πρόβλημα

Η Ελλάδα εισέρχεται στη διάσκεψη των Παρισίων έχοντας μια αναπηρία, ένα handicap όπως αναφερόταν εκείνη την εποχή. Η συμμετοχή της στον πόλεμο συνέβη σχεδόν την τελευταία στιγμή¹⁴⁷ και σύμφωνα και με τον διεθνή τύπο, οι απώλειες της δεν μπορούν να συναντήσουν των υπολοίπων¹⁴⁸. Εφόσον η Συνδιάσκεψη του 1919 έμελλε να μοιράσει τα εδάφη στους νικητές του πολέμου, η αδυναμία της ελληνικής συμμετοχής, δημιουργούσε προφανώς εμπόδια στην καρποφορία των πολλαπλών εθνικών διεκδικήσεων. Αυτό το γνώριζε ωστόσο ο Πρωθυπουργός. Από το Νοέμβριο του 1918 βρίσκεται στο Παρίσι, στο ξενοδοχείο «Μερσέντες» με μια κυψέλη ειδικών και επιστημόνων. Στόχος ήταν να αποδειχθεί η οντότητα του αλύτρωτου ελληνισμού της Τουρκίας. Οι δεκατέσσερις όροι του Ουίλσον είχαν καταστήσει σαφές πως οι ξένες εθνικότητες της Τουρκικής αυτοκρατορίας θα είχαν το δικαίωμα της αυτονομίας¹⁴⁹. Στις αρχές του Φεβρουαρίου του 1919, ο Βενιζέλος παρουσιάζει στη

¹⁴³ Bernays, E. (1928). *Propaganda* [Internet]. Available from: http://www.history_isa_weapon.com/defcon1/bernprop.html [2 Φεβρουαρίου 2014], chapter II, III, VI.

¹⁴⁴ Pchev, I. (2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σ. 39.

¹⁴⁵ Kitsikis, D. (1963). *Propagande et Pressions en Politique Internationale, La Grece et ses revendications a la Confernece de la paix (1919-1920)*. Presses Universitaires De France, Paris, p. 151.

¹⁴⁶ Bernays, E. (1928). *Propaganda* [Internet]. Available from: <http://www.Historyisaweapon.com/defcon1/bernprop.html> [2 Φεβρουαρίου 2014], chapter, VI.

¹⁴⁷ Στεφάνου, Σ. (επιμ) (1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σσ. 151, 155.

¹⁴⁸ Kitsikis, D. (1963). *Propagande et Pressions en Politique Internationale, La Grece et ses revendications a la Confernece de la paix (1919-1920)*. Presses Universitaires De France, Paris, pp. 182-183.

¹⁴⁹ Στεφάνου, Σ. (επιμ) (1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σσ. 143, 154.

συνδιάσκεψη τα ελληνικά αιτήματα και επιχειρήματα. Ζητά τη Βόρεια Ήπειρο, τα Δωδεκάνησα, την Ανατολική και Δυτική Θράκη, τη Δυτική Μικρά Ασία και τη Κύπρο.¹⁵⁰

Το φιλόδοξο πρόγραμμα που βασίστηκε στα σημεία του Αμερικανού προέδρου, διέθετε αδιάσειστα στοιχεία (γεωγραφικά και στατιστικά πληθυσμών)¹⁵¹ και προωθήθηκε ζωηρά τόσο από επίσημες διπλωματικές τακτικές όσο και από ανεπίσημες. Ιδίως τους μήνες Φεβρουάριο, Μάρτιο και Απρίλιο του 1919, αναπτύχθηκε μια ιδιαίτερη εργασία στο «περιθώριο» της Συνδιασκέψεως¹⁵². Ο Smith περιγράφει πως η διπλωματία του Βενιζέλου έφτασε στο ζενίθ. Διακρίνεται για τη χρήση των μέσων άσκησης πειθούς, του lobbying, της διαπραγμάτευσης και της προπαγάνδας¹⁵³. Βασικός στόχος των προσπαθειών ήταν η επεξήγηση των ελληνικών εδαφικών αιτημάτων στο μέγιστο βαθμό. Ο ρόλος του Βενιζέλου υπήρξε πολύ σημαντικός. Εξέταζε¹⁵⁴ όλες τις λεπτομέρειες τόσο για την προπαγάνδα προς την Ευρώπη όσο και την Αμερική¹⁵⁵.

Για να υλοποιηθούν ωστόσο οι ελληνικές εθνικές φιλοδοξίες, έπρεπε να συγκεραστούν πολλαπλοί παράγοντες αλλά και να συνυπολογιστούν οι διεκδικήσεις των υπολοίπων. Στις διεκδικήσεις των Ελλήνων προσέκρουαν οι ιταλικές, με αποτέλεσμα να κυριαρχήσει μια ιδιαίτερη αντιπαλότητα μεταξύ τους. Αν και η ελληνική πλευρά διέθετε πάντοτε τον αμυντικό ρόλο στην επιθετική πολιτική της Ιταλίας, οι προσπάθειες από πλευράς πρώτης στην αλλαγή του κλίματος ήταν

¹⁵⁰ Διβάνη, Λ. (2000). *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*. Καστανιώτης, Αθήνα, σ. 594. Ο Στεφάνου αναφέρει πως στις 6 Ιανουαρίου 1919, ο Βενιζέλος παρουσιάστηκε στην επιτροπή της Συνδιάσκεψης και υποβάλε το υπόμνημα των διεκδικήσεων του. Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σ. 155.

¹⁵¹ Μαζαράκης –Αινιαν, Ι. (1988). Ο Βενιζέλος και οι Εθνικές μας Διεκδικήσεις. Στο: Ε.Λ.Ι.Α. *Συμπόσιο για τον Ελευθέριο Βενιζέλο - Πρακτικά*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σ. 143.

¹⁵² Κρίστης, Η. (2008). Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων και οι Συνθήκες Σεβρών και Λωζάννης. Στο: Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών καθ.Η.Κρίστη και Δρ. Α.Σαμαρά- Κρίστη *Εκδήλωση Αφιερωμένη στην Εξωτερική Πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου*. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σ. 21.

¹⁵³ Lewellyn Smith, M. (2006). *Venizelos' Diplomacy*. In: Kitromilides, P. (ed) *Eleftherios Venizelos, the Trials of Stetmanship*. Edinburgh University Press, Edinburgh, p. 161.

¹⁵⁴ «Στον τόπο μας δεν αρκεί να κουντίσεις το ρολόι. Χρειάζεται να σπρώχνεις και με το δάκτυλο τους δείχτες για να είσαι βέβαιος πως θα δουλέψουν καλά» αποτελεί τοποθέτηση τους Βενιζέλου που εκφράζει τις ανησυχίες του για την οργανωτική ικανότητα των Ελλήνων. Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 637.

¹⁵⁵ Ilchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σσ. 243,246.

σημαντικές. Η ιδιαίτερη σχέση των δύο χωρών ωστόσο ξεκινά πρωθύστερα της Διάσκεψης του 1919.

Ο Φιλιππής οριοθετεί ως αρχή της αντιπαράθεσης των δύο πλευρών την ιταλική κατάληψη των Δωδεκανήσων το 1912. Υπολογίζει πως ο ελληνικός και ιταλικός μεγαλοϊδεατισμός εκφρασμένος με την *Μεγάλη Ιδέα* και με το *Mare Nostrum*¹⁵⁶ της Ιταλίας συγκρούονταν λόγω της πολύπλοκης εξέλιξη του Ανατολικού Ζητήματος. Τα Δωδεκάνησα πέρασαν από την τουρκική στην ιταλική κατοχή με την ελπίδα πως η Ελλάδα θα συμπράξει μια ελληνοϊταλική συμφωνία προς τους Τούρκους, ωστόσο αυτή μελλοντικά διαψεύστηκε¹⁵⁷. Το 1913 ο Βενιζέλος αποστέλλει στη Ρώμη το Θεόδωρο Πετρακόπουλο, ένα δημοσιογράφο από την Πάτρα που έκανε τις σπουδές του στην συγκεκριμένη ιταλική πόλη, για να δια φωτίσει την κοινή γνώμη για το ζήτημα που έρχεται σε αντίθεση με την χώρα του, δηλ. τις εδαφικές διαφορές. Η τακτική να χρηματίζονται οι δημοσιογράφοι της πόλης προκειμένου να συμπεριληφθεί και ελληνική αρθρογραφία στις εφημερίδες, απαγορεύτηκε από τον υφυπουργό Εξωτερικών της Ιταλίας, οπότε οι δράσεις του Πετρακόπουλου ακολούθησαν άλλη πορεία. Σε συνεννόηση με τον Κακλαμάνο, συστάθηκε μια λίστα πολιτικών και δημοσιογράφων και επιδιώχθηκαν συναντήσεις. Έχοντας ως θεματική επιχειρηματολογία το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα και τα Δωδεκάνησα, οι δύο Έλληνες εκπρόσωποι διακηρύττουν πως ο Βενιζέλος επιθυμεί συνεννόηση με την Ιταλία, οικονομική και γενικότερη συνεργασία. Η προσπάθεια πειθούς για κοινά συμφέροντα και όχι έχθρα, έφτασε σε σοσιαλιστές πολιτευόμενους αλλά και σε εθνικιστές όσο και σε μερίδα δημοσιογράφων. Η πιο σπουδαία πράξη όμως, όπως την αναφέρει και ο ίδιος ο Πετρακόπουλος, ήταν η έκθεση του Ιταλικού Επιτελείου Στρατού και Ναυτικού για τα στενά της Κέρκυρας την οποία και παρέδωσε στον Κακλαμάνο¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Πρόκειται για μια έκφραση που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι προκειμένου να περιγράψουν την «θάλασσα τους» *Mare Nostrum* (n.d). [Internet]. Διαθέσιμο στο: http://el.wikipedia.org/wiki/Mare_Nostrum [5 Μαρτίου 2014], ωστόσο χρησιμοποιείται από τον Φιλιππή για να περιγράψει προφανώς τις ιμπεριαλιστικές βλέψεις της Ιταλίας. Φιλιππής, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ.3.

¹⁵⁷ Ο Φιλιππής αναφέρεται σε σιωπηρή συγκατάθεση από πλευράς Πρωθυπουργού για την κατοχή των Δωδεκανήσων και μας εξηγεί στην υποσημείωση 34, πως ο Μεταξάς, υπασπιστής τότε του Βενιζέλου αναφέρει πως απέβλεπε σε μια ελληνοϊταλική σύμπραξη εναντίον της Τουρκίας. Φιλιππής, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σσ. 3,13.

¹⁵⁸ Πετρακόπουλος, Θ. (1961). *Η ζωή μου*. Αθήνα, σσ. 11-59.

Το 1914 οι Ιταλοί καταλαμβάνουν το νησί Σάσων και φτάνουν μέχρι την Αυλώνα, ενώ στα τέλη του 1915 καταλαμβάνεται το νησί της Κέρκυρας. Η τελευταία τακτική αποτέλεσε για την Ιταλία ασφαλή εναλλακτική λύση για τις επιδιώξεις στην Αδριατική, στην περίπτωση που η κατάληψη της αλβανικής πόλης προκαλούσε αντιδράσεις στα Βαλκάνια. Όμως αποτέλεσε και μια κίνηση αυτοπεποίθησης που αποκτήθηκε μετά τη μυστική συμφωνία του Λονδίνου(26/4/1915)¹⁵⁹ με την Αντάντε. Στην Κέρκυρα ασκήθηκε έντονη προπαγάνδα¹⁶⁰ από την ιταλική πλευρά, η οποία φοβούμενη τη γαλλική επιρροή άσκησε ιδιαίτερες τακτικές επιρροής¹⁶¹. Εκτός από τον πολλαπλασιασμό των ιταλικών σχολείων, τη χορήγηση υποτροφιών για σπουδές στην Ιταλία, ιδρύθηκε καθολικό μοναστήρι και προωθήθηκε σε σημαντικό βαθμό το εμπόριο¹⁶².

Την άνοιξη του 1916 σημειώνονται σταδιακές ιταλικές καταλήψεις στη Βόρεια Ήπειρο¹⁶³. Από το Παρίσι ο Ρωμανός αποστέλλει εγγράφως τα παράπονα της ελληνικής κυβέρνησης για τις Ιταλικές κινήσεις¹⁶⁴. Τον Νοέμβριο του 1916 φθάνει ο Απόστολος Αλεξανδρής ως ειδικός απεσταλμένος στην Ρώμη¹⁶⁵. Ο Βενιζέλος είχε προτείνει στον εν λόγω άνδρα το υπουργείο Εσωτερικών αλλά αποφασίστηκε κατόπιν επιθυμίας και του ίδιου να μεταβεί στην ιταλική πόλη¹⁶⁶. Στο τέλος του χρόνου ο Πρωθυπουργός διακηρύττει τις φιλικές διαθέσεις προς την Ιταλία, δείχνοντας τη συγκατάθεση του στην κατάληψη της Αυλώνας και του νησιού Σάσωνα. Υπογραμμίζει το ενδιαφέρον για τα Δωδεκάνησα παραχωρώντας το σημαντικό για

¹⁵⁹ Για την Ιταλία εξασφαλίζεται το Τρεντίνο, ολόκληρη η χερσόνησος της Ιστρίας και τα νησιά της, έλεγχος στην Αδριατική με προσάρτηση του μεγαλύτερου τμήματος της ανατολικής ακτής, τον Σάσωνα, την Αυλώνα και πρωταγωνιστικό ρόλο στην Αλβανία, την Λιβύη, τα Δωδεκάνησα και στην Ασία την περιοχή της Αττάλειας. Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 51-52.

¹⁶⁰ Η Διεύθυνση Χωροφυλακής και Δημ. Ασφάλειας της Κέρκυρας στις 20/2/1918, αποστέλλει αναφορά στο πολιτικό γραφείο του Πρωθυπουργού, προκειμένου να ενημερώσει για την ιταλική προπαγάνδα στην Κέρκυρα. Την ασκούσαν οι στρατιωτικοί, οι οποίοι επιδίωκαν να σαγηνεύσουν την κοινή γνώμη μέσω ομιλιών και συναναστροφών. Μια άλλη τακτική ήταν να παρέχουν τρόφιμα σε ευτελείς τιμές, θέλοντας να πλῆξουν την ανικανότητα της Κυβέρνησης. Διαλλυνάς, Ε. (1918) [Επιστολή] Πολιτικό Γραφείο Πρωθυπουργού. 220. Γενικά Αρχεία του Κράτους(ΓΑΚ), Αθήνα.

¹⁶¹ Η Σφήκα- Θεοδοσίου ορίζει αυτές τις τακτικές στις οποίες προσθέτει τις αρχαιολογικές αποστολές, τα ταξίδια προσωπικοτήτων, την ίδρυση πανεπιστημίου στην Ρόδο, ως ιμπεριαλιστικού τύπου πρωτοβουλίες της Ιταλίας. Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 385.

¹⁶² Στο ίδιο, σ. 170.

¹⁶³ Στο ίδιο, σ. 167.

¹⁶⁴ Βεντήρης, Γ. (1970). *Η Ελλάς του 1910-1920*. Τόμος Β΄. Έκαρος, Αθήνα, σ. 329.

¹⁶⁵ Αλεξανδρής, Α. (1947). *Πολιτικοί Αναμνήσεις*. Φραγκούλη- Βαρζάνη, Πάτρα, σσ. 56-57, Λεμονίδου, Ε. (2011). Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Θεμελίωση της Ελληνικής Προπαγάνδας στο Εξωτερικό: 1912-1918. Στο: Καψωμένος, Ε(επιμ). *Πεπραγμένα Ι Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου(Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, Φιλολογικός Σύλλογος «ο Χρυσόστομος», Χανιά, σ. 142.

¹⁶⁶ Αλεξανδρής, Α. (1947). *Πολιτικοί Αναμνήσεις*. Φραγκούλη- Βαρζάνη, Πάτρα, σ. 56.

την Ιταλία λιμάνι της Αστυπάλαιας, διαφωνώντας ωστόσο για την επέκταση στην Ήπειρο και όλα αυτά προκειμένου να προστατέψει τις περιοχές της Κορυτσάς, του Αργυρόκαστρου και του Δελβίνου¹⁶⁷. Τον Αύγουστο του 1916 οι Ιταλοί φτάνουν μέχρι τα Ιωάννινα για να υποστηρίξουν την αλβανική ανεξαρτησία με τον φόβο μήπως ενδυναμωθεί υπερβολικά η Σερβία¹⁶⁸.

Ο στόχος επίσκεψης και αυτήν τη φορά, ήταν η επιδίωξη φιλικών σχέσεων αλλά και η ανακοίνωση πως η Ελλάδα θα υποστηρίξει τις ιταλικές βλέψεις στη Βόρεια Ήπειρο και όχι τις αυστριακές, και πως θα βοηθούσε μέσω των ελληνικών κοινοτήτων την ιταλική οικονομική και εμπορική διείσδυση στην Τουρκία. Οι προσπάθειες να συναντηθεί ο Αλεξανδρής με τον Υπουργό Εξωτερικών της Ιταλίας (Sidney Sonnino) υπήρξαν άκαρπες και οι πρέσβεις της Γαλλίας και της Αγγλίας δεν μπόρεσαν να βοηθήσουν. Κατόπιν της βοήθειας μιας κόρης πανεπιστημιακού της Ρώμης ο προαναφερόμενος συναντιέται με τον Sonnino. Εκείνος παρόλο που του εξήγησε πως δεν μπορεί να αναγνωρίσει δύο ελληνικές κυβερνήσεις μιας και ο Αλεξανδρής προερχόταν από εκείνη της Θεσσαλονίκης, πρότεινε την οικονομική βοήθεια για τον ελληνικό στρατό στη Μακεδονία. Στο κατόπι διαμήνυσαν από το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας πως πρέπει να παραμείνει στην Ιταλία προκειμένου να συσταθεί μόνιμη αντιπροσωπεία συμφερόντων στην Ρώμη, ώστε να εξαπλωθούν τα ελληνικά ζητήματα σε κύκλους δημοσιογράφων και πολιτικών όσο και στον ιταλικό λαό. Ως επιτακτική ορίστηκε η προώθηση της ιδέας της ελληνοιταλικής φιλίας και η σύμπραξη ως κάτι αναγκαίο, ενώ παράλληλα δημοσιεύονται άρθρα σε ιταλικές εφημερίδες, που ενόχλησαν την ιταλική κυβέρνηση. Δια στόματος Sonnino, διετάχθη η απομάκρυνση του Αλεξανδρή από τη Ρώμη. Το έργο του Αλεξανδρή ήταν η γνωριμία με τον Ποντίφικα και τον Καρδινάλιο Ρόμπολα, επαφές που οδήγησαν στη δημοσίευση άρθρων σε εφημερίδες του Βατικανού¹⁶⁹.

Τα έτη 1917 - 1918 η ιταλική εχθρότητα παραμένει απέναντι στην Ελλάδα. Εκφράζεται κυρίως μέσω της υποστήριξης του Βασιλιά και τις αντιδράσεις στην κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, με τη διαρκή υπονόμηση της πολιτικής του

¹⁶⁷ Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 186.

¹⁶⁸ Διβάνη, Λ. (2000). *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*. Καστανιώτης, Αθήνα, σ. 463.

¹⁶⁹ Αλεξανδρής, Α. (1947). *Πολιτικοί Αναμνήσεις*. Φραγκούλη- Βαρζάνη, Πάτρα, σελ. 55-62, Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σσ. 187-191.

Βενιζέλου. Ως αντικαταστάτης της προπαγανδιστικής πολιτικής για την Ρώμη ορίζεται ο Λάμπρος Κορομηλάς. Η αντίθεση του Αλεξανδρή για τον προαναφερόμενο στηρίχθηκε στη βάση πως δεν είχε καμία είδους σχέση με τον ιταλικό τύπο και ως πολитеυόμενος στο Βασιλιά δε θα ήταν συμπαθής στα φιλελεύθερα στοιχεία της Ιταλίας, στα οποία έπρεπε να επικεντρωθεί η ελληνική ηγεσία προκειμένου να προωθήσει την ιδέα της σύμπλευσης των συμφερόντων. Το 1918 ο Κορομηλάς προέβλεπε θετικότερη στάση της ιταλικής γνώμης στα ελληνικά αιτήματα, ενώ η αλλαγή του Ιταλού πρέσβη στην Αθήνα ενέπνεε αισθήματα αισιοδοξίας¹⁷⁰. Ο Sonnino όμως έρχεται να διαψεύσει τα παραπάνω κατηγορηματικά. Υπογραμμίζει πως η κοινή γνώμη της χώρας του επιθυμεί την επίτευξη των στόχων που είχε παραθέσει με τη συμμετοχή της στον πόλεμο¹⁷¹, την εκπλήρωση δηλαδή των βλέψεων στα Βαλκάνια και την Ανατολή. Στα τέλη του ίδιου έτους ο Βενιζέλος επισκέπτεται τη Ρώμη αλλά συνάντησε την καχυποψία από την ιταλική κυβέρνηση και τον Sonnino¹⁷².

Η παραπάνω παράθεση γεγονότων δεν μπορεί να περιγράψει εξολοκλήρου τις θυελλώδεις σχέσεις και τις διακυμάνσεις τους μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας. Η αναφορά των συγκεκριμένων συμβάντων όμως, μας επιτρέπει να βγάλουμε ένα πρωταρχικό συμπέρασμα για τις επικοινωνιακές τακτικές της ελληνικής διπλωματίας. Δεν επιτελείται μεν σε επίπεδο επίσημων διπλωμάτων με τον Πετρακόπουλο, πραγματώνεται δε με συζητήσεις και διάθεση επιρροής σε εκπροσώπους της ιταλικής πολιτικής σκηνής. Με τον Αλεξανδρή από την άλλη επιχειρείται η πειθώ μέσω διαρροής πληροφοριών στον Τύπο, δηλαδή με προπαγάνδα, αλλά η αποστολή είναι επίσημη, μιας και ο τελευταίος αποτελεί ειδικό απεσταλμένο της Κυβέρνησης Θεσσαλονίκης και επιχειρείται η επαφή με εκπρόσωπο της ιταλικής κυβέρνησης. Ωστόσο επιδιώχθηκαν σχέσεις και με μέλη της θρησκευτικής ηγεσίας.

Η επίλυση των διαφωνιών μέσω της προβολής των φιλικών διαθέσεων και της επιθυμίας για συνεργασία, αποτελεί το προπαγανδιστικό μήνυμα προκειμένου να προσεγγιστούν οι Ιταλοί. Οι τακτικές υποδηλώνουν τη διάθεση διείσδυσης σε

¹⁷⁰ Αντικατέστησε τον Bosdari, ο οποίος δημιουργούσε πολλά προβλήματα με την εχθρική στάση του προς το Βενιζέλο και την κυβέρνηση. Περισσότερα βλ. Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σσ. 224-251.

¹⁷¹ Στο ίδιο, σ. 252.

¹⁷² Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 22.

ιταλικούς κύκλους, όπως οι πολιτικοί και οι δημοσιογράφοι, προκειμένου να εξαπλωθεί η επιρροή. Επιπλέον μηχανισμοί άσκησης πειθούς λογίζονται η ενημέρωση για τα ελληνικά δίκαια και τις διεκδικήσεις. Η οικονομική συνεργασία υπολογίζεται πως θα αποφέρει περισσότερα αποτελέσματα, ενώ γίνεται αντιληπτό κατόπιν των γεγονότων της επίσκεψης Αλεξανδρή πως πρέπει να διαμορφωθεί μια αντιπροσωπεία ελληνικών συμφερόντων.

ii. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ‘ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ’

α. Η Αποστολή Λιβιεράτου στην Ιταλία (Ιανουάριος 1919-Μάιος 1919) - η Ίδρυση του Ιταλοελληνικού Κομιτάτου στη Γένοβα

Οι Έλληνες διαχειριστές της εξωτερικής πολιτικής έχουν απόλυτα συνειδητοποιήσει πως δεν πρέπει να υπάρχει εμπιστοσύνη στους Ιταλούς. Ωστόσο υπάρχει η πεποίθηση πως η επίκληση των καλύτερων συναισθημάτων της ιταλικής πλευράς είναι η προσφορότερη λύση για τη διαπραγμάτευση στα ζητήματα που έρχονται σε σύγκρουση και πως τα αισθήματα αυτά υπάρχουν και πρέπει να επαναπροσεγγιστούν¹⁷³. Ο Βενιζέλος στο πλαίσιο των εργασιών της Συνδιάσκεψης προσπαθεί να ανοίξει ένα δίαυλο επικοινωνίας με το Sonnino, στον οποίο απευθύνθηκε τρεις φορές, ωστόσο χωρίς αποτέλεσμα, γεγονός που εξηγείται στην εχθρότητα από πλευράς της ιταλικής κυβέρνησης¹⁷⁴.

Τους μήνες Φεβρουάριο, Μάρτιο και Απρίλιο του 1919, ο Έλληνας Πρωθυπουργός, καταβάλλει έντονες προσπάθειες διεκδίκησης των εθνικών δικαιών στο περιθώριο της Διασκέψεως, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Κρίσπης, μέσω γευμάτων και δείπνων με μέλη της γνωμοδοτικής επιτροπής¹⁷⁵. Στο παράλληλο διεξάγεται μια προπαγανδιστική εκστρατεία¹⁷⁶ που έμελλε να παρουσιάσει με ακρίβεια τις ελληνικές διεκδικήσεις αλλά και να προβάλλει τη νέα και

¹⁷³ Gennadius, J. (1918) [Επιστολή] Πολιτικό Γραφείο Πρωθυπουργού. 218. Γενικά Αρχεία του Κράτους(ΓΑΚ), Αθήνα. Πρόκειται για απάντηση σε επιστολή του Burrows- του προέδρου του Αγγλοελληνικού Συνδέσμου, προς Γεννάδιο, πρέσβη του Λονδίνου μέχρι το 1919. Επικροτεί την τοποθέτηση ο Βενιζέλος, με δικό του σημείωμα.

¹⁷⁴ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 23

¹⁷⁵ Κρίσπης, Η. (2008). Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων και οι Συνθήκες Σεβρών και Λωζάννης. Στο: Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών καθ.Η.Κρίσπη και Δρ. Α.Σαμαρά- Κρίσπη *Εκδήλωση Αφιερωμένη στην Εξωτερική Πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου*. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σσ. 21-22.

¹⁷⁶ Σβολόπουλος, Κ. (2008). *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Εστία, Αθήνα, σ. 145.

αναπτυσσόμενη Ελλάδα, την οικονομική και πνευματική της διάσταση. Η αύξηση του prestige της χώρας αποτελούσε σκοπό των διαχειριστών της εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να αποδείξουν την ικανότητα του έθνους να αντικαταστήσει την οθωμανική αυτοκρατορία [ειδικά στην Ανατολή] και πως μπορεί αντίστοιχα να υποστηρίξει αυτήν την αποστολή¹⁷⁷.

Τον Ιανουάριο του 1919 αποστέλλεται στην Ιταλία ο γιατρός και καθηγητής Σπύρος Λιβιεράτος, ο οποίος μας ενημερώνει πως μια 'Πανεπιστημιακή Αποστολή'¹⁷⁸ έχει οργανωθεί και πως οι καθηγητές Ανδρέας Ανδρεάδης και Γεώργιος Σωτηριάδης έχουν αποσταλεί νωρίτερα προκειμένου να επιτελέσουν το ίδιο έργο. Να καταστήσουν δηλαδή γνωστές τις καταστροφές των Βουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία, να άρουν τις παρεξηγήσεις που έχουν διαμορφωθεί μεταξύ των δύο χωρών και να βελτιώσουν τις σχέσεις μεταξύ τους¹⁷⁹.

Ο Ανδρεάδης και ο Σωτηριάδης δεν αποτελούν τυχαία πρόσωπα. Ο πρώτος οικονομολόγος και καθηγητής πολιτικής οικονομίας και στατιστικής του Πανεπιστημίου Αθηνών¹⁸⁰, σύμβουλος του Ελευθέριου Βενιζέλου¹⁸¹, με πλούσιο προπαγανδιστικό έργο, υπήρξε διευθυντής του Γρ. Τύπου του ΥΠΕΞ στα έτη 1912-3¹⁸². Ο Σωτηριάδης εξίσου καθηγητής, γενικής ιστορίας¹⁸³, διετέλεσε αντιπρόεδρος της αρχαιολογικής Εταιρείας (1918-1920)¹⁸⁴, υπήρξε προσωπικός φίλος του Βενιζέλου και ήταν εκείνος που συνέταξε τον χάρτη 'Hellenism in the Near East'. Ο χάρτης παρουσιάστηκε στο Συνέδριο Ειρήνης του Παρισιού και εξέθετε τις ελληνικές διεκδικήσεις, προβάλλοντας στατιστικά στοιχεία όπως και την εθνολογική υπεροχή

¹⁷⁷ Kitsikis, D.(1963). *Propagande et Pressions en Politique Internationale, La Grece et ses revendications a la Confernece de la paix(1919-1920)*. Presses Universitaires De France, Paris, pp 81-83,87.

¹⁷⁸ Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Έκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Έκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σ. 4

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σσ. 4, 1.

¹⁸⁰ Ι.Α.ΕΚΠΑ, Έντυπα, Επετηρίς του Πανεπιστημιακού έτους 1919-1920, σελ. 9. Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl%3A73477&childId=4&hint=0.90> [10 Νοεμβρίου 2013].

¹⁸¹ Ανδρέας Ανδρεάδης. Διαθέσιμο στο: <http://el.wikipedia.org/wiki>

¹⁸² Λεμονίδου, Ε. (2011). Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Θεμελίωση της Ελληνικής Προπαγάνδας στο Εξωτερικό: 1912-1918. Στο: Κατωμένος, Ε(επιμ). *Πεπραγμένα Ι Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου(Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, Φιλολογικός Σύλλογος «ο Χρυσόστομος», Χανιά, σ. 136.

¹⁸³ Ι.Α.ΕΚΠΑ, Έντυπα, Επετηρίς του Πανεπιστημιακού έτους 1919-1920, σ. 9. Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73477&hint=0.90&childId=9>

¹⁸⁴ Γεώργιος Σωτηριάδης, Διαθέσιμο στο: <http://el.wikipedia.org/wiki>.

στην περιοχή της Σμύρνης¹⁸⁵. Ο Σπύρος Λιβιεράτος διέθετε το προσόν των σχέσεων με την Ιταλία λόγω προγενέστερων σπουδών του αλλά και επειδή υπήρξε καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Γένοβας¹⁸⁶.

Η Πανεπιστημιακή Αποστολή¹⁸⁷ που περιγράφει ο Λιβιεράτος διετάχθη από την Κυβέρνηση αλλά και από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και διδόταν αναφορά για την εξέλιξη της στο Υπουργείο Εξωτερικών, στην Πρυτανεία¹⁸⁸ και στα οικεία προξενεία της ιταλικής επικράτειας¹⁸⁹. Χρησιμοποιώντας τα μέσα της δημοσιογραφίας, των ομιλιών, των συνδιαλέξεων, της επικοινωνίας και της επαφής μεταξύ των διαφόρων τάξεων του ιταλικού κοινού¹⁹⁰, ο επίσημος απεσταλμένος της Ελλάδας έμεινε στην Ιταλία για σχεδόν πέντε μήνες. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, επέλεξε ως κύριο μέσο για την εκτέλεση του έργου του τη δημοσιογραφία, ως το καταλληλότερο και αποτελεσματικότερο μέσο δημοσιότητας και διαφωτίσεως του κοινού και επομένως προσηλυτισμού. Επέλεξε τη δημοσιογραφία για την άσκηση προπαγάνδας [την οποία τοποθετεί σε παρένθεση και με κεφαλαία γράμματα] διότι οι ομιλίες και η καθημερινή επαφή με διάφορες τάξεις του κοινού αν και αποτελούν άριστο μέσο προσηλυτισμού, απευθύνονται αναγκαστικά σε περιορισμένο κύκλο και αριθμό ατόμων¹⁹¹.

Σύμφωνα με την επίσημη αναφορά, στα τριάντα τέσσερα άρθρα που δημοσιεύθηκαν, διαπραγματεύονται θέματα σχετικά με τις ωμότητες των Βουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία, αλλά και τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁹². Μας πληροφορεί μάλιστα πως ήταν παντελώς άγνωστη στο ιταλικό

¹⁸⁵ Γούναρης, Β. (χ.η.) *Η ιστοριογραφία και η χαρτογραφία του μακεδονικού ζητήματος*. Διαθέσιμο στο: <http://www.imma.edu.gr/imma/history/09.html> [10 Νοεμβρίου 2013]

¹⁸⁶ Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Εκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Εκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σσ. 3,14.

¹⁸⁷ Πανεπιστημιακή Αποστολή διαμορφώθηκε και από την Ρουμανία στο Παρίσι, στα τέλη του 1917. Προσεγγίζονται ρουμανόφιλοι Γάλλοι διανοούμενοι. Pchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σ. 229.

¹⁸⁸ Στις 30 Μαρτίου 1919 και στην συνεδρίαση με αριθμό 21 της Συγκλήτου του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, συζητείται η δράση του και η ίδρυση του Κομιτάτου. Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1918-1919, τόμος 31. Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2863&hint=1.00&childId=6>

¹⁸⁹ Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Εκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Εκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σ. 1.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σσ. 1-2.

¹⁹¹ Στο ίδιο, σσ. 3-4.

¹⁹² Η θεματολογία αυτή υπήρξε αντικείμενο και στόχος προπαγάνδας από το 1918 και μετά την συμμετοχή στον πόλεμο. Kitsikis, D.(1963). *Propagande et Pressions en Politique Internationale, La Grece et ses revendications a la Confernece de la paix(1919-1920)*. Presses Universitaires De France, Paris, pp 81-93.

κοινό. Πως είχε δηλαδή καλλιεργηθεί η πεποίθηση, ότι η νίκη των συμμάχων στο πόλεμο οφειλόταν αποκλειστικά στην Ιταλία και υπήρξε άμεσο αποτέλεσμα της ιταλικής νίκης του Piave και του Vittorio Veneto κατά της Αυστρίας¹⁹³. Σε αυτή την προπαγανδιστική ιταλική εκδοχή ο Λιβιεράτος εξηγεί την ελληνική πλευρά της ιστορικής αλήθειας, πως δηλ. χάριν της ελληνικής επίθεσης επήλθε η νίκη και με τους Βούλγαρους πραγματοποιείται η πρώτη συνθηκολόγηση του πολέμου^{194 195}. Ιδιαίτερο βάρος στην αρθρογραφία δίδεται επίσης στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας, στην προώθηση τους αλλά και στους τρόπους αντίστοιχα συνεργασίας σε διανοητικό και εμπορικό επίπεδο.

Ως κέντρα δράσης του Λιβιεράτου υπήρξαν τα επαρχιακά πανεπιστήμια επειδή διέθεταν την ίδια επιστημονική σημασία, όπως της πρωτεύουσας. Λόγω του ότι στην Ρώμη βρίσκονταν οι άλλοι δύο συνάδελφοι (Σωτηριάδης και Ανδρεάδης), επισκέφτηκε τα πανεπιστήμια της Νεάπολης και της Γένοβας. Το πρώτο αποτελεί το πανεπιστημιακό κέντρο της μέσης Ιταλίας, το δεύτερο της άνω Ιταλίας¹⁹⁶. Ο ρόλος των πανεπιστημίων είναι συγκεκριμένος¹⁹⁷. Αποτελούν το κέντρο διανομής και διασποράς πληροφοριών¹⁹⁸. Από τη μία είναι οι φοιτητές¹⁹⁹ που μπορούν δραστήρια να προπαγανδίσουν, από την άλλη οι καθηγητές²⁰⁰ που μπορούν να επηρεάσουν το

¹⁹³ Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Έκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Έκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σσ. 11-12.

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σσ. 12-13.

¹⁹⁵ Υποστηρίζει πως το να απευθύνει ευθύνες στους Ιταλούς για τις διαφορές που υπάρχουν ήταν μια δυνατότητα που διέθετε και παρεξηγήσεις ή επιπλοκές δεν θα μπορούσαν να δημιουργηθούν λόγω της ισχυρής συμπάθειας που έτρεφαν για εκείνον. Στο ίδιο, σ. 10.

¹⁹⁶ Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Έκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Έκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σσ. 4-5.

¹⁹⁷ Είναι και ειρηνευτικός για τους Έλληνες, σύμφωνα με τους λόγους ίδρυσης του Ιωνικού Πανεπιστημίου της Σμύρνης. Ωστόσο και επί της ουσίας λογίζεται φορέας διαμόρφωσης σχέσεων κατανόησης. Περισσότερα για το θέμα αυτό, βλ. Σολομωνίδη, Β. (1989). *Ιωνικό Πανεπιστήμιο Σμύρνης: Συμβολή στην Ειρηνική Συνύπαρξη*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.iaen.gr/praktika_tou_diethnous_simposiou_panepistimio_ideologia_kai_paideia_-b-32*385.html [20 Νοεμβρίου 2013].

¹⁹⁸ Η διασπορά πληροφοριών από το Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο για τις βουλγαρικές ωμότητες, απαντητικές επιστολές σε εκκλήσεις από πανεπιστήμια Ιταλίας και συμμαχικών χωρών για το ίδιο θέμα, και γενικότερα η ανάμειξη του πανεπιστημίου σε εθνικές διεκδικήσεις και ζητήματα, βλ. Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων Συγκλήτου » Πρακτικά Συγκλήτου 1918-1919, τόμος 31. Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2852&hint=1.00&childId=2>, <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2859&hint=1.00&childId=6> και Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων Συγκλήτου » Πρακτικά Συγκλήτου 1918-1919, τόμος 32. Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2879&hint=1.00&childId=3> [2 Δεκεμβρίου 2013].

¹⁹⁹ Σχετικά με την δυναμική των φοιτητών και τον τρόπο που επηρέαζαν τους συμφοιτητές τους βλ. Σιδέρη, Α (1989). *Εν Εσπερία τα Φώτα*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.iaen.gr/praktika_tou_diethnous_simposiou_panepistimio_ideologia_kai_paideia_-b-32*81.html [20 Νοεμβρίου 2013].

²⁰⁰ Η Βαξεβάνογλου, αναφερόμενη στην Ελλάδα, διευκρινίζει πως οι ακαδημαϊκοί γίνονται πρωθυπουργοί, μπαίνουν σε επιτροπές και συμβούλια, τους βάζουν να αναλύσουν, να

υπόλοιπο κοινό και όχι μόνο εκείνο που έχει σχέση με τα ακαδημαϊκά ζητήματα. Τα πανεπιστήμια αποτελούν κέντρα που περιλαμβάνουν εν δυνάμει ομάδες επιρροής ή άσκησης προπαγάνδας. Οι διανοούμενοι της εποχής προετοίμαζαν και ανέπτυσαν την επιχειρηματολογία της προπαγανδιστικής δραστηριότητας. Οι πολιτικοί, διπλωμάτες και γραφειοκράτες, αποτελούσαν τους επόμενους βασικούς δρώντες που εφάρμοζαν τις ιδέες τους έμπρακτα²⁰¹.

Ο Λιβιεράτος μας προσφέρει μια ενδιαφέρουσα εικόνα στο πως επιτελείται το επικοινωνιακό έργο. Σε κάθε άφιξη του επιδιώκεται η σύναψη επικοινωνίας πρώτα με καθηγητές και έπειτα ακολουθούν οι επίσημες δεξιώσεις, που συνέβησαν και στα δύο πανεπιστήμια όταν τα επισκέφτηκε. Ορίζει ως ένθερμες τις συγκεντρώσεις και αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη συμμετοχή πολυπληθών συνδαιτυμόνων που χαιρετούσαν και χειροκροτούσαν με ενθουσιασμό την αποστολή του. Η επιβεβαίωση πως επισφραγίζεται η αποδοχή των επιδιώξεων του για εγκραδύτερη προσέγγιση των δύο χωρών, εκφράζεται με την αναφορά των λόγων που εκφωνήθηκαν τόσο από τους ιταλούς εκπροσώπους όσο και από τον ίδιο. Στις ομιλίες η αιτιολόγηση των σχέσεων αποδίδεται «στους αρχαίους δεσμούς που συνδέουν τις δύο χώρες, στην κοινή καταγωγή, στον κοινό πολιτισμό, στους κοινούς αγώνες, στις κοινές θυσίες, στη βοήθεια και αλληλεγγύη [αλλά] και στα κοινά συμφέροντα»²⁰². Αυτή η επιχειρηματολογία εκφράστηκε αντίστοιχα και όμοια σε κάθε άρθρο που δημοσιεύτηκε εκείνη την περίοδο. Σε αυτή βασίστηκε προκειμένου να ασκήσει την πειθώ του προς το κοινό που απευθύνθηκε, που περιλαμβάνει καθηγητές πανεπιστημίου και επιστήμονες, δημοσιογράφους, αλλά και ανθρώπους των γραμμάτων εν γένει²⁰³. Αυτή η τοποθέτηση εκφραζόμενη από τους αποδέκτες αντίστοιχα, παρουσιάζεται στην αναφορά του καθηγητή ως μια ένδειξη αποδοχής.

θεωρητικοποιήσουν, να εξηγήσουν, να εφεύρουν ιδεολογικά κατασκευάσματα και σύμβολα. Ο συμβολισμός του καθηγητή είναι σημαντικός και πολύ δυνατός, αποτελεί τον κάτοχο της Αλήθειας. Είτε χάρη στον συμβολισμό, είτε χάρη στις ανάγκες που προκύπτουν, αναφέρει χαρακτηριστικά πως ο «πανεπιστημιακός γλιστράει παντού». Βαξεβάνογλου, Α. (1989). *Άνθρωποι των Επιχειρήσεων και Πανεπιστήμιο*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.iaen.gr/praktika_tou_diethnous_simposiou_panepistimio_ideologia_kai_paideia_-b-32*235.html [20 Νοεμβρίου 2013].

²⁰¹ Pchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σσ. 256-259.

²⁰² Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Έκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Έκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σσ. 6-8.

²⁰³ Στο ίδιο, σσ. 11,22.

Ωστόσο ο Λιβιεράτος δεν αρκέστηκε μόνο σε αυτή την δράση για να επισφραγιστεί η συνεργασία και η φιλία μεταξύ των δύο χωρών. Στη Γένοβα, το πανεπιστημιακό τόπο όπου σπούδασε και δίδαξε κάποια χρόνια²⁰⁴, χάριν και της προθυμίας του πρύτανη και των πανεπιστημιακών αρχών, κατάρτισε Ιταλο-ελληνικό Κομιτάτο. Μας πληροφορεί επίσης πως συνεργάστηκε με εκείνο της Ρώμης των Ανδρεάδη και Σωτηριάδη και πως διαμορφώθηκαν αμφότερα από ίδιες πρωτοβουλίες²⁰⁵. Στη σύνθεση του Κομιτάτου, παρατηρούμε πως αφενός περιλαμβάνονται μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας του πανεπιστημίου, επί το πλείστον διευθυντές σχολών και κοσμήτορες, που χαρακτηρίζονται ως οι διαπρεπέστερες προσωπικότητες της πόλης. Ωστόσο μέσα σε αυτές βρίσκουμε και δύο γερουσιαστές²⁰⁶. Γνωρίζουμε πως ο Edoardo Maragliano, υπήρξε υποψήφιος για το φιλελεύθερο και δημοκρατικό κόμμα από το 1900²⁰⁷. Ο Paolo Emilio Beusa ήταν και αυτός γερουσιαστής της Κυβέρνησης. Ο Λιβιεράτος είχε δει και άλλον έναν στην Νεάπολη, τον Antonio Cardarelli, διάσημο καθηγητή²⁰⁸, επίσης γερουσιαστή όχι εν ενεργεία την εποχή εκείνη, διότι σταμάτησε να πολιτεύεται το 1904.

Η ανάγκη για τη διαμόρφωση αντιπροσωπείας συμφερόντων στην Ιταλία από την Ελληνική Κυβέρνηση, είχε ήδη τεθεί ένα χρόνο νωρίτερα με την επίσκεψη του Αλεξανδρή στην Ιταλία. Τα Κομιτάτα²⁰⁹ ως ιδρύματα που τα μέλη τους συνεργάζονται για την επιδίωξη ενός σκοπού²¹⁰, είχαν διαμορφωθεί προγενέστερα και δη την περίοδο της ελληνικής επανάστασης. Ορίζονταν ως φιλελληνικά και ίσως το πιο γνωστό είναι του Κοραή στο Παρίσι (1825). Ήταν εκείνο που συντόνιζε τα υπόλοιπα της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ελβετίας, των Κάτω Χωρών και της Σουηδίας. Προέβαλλε τις ελληνικές θέσεις σε ομογενείς και ξένους ώστε να συγκεντρώνει τις απαραίτητες συνδρομές. Τα μέλη του ίδρυσαν Λύκειο στην πρωτεύουσα της Γαλλίας. Για το Κομιτάτο της Στουτγάρδης, διαθέτουμε

²⁰⁴ Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Εκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Εκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σ. 14.

²⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 16.

²⁰⁶ Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Εκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Εκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σ. 17.

²⁰⁷ Edoardo Maragliano. Available from: http://it.wikipedia.org/wiki/Edoardo_Maragliano [28 Οκτωβρίου 2013]

²⁰⁸ Antonio Cardarelli. Available from: http://it.wikipedia.org/wiki/Antonio_Cardarelli [28 Οκτωβρίου 2013]

²⁰⁹ Οι Οθωμανοί τα θεωρούσαν εθνικές επαναστατικές οργανώσεις το β΄ μισό του 19^{ου} αιώνα. *Οι επαναστάτες των Βαλκανίων*. Διαθέσιμο στο: <http://www.ime.gr/projects/tanzimat/gr/main/512.html> [1 Νοεμβρίου 2013]

²¹⁰ Δανειζόμαστε τον ορισμό από τον Μπαμπινιώτη, Γ. (1998), *Λεξικό της Νέας Νεοελληνικής Γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, σ. 924.

περισσότερες πληροφορίες δράσης. Οπότε εκτός από την ανθρωπιστική βοήθεια, την αποστολή πολεμικών εφοδίων, τη διαχείριση προπαγανδιστικού υλικού, τις φροντίδες για τη μετάβαση στην Ελλάδα ευρωπαίων εθελοντών, έστελναν παράλληλα και εκπαιδευτικό υλικό, ενώ προωθούσαν μέσω υποτροφιών την μόρφωση σε γαλλικά και αγγλικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα τα Κομιτάτα της Ηπείρου και της Μακεδονίας συστάθηκαν για την ιδεολογική προετοιμασία των εθνικών διεκδικήσεων τους²¹¹.

Οι στόχοι την εποχή της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης διαφοροποιούνται με το ιταλοελληνικό Κομιτάτο. Βασικό επιδιωκόμενο σκοπό αποτελεί η σύσφιξη των ελληνοϊταλικών σχέσεων, οι οποίες επιδιώκονται μέσω της «ανάπτυξης των ελληνικών σπουδών στην Ιταλία και των ιταλικών στην Ελλάδα, την ανταλλαγή καθηγητών και επιστημόνων εν γένει, την ανταλλαγή των υποτρόφων των δύο Κρατών, την διοργάνωση φιλολογικών και επιστημονικών εκδρομών στην Ελλάδα και την Ιταλία, την οργάνωση καλλιτεχνικών εκθέσεων και επιστημονικών συνεδρίων»²¹² εκατέρωθεν. Ο Λιβιεράτος προτείνει τη σύνδεση του Κομιτάτου με ελληνοϊταλικά εμπορικά επιμελητήρια προκειμένου να διαμορφωθούν εμπορικές και βιομηχανικές σχέσεις²¹³. Ο Σιμόπουλος, πρέσβης στη Ρώμη εκείνη την περίοδο, δεν μπορεί να αντιληφθεί πόσο συμφέρουσα είναι για την Ελλάδα η επέκταση των Ιταλών μέσω εμπορικών σχέσεων, δη λόγω των ύπουλων ενεργειών των τελευταίων²¹⁴. Ο Στεφάνου μιλώντας για τα βουλγαρικά όνειρα στα Βαλκάνια, υποδηλώνει αρνητικά την καθομοίωση των Βουλγάρων με την Πρωσία, η οποία προέκυψε από τις πνευματικές και εμπορικές σχέσεις, τις οποίες οι πρώτοι ανέκαθεν είχαν με την Γερμανία²¹⁵. Παρόλο που οι σχέσεις αυτού του τύπου οδηγούν στην επέκταση των ξένων οικονομικών συμφερόντων ή στην αφομοίωση συμπεριφορών και τακτικών, η ελληνική τακτική προσβλέπει σε εδαφικά οφέλη και σε μια

²¹¹ Περισσότερες πληροφορίες για τα κομιτάτα βλ. *Τα Κομιτάτα*. Διαθέσιμο στο: [http://www.e-istoria.com/2013_sygxron_%20\(20\).html](http://www.e-istoria.com/2013_sygxron_%20(20).html), *Το ηπειρωτικό Κομιτάτο*. Διαθέσιμο στο: <http://www.amyntika.gr/to-ipirotiko-komitato/>, *Το Μακεδονικό Κομιτάτο*. Διαθέσιμο στο: <http://www.mani.org.gr/istor/mak/eis.htm>, *Φιλελληνισμός*. Διαθέσιμο στο: <http://archive.today/MvDI8>, http://www.ime.gr/chronos/12/gr/1821_1833/diethni/10.html, *Κοραΐς Αδαμάντιος*, Διαθέσιμο στο: <http://www.lib.uoa.gr/hellinonmimon/authors/Korais.html>, *Το Μακεδονικό Κομιτάτο*, Διαθέσιμο στο: http://www.imma.edu.gr/macher/hm/hm_main.php?el/D4.6.html

²¹² Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Εκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Εκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα, σ. 16.

²¹³ Στο ίδιο, σ. 17.

²¹⁴ Φιλίππης, Δ., 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 23.

²¹⁵ Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικοί Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σ. 195.

συμφωνία για αυτά. Η τοποθέτηση του Στεφάνου ωστόσο υποδηλώνει κάτι περαιτέρω. Την αντίληψη εκείνη πως η διαμόρφωση σχέσεων πνεύματος και εμπορίου διαφοροποιεί ή καθοδηγεί τις αντιλήψεις.

Εφόσον ως δυναμική του κύκλου των διανοουμένων αποτελεί η διασπορά των πληροφοριών, η υπεράσπιση των εθνικών δικαίων και η επιρροή του ευρύτερου κοινού, ποιος ο ρόλος των εμπορικών και οικονομικών κύκλων; Οι οικονομικοί κύκλοι επηρεάζουν πολιτικές αποφάσεις, αποτελώντας αντίστοιχα ομάδες επιρροής. Γι' αυτό το λόγο το καλοκαίρι του 1918, οι Βούλγαροι στα πλαίσια της προπαγανδιστικής αποστολής στην Ελβετία καταβάλλουν προσπάθεια δημιουργίας εμπορικού επιμελητηρίου. Ενώ αυτές στάθηκαν άκαρπες η ελληνική πλευρά το επιτυγχάνει²¹⁶. Οι οικονομικοί και βιομηχανικοί κύκλοι της Ιταλίας, χρησιμοποίησαν την επιρροή τους ώστε να μη συμμετέχει η Ιταλία στον Πόλεμο ενάντια στην Γερμανία - γεγονός του 1916 πριν των δεδομένων για την απόφαση συμμετοχής στο αντίθετο στρατόπεδο - για να στηρίζουν τις γερμανικές οικονομικές δραστηριότητες στην χώρα και τα συμφέροντα που απέρρεαν από αυτές²¹⁷. Η εκλογική δυναμική του Ελευθέριου Βενιζέλου καθορίστηκε από την εμπορική, εφοπλιστική και βιομηχανική αστική τάξη στην Ελλάδα, που τον υποστήριξε από το 1909 (το 1920 την είχε χάσει) και το πρόγραμμα του αλυτρωτισμού και της επέκτασης των συνόρων, επειδή προσέφερε ευκαιρίες επέκτασης της καπιταλιστικής αγοράς²¹⁸. Η σχέση μεταξύ πολιτικών και οικονομικών κύκλων χαρακτηρίζεται από αμοιβαία ωφελιμότητα αλλά όπως αναφέρει και η Βαξεβάνογλου, έχουν το κοινό χαρακτηριστικό να αποτελούν την άρχουσα τάξη, την ομάδα εκείνων δηλαδή των ατόμων που άμεσα ή έμμεσα κατέχουν την εξουσία στην λήψη των αποφάσεων²¹⁹.

²¹⁶ Pchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σ.415-6.

²¹⁷ Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 69.

²¹⁸ Μαυρογορδάτος, Γ.(1981). *Μελέτες και Κείμενα για την Περίοδο 1909-1940*. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σσ. 58-64.

²¹⁹ Μιλώντας μάλιστα για την ελληνική πραγματικότητα, αναφέρει πως η ενδογαμία μεταξύ των δύο κύκλων, προσέδιδε εξουσία και σε άλλους τομείς της κοινωνίας. Βαξεβάνογλου, Α. (1989). *Άνθρωποι των Επιχειρήσεων και Πανεπιστήμιο*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.iaen.gr/praktika_tou_diethnous_simposiou_panepistimio_ideologia_kai_paideia_-b-32*235.html [20 Νοεμβρίου 2013].

β. Η συμφιλίωση Ιταλίας και Ελλάδας - Το πρόγραμμα του Σωτηριάδη

Στις 4 Ιανουαρίου 1919 σε άρθρο στους Times του Λονδίνου, ο Βενιζέλος υπολογίζει πως η Ιταλία θα προτείνει την απόδοση των νησιών που έχει στην κατοχή της στην Ελλάδα, διότι «δεν είναι δυνατόν να επιθυμεί αιτίες προστριβών μεταξύ των δύο λαών, που θα πρέπει στο μέλλον να συνεργάζονται»²²⁰. Ο Φερράρι εκπρόσωπος της Ιταλίας στη Συνδιάσκεψη των Παρισίων, στην πρώτη συνεδρίαση του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, χαιρέτισε με ιδιαίτερο τρόπο τον Έλληνα πολιτικό Βενιζέλο. Τον παρουσίασε ως ενσαρκωτή του αρχαίου και σύγχρονου ελληνικού πνεύματος, μιας γείτονας χώρας προσφιλέστατης και γνωστής για το μεγαλείο και την πνοή πολιτισμού²²¹. Η εφημερίδα της Γενεύης στις 2 Φεβρουαρίου και ενώ ο Βενιζέλος την ίδια ημερομηνία μιλά στην Morning Post Του Λονδίνου για καλές σχέσεις με την Ιταλία, προβλέπει την αρνητική στάση της τελευταίας. Αναφέρεται σε απροθυμία της γείτονας χώρας να επιτρέψει να τροποποιηθεί η ισορροπία στην Ανατολική Μεσόγειο, να μεγαλώσει πολύ η Ελλάδα και αιτιολογεί την τοποθέτηση στο γεγονός πως η Ιταλία βασίζεται στη μυστική συνθήκη του Λονδίνου²²². Στα τέλη Ιανουαρίου ο Υπ.Εξ. της Ιταλίας αναθέτει σε Ιταλούς διπλωμάτες στην Κωνσταντινούπολη και στις αρχές της Ρόδου, να επιστρατεύσουν κάθε είδους πράκτορες για την καλλιέργεια φιλικών σχέσεων με τους ντόπιους με ταχύτητα και διακριτικότητα²²³.

Όταν τον Φεβρουάριο ο Βενιζέλος παρουσίασε τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Συνδιάσκεψη, ο Ορλάντο, Πρωθυπουργός της Ιταλίας, έδειξε να εντυπωσιάζεται για όσα ο Έλληνας Πρωθυπουργός παρουσίασε στην Επιτροπή. Εξέφρασε τη συμπάθεια του για το ευγενές [ελληνικό] έθνος, το οποίο δήλωσε χαρακτηριστικά πως θα λάβει ότι έχει δικαίωμα και διαβεβαίωσε επίσης, πως οι διαφωνίες μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας θα ρυθμιστούν με φιλική συνεννόηση. Ο Βενιζέλος υπολόγιζε πως η Ιταλία δεν επιθυμεί να λάβει τη Σμύρνη, επειδή εποφθαλμιούσε την κοιλάδα του Μαιάνδρου, την οποία επίσης θεωρούσε πως θα παρατήσει σαν διεκδίκηση. Αναφέρεται στην ανάγκη των παραχωρήσεων προς την Ιταλία - παραχώρηση

²²⁰ Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 557.

²²¹ Όπως αναφέρεται στον Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικές Υποθηκαι*, (τ.Β'). Αθήνα, σ. 456.

²²² Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 558,560.

²²³ Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 276.

κάποιων νησιών στα Δωδεκάνησα και περιοχών στη Βόρεια Ήπειρο -, προκειμένου να εξουδετερωθεί η ιταλική εχθρότητα. Υπογραμμίζει τη διαμόρφωση των απολύτως φιλικών σχέσεων ως μια δυναμική που θα βοηθήσει στη διαμόρφωση μιας ανεξάρτητης πολιτικής προς τις τρεις μεσογειακές δυνάμεις. Ζητά την εφαρμογή της λογοκρισίας στην Ελλάδα όσον αφορά τις κριτικές προς την Ιταλία, στο ενδεχόμενο συνεννόησης διάμεσου διαπραγματεύσεων²²⁴. Στα τέλη του ίδιου μήνα ο Πρωθυπουργός μας πληροφορεί πως οι συνεννοήσεις με την Ιταλία περιορίστηκαν στις εκδηλώσεις αμοιβαίας αγάπης και πως δεν έχουν ξεκινήσει οι διαπραγματεύσεις με τον Ορλάντο²²⁵. Στις αρχές Μαρτίου οι όποιες απόπειρες προσπάθειας για συνεννόηση έχουν ματαιωθεί και γίνεται πλέον γνωστό πως οι Ιταλοί εμμένουν στη Συμφωνία του Λονδίνου, δεν παραχωρούν τα Δωδεκάνησα. Οι Γάλλοι και οι Άγγλοι εκφράζουν την ευχή πως η παραχώρηση μπορεί να προκύψει μόνο από ιταλική πρωτοβουλία²²⁶.

Στα τέλη Μαρτίου οι Ιταλοί κυριεύουν την Αττάλεια χωρίς έγκριση από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Παρόλο που την τακτική τους την προσδιόρισαν ως 'ειρηνική εισβολή', προετοίμαζαν τις προϋποθέσεις κατάληψης της Σμύρνης. Οι Σύμμαχοι και η Ελλάδα εξοργίστηκαν με αυτή την στάση. Οι ιταλικές βλέψεις στη Μικρά Ασία έχουν όμως πρωθύστερα ξεκινήσει με την προσέγγιση του Κεμάλ, τον εφοδιασμό του με ιταλικά πυρομαχικά, την ίδρυση συλλόγου [με το όνομα Τουρκική Εστία] για την υλική και ηθική ενίσχυση του τουρκικού πληθυσμού²²⁷. Η εξωτερική πολιτική της Ιταλίας υποκινείται από μια ισχυρή εθνικιστική ιδεολογία, η οποία καθοδήγησε επίσης τη συμμετοχή της στον πόλεμο, στο πλάι της Αντάντε. Υπήρχε η πεποίθηση πως η χώρα θα υποβληθεί σε μία πνευματική και πολιτιστική αναγέννηση και θα λάβει την νόμιμη θέση της ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις²²⁸. Θεωρήθηκε πως το

²²⁴ Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 644-645.

²²⁵ Στο ίδιο, σ. 641

²²⁶ Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ.648.

²²⁷ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σσ.26,32-34.

²²⁸ Lyttelton, A.(ed) (2002). *Liberal and Fascist Italy 1900-1945*. Oxford University Press, Oxford, σ. 31.

εδαιφικό όραμα θα υλοποιηθεί εφόσον επικρατήσουν οι μυστικές συμφωνίες του Λονδίνου και της Μωριέννης²²⁹, οι οποίες και καθόριζαν τις περιοχές επιρροής της.

Στις 13 Απριλίου του 1919 στην κατοικία του Βενιζέλου πραγματοποιείται η συνάντηση μεταξύ Βαμβακά, Παππά, Πολίτη, Βενιζέλου και Μπασρή Μπέη. Ο Πρωθυπουργός εξηγεί πως η συνεργασία με την Ιταλία θα μπορέσει να προχωρήσει αν αναγνωριστούν τα ελληνικά δίκαια. Ο κίνδυνος η Ιταλία να εγκατασταθεί στην Μικρά Ασία κυριαρχεί στη συζήτηση. Προβλεπόταν 400.00 Ιταλοί να μεταναστεύσουν προς την Μ.Ασία. Γίνεται σαφές πως δεν είναι εφικτό να αναγκαστεί η Ιταλία να φύγει, αλλά είναι σημαντικό να μειωθεί η εξάπλωση της. Και αυτό θεωρείται πως θα συμβεί αν ο τούρκικος και ο ελληνικός λαός δηλώσουν ξεκάθαρα ότι δεν επιθυμούν την ιταλική εντολή εγκατάστασης στην περιοχή. Σύμφωνα με τις συμφωνίες της Συνδιάσκεψης δεν μπορεί να ισχύσει μια εντολή αν αυτή δε γίνει αποδεκτή από τους αυτόχθονες²³⁰. Στις 19 Απριλίου 1919, οι ιταλικές απαιτήσεις παρουσιάζονται στη Συνδιάσκεψη. Για διαφορετικούς λόγους προβάλλονται αντιθέσεις από τη Βρετανία, τη Γαλλία και τις ΗΠΑ. Ο Orlando στις 24/4 αποχωρεί από τη Συνδιάσκεψη και ακολουθεί ο Sonnino την επόμενη μέρα²³¹. Στα τέλη Απριλίου οι Ιταλοί εκτός από τη Νέα Σκάλα Σμύρνης κατέλαβαν και άλλα σημεία της μικρασιατικής ακτής²³². Στις 2 Μαΐου φτάνουν στη Σμύρνη για να προλάβουν την ελληνική κίνηση, ενώ στις 7 του ίδιου μήνα, επιστρέφουν στη Συνδιάσκεψη. Η δυσαρέσκεια του Ουίλσον και της Αγγλίας είναι έντονη, ενώ συζητείται η πιθανότητα σύγκρουσης με την Ελλάδα²³³. Η ανθελληνική προπαγάνδα στην περιοχή της Μ.Ασίας ήδη επικρατούσε²³⁴ αλλά μετά την κατάληψη της Σμύρνης, η ιταλική πολιτική διείσδυσης υλοποιείται με την ίδρυση τραπεζών,

²²⁹ Στις 19 Απριλίου του 1917, συμφωνήθηκε από τις Μ.Δυνάμεις να προσφερθεί στην Ιταλία εκτεταμένη ζώνη κυριαρχίας που περιλάμβανε τα βιλαέτια Ικονίου, Αϊδινίου, το δυτικό τμήμα των Αδάνων και σφαίρα επιρροής στα βόρεια της Σμύρνης σχεδόν μέχρι την θάλασσα του Μαρμαρά. Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σσ. 205-208.

²³⁰ Βερέμης, Θ. Δημητρακόπουλος, Ο.(επιμ)(1980).*Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Φιλιππότης, Αθήνα, σσ. 115-6.

²³¹ Burgwyn, J.(1997). *Italian Foreign Policy in The Interwar Period 1918-1940*. Praeger, London, p. 10.

²³² Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 285.

²³³ Burgwyn, J.(1997). *Italian Foreign Policy in The Interwar Period 1918-1940*. Praeger, London, pp. 10-11.

²³⁴ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 33.

σχολείων, εκκλησιών, νοσοκομείων και εφημερίδων²³⁵. Στα μέσα Μαΐου τα ελληνικά στρατεύματα φτάνουν στη Σμύρνη με ελληνική πρωτοβουλία αλλά και σε συμφωνία με τους Συμμάχους²³⁶.

Παρόλο που ο Λιβιεράτος και οι συνάδελφοι του επιδιώκουν καλύτερες σχέσεις με την Ιταλία, τα παραπάνω γεγονότα αποδεικνύουν πως πέραν των όποιων προσπαθειών, η γείτονα χώρα εμμένει στο εθνικό της πρόγραμμα. Δεν ανταποκρίνεται μήτε στις εκκλήσεις, μήτε και στις παραχωρήσεις της Ελλάδας. Οι ιταλικές φιλοφρονήσεις που επικράτησαν στις επίσημες διπλωματικές επαφές της Συνδιάσκεψης, δεν εξέφραζαν τις πραγματικές προθέσεις της χώρας, της οποίας οι κυβερνώντες με ευλάβεια ακολούθησαν το δικό τους πρόγραμμα εδαφικών διεκδικήσεων. Η ελληνική πλευρά, αν και υπερασπίζει τη διάθεση και επιθυμία για φιλικές σχέσεις με την Ιταλία, καταβάλλει παράλληλα προσπάθειες προκειμένου να προσβάλει τα συμφέροντα και την πολιτική της Ιταλίας στη Μ.Ασία. Η επαφή με τον Μπασρή Μπέη έχει στόχο να κινητοποιηθεί ο τούρκικος πληθυσμός, ώστε να αρνηθεί την ιταλική εγκαθίδρυση.

Οι Έλληνες εκπρόσωποι στην Ιταλία επιμένουν ωστόσο και εξακολουθούν να επιδιώκουν τη σύναψη καλών διακρατικών σχέσεων. Ενώ έχουν συμβεί τα γεγονότα στην Αττάλεια, στη διάρκεια των ημερών που παρουσιάζονται οι ιταλικές θέσεις στο Παρίσι και συγκεκριμένα στις 22 Απριλίου, ο Σωτηριάδης πραγματοποιεί μια διάλεξη σε συγκέντρωση του Ιταλοελληνικού Κομιτάτου, που φιλοξενήθηκε από το Εμπορικό Επιμελητήριο της Γένοβας. Μέσα στη μεγάλη αίθουσα συμβουλίων, μπροστά σε μια εκλεκτή επιτροπή της κοινωνίας, όπως ο ίδιος αναφέρει, μίλησε για την 'Ιταλο-Ελληνική αδελφοποίηση', έργο που μας πληροφορεί πως εκδόθηκε εκείνη την περίοδο. Τη διάλεξη αυτή είχε στόχο να την παρουσιάσει στην *Societa di Letture e Conversazioni Scientifiche* [οργανισμός Αναγνώσεων και Επιστημονικών συζητήσεων]. Ωστόσο τα μεγάλα προβλήματα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής είχαν απορροφήσει το κοινό την εποχή εκείνη και εξαιτίας μάλιστα της

²³⁵ Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 287.

²³⁶ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 26.

ασθένειας και μετέπειτα θανάτου του προέδρου του προαναφερόμενου οργανισμού, η παρουσίαση που είχε κανονιστεί δεν πραγματοποιήθηκε²³⁷.

Στην ομιλία που παρέθεσε ο Σωτηριάδης κυριαρχεί ένα βασικό επιστημονικό ζήτημα. Πως το Βυζάντιο ως εποχή και ως πολιτισμός δεν αναφέρεται στα εγχειρίδια της παγκόσμιας ιστορίας. Αναδεικνύεται η σημασία αυτής της εποχής και επιχειρείται μια παρουσία της μέσω της ποίησης, ως μια πρώτη απόδειξη της εξέλιξης του ελληνικού πολιτισμού από την αρχαιότητα στη σύγχρονη. Πολύ βασικό μέλημα στην όλη παρουσίαση είναι αφενός να αναδειχθεί η σημασία και η ελληνικότητα της Μικράς Ασίας αφετέρου να θιγούν κάποια σύγχρονα προβλήματα. Δε λείπουν οι λυρισμοί με εκκλήσεις σε αξίες όπως η αλήθεια, η αναζήτηση του καλού του δίκαιου και του χρήσιμου, ταπεινές προσφωνήσεις για την επιστημονικότητα του ομιλούντα. Δεν εκλείπουν επίσης, οι αναφορές σε επιστήμονες που ενισχύουν την ελληνική επιστημονική προσπάθεια για την ανάδειξη της σημασίας του βυζαντινού πολιτισμού. Σε αυτό τον βασικό πυρήνα προστίθενται και άλλα στοιχεία, τα οποία θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε συνοπτικά ώστε να αποκαλυφθεί με σαφήνεια η επιχειρηματολογία.

Ο λόγος περιλαμβάνει τέσσερα μέρη. Το πρώτο εν είδει προλόγου θίγει τρία ζητήματα. Υποδεικνύεται η σύγχρονη επιστημονική και πνευματική δραστηριότητα της Αθήνας μέσω της παρουσίας των επιστημονικών κοινοτήτων, τόσο των ελληνικών όσο και των ξένων που υπάρχουν στην Ελλάδα. Βλέπουμε ονόματα ιδρυμάτων όπως *Ecole Francaises*, *Dante Alighieri*, αναφορά σε αρχαιολογικές σχολές αλλά και στο επιστημονικό ίδρυμα Παρνασσός. Στη συνέχεια ο Σωτηριάδης αναφέρεται στο πρόβλημα που επικρατεί στα εγχειρίδια παγκόσμιας ιστορίας. Αξιολογεί ως μη πρέπουσες τις αναφορές μόνο στα πιο σημαντικά γεγονότα της ελληνικότητας της Ανατολής και υπογραμμίζει τη σημασία που έχουν για την πολιτική και εκπολιτιστική ιστορία της Ευρώπης τα γεγονότα της ιστορίας της Βυζαντινής Ιστορίας. Επισημαίνεται σε αυτό το σημείο η σημασία της Μ.Ασίας στην ελληνική ιστορία από την περίοδο του Μεσαίωνα και δίδεται έμφαση στο 'ύψος' του πολιτισμού του ελληνικού έθνους της νοτιοανατολικής γωνιάς της Ευρώπης και της Μ.Ασίας. Στο τέλος θίγει το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας. Έχοντας ως αφορμή το γεγονός πως η Ελλάδα επανέρχεται στο προσκήνιο των

²³⁷Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova, σσ. I-V.

ιστορικών εγχειριδίων την περίοδο της Ανεξαρτησίας της, παραβάλλει τις μάχες αλλά και τη συνδρομή των Ιταλών στους αγώνες της επανάστασης, για να καταλήξει στην ιταλική κακόβουλη προπαγάνδα της εποχής που ομιλεί. Επισημαίνει το λάθος τρόπο παρουσίασης των ελληνικών πραγμάτων στην Ιταλία, αλλά και εκείνα που αφορούν τα σύγχρονα μεταξύ των χωρών γεγονότα²³⁸.

Η μεταφορά στο δεύτερο μέρος του λόγου διακόπτεται από έναν συλλογισμό που διακηρύττει τον στόχο του Σωτηριάδη. Παρουσιάζει εαυτόν ως κήρυκα μιας ιδέας που στόχο έχει να προσηλυτίσει πολλούς. Πρόκειται για την επιθυμία να καταστεί γνωστή η Ελλάδα στους Ιταλούς, με σεβασμό όμως στην αλήθεια αλλά και διαμέσου ειλικρίνειας²³⁹. Περιγράφει το θέμα που θα θίξει, δηλαδή τη συνέχεια του ελληνισμού από τα αρχαία χρόνια στο Βυζάντιο και στην συγχρονία. Μιλά για τέσσερις όπως ορίζει, αλήθειες: α) την πάταξη του παγανισμού από τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες, β) πως η καταστροφή της αρχαιότητας προήλθε και από επιδρομές βαρβάρων, γ) πως η μικρασιατική Ελλάδα ξανά - άνθισε παρά τις καταστροφές, μαζί με την ευρωπαϊκή Ελλάδα, δ) πως όντως τον 6^ο αιώνα συναντάται το τελευταίο αρχαιοελληνικό ποίημα και τέλος, πως τον αιώνα του Ιουστινιανού μορφώθηκαν οι τελευταίοι Έλληνες ιστορικοί με αρχαίες κλασικές αξίες²⁴⁰. Ολοκληρώνει τις σκέψεις του με τα εξής επιχειρήματα. Αν η σύγχρονη ελληνική ιστορία ξεκίνησε με τους αγώνες των Ελλήνων για Ανεξαρτησία, το μεσαίωνα υπήρξε ένας ελληνικός κόσμος ποιητικός και καλλιτεχνικός. Η ποίηση υποστηρίζει πως αποτελεί την ψυχή του έθνους και το έθνος θαυμάζεται για την ποιότητα της ψυχής του, τον πνευματικό και τον ηθικό του χαρακτήρα²⁴¹.

Το κύριο μέρος ομιλίας του Σωτηριάδη διαπραγματεύεται αλλά και επεξηγεί τη σύνδεση του αρχαίου με το μεσαιωνικό κόσμο. Μέσο ανάδειξης αυτής της σχέσης αποτελεί η ποίηση του Ρωμανού. Ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο εποχών ορίζεται ως εξής: η επική ποίηση της αρχαίας Ελλάδας συνδέεται άρρηκτα με τη θρησκεία. Ο Αισχύλος και ο Πίνδαρος διέθεταν έμπνευση καθαρά θρησκευτική. Το ανάλογο συμβαίνει και τη μεσαιωνική εποχή. Δεν είναι η εκκλησία που καθυπόταξε

²³⁸ Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova,σσ. 1-10.

²³⁹ Στο ίδιο, σ. 10.

²⁴⁰ Τα ιστορικά εγχειρίδια αναφέρονται μέχρι τον 6^ο μ.χ αιώνα, αναφέρει πρωθύστερα. Υποδεικνύει πως οι ιστορικοί ενδιαφέρθηκαν για την αρχαία κλασική ελληνική ιστορία και όχι για την υπόλοιπη.

²⁴¹ Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova.,σ . 11-17.

την ποίηση σε μια υποχρεωτική λειτουργία, αλλά είναι η ποίηση που δόξασε την εκκλησία. Η επιχειρηματολογία που χρησιμοποιήθηκε έχει την ακόλουθη ροή:

- ✓ Ο αρχαίος κόσμος δεν έχει σβηστεί την πρώτη χριστιανική περίοδο - ήτοι μέχρι τον 6^ο αι.μ.Χ.
- ✓ Ο Ρωμανός ως νέος Πίνδαρος γεννήθηκε στην νεότερη Ελλάδα, την Ασιατική, η οποία από τον Μ.Αλέξανδρο και μετά έγινε η πραγματική πατρίδα του ελληνισμού υπό εθνική, πολιτική και εκπολιτιστική άποψη²⁴². Εφόσον ο αρχαίος ελληνισμός ολοκλήρωσε την αποστολή του τον 4^ο αι. μ.Χ., έως τον 14^ο, ανέλαβε ο ελληνισμός που δημιουργήθηκε σε όλη την Ασία και ιδίως στη Μ.Ασία.
- ✓ Η συνέχεια του ελληνισμού επικρατεί παρόλο που δε διδάσκεται ή δε βρίσκεται στα εγχειρίδια. Βρίσκεται στις εκδηλώσεις του έθνους, στο ποιητικό του πνεύμα. Ο ύμνος του Ρωμανού τραγουδιέται μέχρι την εποχή του ομιλητή.
- ✓ Η αξία του Ρωμανού και κεφάλαιο ιστορίας του έθνους, αποδεικνύεται από τις μελέτες αξιόπιστων ξένων μελετητών (Bouvy, Turchi, Krumbacher, Hesseling, καρδινάλιος Pitra)
- ✓ Το έθνος δεν παρήκμασε πνευματικά, μπορεί να λύγισε από την μοιραία αλλαγή των εποχών, αλλά εμφανίστηκε ο μεσαιωνικός πολιτισμός.
- ✓ Ο μεσαιωνικός Βυζαντινός κόσμος είναι τελείως διαφορετικός από τον ελληνικό. Η ελληνική ποίηση μιμούμενη τα αρχαία μοντέλα δεν έλειψε από το Βυζάντιο, μέχρι τις τελευταίες μέρες ύπαρξής του.
- ✓ Το θρησκευτικό πνεύμα του Βυζαντινισμού παρόλο που ήταν δογματικό, δεν υπέταξε την ψυχή του έθνους, γεγονός που αποκαλύπτεται στις εκδηλώσεις ψυχής του λαού: το ηρωικό ποίημα, το τρυφερό μυθιστόρημα, το παθιασμένο λαϊκό τραγούδι.
- ✓ Η ποίηση μετά το Ρωμανό, η θρησκευτική ελληνο-μεσαιωνική ποίηση, διαθέτει υψηλή αξία, εκφράζει με ιδιαίτερο βάθος και καλλιτεχνικό τρόπο το πνεύμα της εποχής και συνδέει την καινούρια λογοτεχνική δημιουργία με την αρχαία.

²⁴² Και ο Βενιζέλος έχει αναφερθεί στην εκπολιτιστική δύναμη του ελληνισμού εξ αφορμής διάφορων ιστορικών γεγονότων. Το 1908 όταν επικράτησε το κίνημα των Νεοτούρκων, Σβολόπουλος, Κ. (2008). *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Εστία, Αθήνα, σ. 65. Το Νοέμβριο του 1919, Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 609.

Προς το τέλος του λόγου του ο Σωτηριάδης θέτει την εξής τοποθέτηση που μετουσιώνει τροποντινά τα όσα έχει αναφέρει. «Αλλά σε αυτό τον κόσμο της αιώνιας πορείας προς τα εμπρός, σε αυτόν τον κόσμο των συνεχών αλλαγών, εάν τίποτα δεν είναι καινούριο, έτσι τίποτα δεν είναι ακριβώς το ίδιο με τα παλιά ήδη ξεπερασμένα πράγματα»²⁴³.

Η ομιλία στις οποίες συνοπτικά αναφερθήκαμε προβάλλοντας τα κύρια σημεία της επιχειρηματολογίας, έλαβε γραπτή μορφή και στις 20 Ιουνίου εστάλη προς άγνωστους παραλήπτες στην Ιταλία. Ο Σωτηριάδης εξηγεί αυτή την τακτική του στην επιθυμία να καταστεί η Ελλάδα γνωστή στο Ιταλικό κοινό της Βόρειας Ιταλίας, συγκεκριμένα στη Γένοβα, στο Τορίνο και στο Μιλάνο. Το γεγονός πως επικεντρώνει την προσοχή του σε αυτές τις περιοχές προφανώς δεν είναι τυχαίο. Από την περίοδο της Συνδιάσκεψης εμφανίζονται ακραία δημοκρατικά κινήματα κατά του ιμπεριαλισμού και της απαρχαιωμένης εξωτερικής πολιτικής της ιταλικής κυβέρνησης στην εν λόγω περιοχή ²⁴⁴. Υπολογίζοντας αυτήν την δυναμική, ο καταλληλότερος χώρος για να παρουσιαστούν οι ελληνικές θέσεις δεν θα μπορούσε να είναι άλλος παρά εκείνος όπου αμφισβητούνται οι ιταλικές εθνικιστικές θέσεις.

Ο στόχος όπως περιγράφεται ξεκάθαρα στον πρόλογο της έντυπης μορφής του λόγου, είναι να ενισχυθούν οι δεσμοί των δύο χωρών, διότι ο κύκλος των κοινών οικονομικών και πνευματικών ενδιαφερόντων είναι μεγάλος. Αυτό αποδεικνύεται από το αντίστοιχο ενδιαφέρον εμπορικών και πνευματικών ελληνικών κύκλων, καθώς αντίστοιχα και των ιταλικών. Η σύσφιξη των σχέσεων όμως, αναφέρει, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω των διαλέξεων, ακόμα και αν τυπώνονται και διαβάζονται. Οι καλύτερες σχέσεις θα δημιουργηθούν όταν «ολόκληρα γκρουπ αποτελούμενα από εξέχουσες προσωπικότητες της Ελλάδας, πυρήνες καθηγητών και φοιτητών του πανεπιστημίου και άλλοι αντιπρόσωποι οικονομικών ενδιαφερόντων, θα έρθουν σίγουρα στην Ιταλία για να τη γνωρίσουν από κοντά και να αποκτήσουν μια πιο ξεχωριστή γνωριμία με τους Ιταλούς. Και πυρήνες Ιταλών θα πάνε σίγουρα

²⁴³ Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova, σσ. 18-47.

²⁴⁴ Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σσ. 96-97.

στην Ελλάδα για να την μελετήσουν πιο προσεκτικά και να την εκτιμήσουν καλύτερα»²⁴⁵.

Το κείμενο του λόγου της 22^{ης} Απριλίου, εμπλουτίζεται στο τέλος με πρόσθετα κείμενα. Τα κείμενα αυτά πραγματεύονται την αρνητική προπαγάνδα που διενεργείται στην ιταλική χώρα εναντίον της ελληνικής, ενώ παράλληλα προβάλλεται η ελληνική πλευρά των γεγονότων. Υπάρχουν επίσης δημοσιεύσεις που αφορούν την ιταλική αλληλεγγύη σε ελληνικές διεκδικήσεις του 19^{ου} αιώνα αλλά και εκείνες που αφορούν τις σύγχρονες ελληνικές διεκδικήσεις. Τα περισσότερα κείμενα όμως αφορούν τις εξελίξεις στην Μ.Ασία και κυριαρχούν αρθρογραφίες και τοποθετήσεις ξένων στρατηγών και μελετητών για τον ελληνισμό που επικρατεί στη περιοχή²⁴⁶.

Στα τέλη Μαρτίου συστάθηκε το Ιταλοελληνικό Κομιτάτο και στα τέλη του Απριλίου όπως και αντίστοιχα του Ιουνίου, παρατηρούμε κάποια δείγματα των προσπαθειών που καταβάλλονται για τη διασπορά των δραστηριοτήτων της ανάπτυξης φιλίας, τόσο σε επιστημονικούς κύκλους, όσο και σε οικονομικούς μέσω των ομιλιών και του έντυπου λόγου. Αν δεν επικρατούν κάποιες αντίστοιχες ενέργειες την περίοδο του Μαΐου εξηγείται πιθανώς από τις πολιτικές εξελίξεις. Ο Sonnino δηλώνει πως ελληνική κατάληψη την εν λόγω περίοδο, νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής Αγιασουλούκ - Αιδινίου θα προκαλέσει casus belli. Ο Βενιζέλος αντέδρασε και απευθύνθηκε στους συμμάχους οριοθετώντας το ως αβάσιμο. Το ίδιο και ο ελληνικός τύπος με αφορμή τον ιταλικό εξοπλισμό των τούρκων ατάκτων²⁴⁷. Η επέμβαση των Ιταλών στην Μικρά Ασία χαρακτηρίζεται από τον Έλληνα Πρωθυπουργό ως μωρία από πλευράς Ιταλών πολιτικών, εφόσον και οι ίδιοι οι Σύμμαχοι ζήτησαν εξηγήσεις για τις καταλήψεις που είχαν πραγματοποιηθεί χωρίς την συγκατάθεση τους²⁴⁸. Ο Σωτηριάδης αισιοδοξεί έναν μήνα μετά πως «η άτακτη και επώδυνη πολιτική περίοδος θα περάσει και ο κόσμος θα ξανα-ανακτήσει

²⁴⁵Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova,σσ. I- V.

²⁴⁶ Στο ίδιο, Appendice.

²⁴⁷ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σσ. 35-36.

²⁴⁸ Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*.Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα, σ. 654.

τη διάθεση να ακούει και να απασχολεί το πνεύμα του με διαλέξεις του [δικού του] τύπου, με ένα πιο ευχάριστο τρόπο και κατά συνέπεια πιο χρήσιμο»²⁴⁹

Τον Ιούνιο παραιτείται η ιταλική κυβέρνηση και στην εξουσία ανεβαίνει ο Francesco Nitti ως πρωθυπουργός και ο Tommaso Tittoni²⁵⁰ ως υπουργός εξωτερικών. Στα τέλη του επόμενου μήνα γίνεται η περίφημη συμφωνία Tittoni-Βενιζέλου, όπου τα Δωδεκάνησα και η Σμύρνη οριοθετούνται ως ελληνικά, ενώ η Βόρεια Ήπειρος περνά σε ελληνικά χέρια²⁵¹. Ωστόσο ποτέ δεν υλοποιήθηκε αυτή η μυστική συμφωνία²⁵². Ο Nitti, έγινε φίλος του Αλεξανδρή κατά τη διάρκεια της αποστολής του στη Ρώμη το 1916-17, στην προσπάθεια του να κάνει γνωστές τις θέσεις της Προσωρινής Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης στα κόμματα των καθολικών, των σοσιαλιστών και των φιλελεύθερων του Giolitti. Ο Αλεξανδρής εκφραζόταν με συμπάθεια για τον Tittoni και ήλπιζε πως θα αντικαταστήσει τον Sonnino, ενώ τον Nitti τον υπολόγιζε υποψήφιο για το υπουργείο εσωτερικών²⁵³. Οι ελπίδες του ναί μεν εκπληρώθηκαν κατά το ήμισυ, ξεπεράστηκαν δε με την επιλογή Nitti στην κεφαλή της ιταλικής κυβέρνησης. Ωστόσο επικρατούν και οι ακόλουθες συνθήκες. Η Ιταλία βρισκόταν απομονωμένη από τους Συμμάχους²⁵⁴, των οποίων η προσδοκία να πλησιάσουν κάπου στη μέση τα αιτήματα των Ιταλών συντρίφτηκε από τον Ουίλσον που δεν συμβιβαζόταν²⁵⁵. Στο Παρίσι ο Tittoni δείχνει δείγματα καλής θέλησης στο Βενιζέλο²⁵⁶, τα οποία είναι απαραίτητα προκειμένου να διαφοροποιηθεί το κλίμα δυσαρέσκειας στη Συνδιάσκεψη, που είχε ξεκινήσει με την αποχώρηση της Ιταλίας

²⁴⁹ Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova.,σ. III.

²⁵⁰ Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 395, Burgwyn, J.(1997). *Italian Foreign Policy in The Interwar Period 1918-1940*. Praeger, London, p. 13, Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 38.

²⁵¹ Burgwyn, J.(1997). *Italian Foreign Policy in The Interwar Period 1918-1940*. Praeger, London, pp. 14-15.

²⁵² Τον Ιούνιο του 1920 διαμορφώνεται κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Giovanni Giolitti και Υπ.Εξ. τον Carlo Sforza. Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 55. Στις 22 Ιουλίου του 1920 καταγγέλλεται η συμφωνία από τον Sforza. Burgwyn, J.(1997). *Italian Foreign Policy in The Interwar Period 1918-1940*. Praeger, London, p. 15.

²⁵³ Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 192,196.

²⁵⁴ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ.39.

²⁵⁵ Burgwyn, J.(1997). *Italian Foreign Policy in The Interwar Period 1918-1940*. Praeger, London, p. 13.

²⁵⁶ Φιλίππης, Δ. , 2005, *Οι σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ. 38.

τον Απρίλιο και των υπολοίπων κινήσεων στην Μ.Ασία. Η ελληνική προπαγάνδα που επιχειρήθηκε μέσω του αντίστοιχου γραφείου Προπαγάνδας στην Ρώμη²⁵⁷ και που ενισχύθηκε διαμέσου των προσπαθειών των Λιβιεράτου, Σωτηριάδη και Ανδρεάδη στις ιταλικές πανεπιστημιακές πόλεις, πιθανώς να αποτελούν επιπλέον παράγοντες που οδήγησαν στην απόφαση για την συνάρτηση μιας μυστικής συμφωνίας που να επιλύει τις εδαφικές διαφορές με την Ελλάδα.

γ. Η ‘Ανιδιοτελής Προπαγάνδα’ των Ελλήνων Καθηγητών

Ο λόγος του Σωτηριάδη αφορά μια παρουσίαση του ελληνικού πολιτισμού. Τον περιγράφει με εδαφικά όρια, τα οποία δικαιολογεί με πολιτιστικά κριτήρια. Με αυτόν τον τρόπο θέλει να κάνει γνωστή την Ελλάδα στους Ιταλούς, αυτή είναι η εικόνα που προωθεί. Παραβάλλοντας το ύφος της επιχειρηματολογίας με εκείνο που μας περιγράφει ο Pchev προκειμένου να περιγράψει τον προπαγανδιστικό τρόπο της εποχής²⁵⁸, βρίσκουμε μόνο ομοιότητες. Στην ομιλία του προαναφερόμενου υπονοούνται εδαφικά αιτήματα προς τη Μ.Ασία, τεχνηέντως και εμμέσως, ιστορικά θέσφατα, γλωσσικά επιχειρήματα και όλα αυτά ανακατεμένα με πολιτιστική ρητορεία για σχέση με τη Δύση και την εξίσωση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος με το νεοελληνικό. Ωστόσο η προπαγάνδα που χρησιμοποιείται ως όρος τόσο στο Λιβιεράτο όσο και η επιθυμία προσηλυτισμού από τον Σωτηριάδη, υπονοούν πως εκείνη την εποχή οι Έλληνες προσέδιδαν θετική υποδήλωση στις επικοινωνιακές τακτικές τους, γεγονός που το αποδεικνύει η συνοδεία της αντίληψης πως διαφωτίζουν το κοινό. Αυτό που προωθείται και αφορά ιστορικά γεγονότα δεν αποτελεί κάποιο είδος ψέματος ή μια παραπλανητική ιδέα, αλλά την ελληνική οπτική των γεγονότων. Η ιστορική αλήθεια, όπως την ορίζουν οι Έλληνες.

²⁵⁷ Στις αρχές του 1918 οργανώνονται καλύτερα οι ελληνικές υπηρεσίες τύπου και εθνικής προπαγάνδας. Τον Απρίλιο συστήνεται Υπηρεσία Προπαγάνδας στο Υπ.Εξ. και γραφεία Τύπου και Προπαγάνδας στο Παρίσι, το Λονδίνο, τη Βέρνη, την Ουάσινγκτον. Υπάρχει συνεχή επαφή με το Υπ.Εξ. και καθοδήγηση από τις κατά τόπους πρεσβείες. Η εντύπωση που έπρεπε να δίνουν τα γραφεία, ήταν πως λειτουργούσαν ανεξάρτητα. Λεμονίδου, Ε. (2011). Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Θεμελίωση της Ελληνικής Προπαγάνδας στο Εξωτερικό: 1912-1918. Στο: Καψωμένος, Ε(επιμ). *Πεπραγμένα Ι Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου(Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, Φιλολογικός Σύλλογος «ο Χρυσόστομος», Χανιά, σσ. 144-145.

²⁵⁸ Pchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σσ. 474-515.

Αυτή η ‘αλήθεια’ χαρακτηρίζει την ελληνική πραγματικότητα από τον 19^ο αιώνα και δη προς τα τέλη του, την περίοδο που διαμορφώνεται η εθνική ελληνική ταυτότητα. Η ποίηση οριζόταν ως ένα ποιοτικό στοιχείο του νέου ελληνισμού που συνδεόταν με την αρχαιότητα και υπήρξε καταλύτης στη διαμόρφωση της ελληνικής συνείδησης²⁵⁹. Το κενό της βυζαντινής ιστορίας και η ανάγκη διαμόρφωσης μιας εθνικής ιστορίας προκειμένου να αναδειχτεί ο εθνικός βίος και το παρελθόν, υπήρξαν μέριμνες των ιστορικών και διανοούμενων της Ελλάδας. Στόχος ήταν αφενός η ενωτική σύνθεση ενός νέο-διαμορφωμένου κρατιδίου αφετέρου η απόδειξη στους υπολοίπους από τους οποίους ζητείται η αναγνώριση [τους Ευρωπαίους], των λόγων για τις αλυστωτικές διεκδικήσεις²⁶⁰. Ο Bernays το 1928, εξηγεί πως η προπαγάνδα δεν είναι τίποτα άλλο από τα μέσα που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να μεταφέρουν τις ιδέες τους. Είναι απλά η προσπάθεια καθιέρωσης μιας αμοιβαίας κατανόησης. Πρόκειται για μια νόμιμη μορφή ανθρώπινης δραστηριότητας, μια διαρκή, επίμονη προσπάθεια να διαμορφωθούν γεγονότα που θα επηρεάσουν τις σχέσεις του κοινού προς μια ιδέα. Πρόκειται για μια δήλωση αλήθειας που δεν έχει φόβο να διαστρεβλωθεί αρκεί να μην είναι αναληθής και μη κοινωνική²⁶¹.

Ο Ανδρεάδης δώδεκα χρόνια μετά το 1919, εξηγεί με ένα ιδιαίτερο τρόπο την ελληνική προσπάθεια. Μιλώντας για την τριακονταετή προπαγανδιστική συστηματική δράση του, αναφέρει πως στόχος της ήταν η αξιολογή πνευματική κίνηση της Ελλάδας να γίνει γνωστή στο μέγα κοινό [του εξωτερικού]²⁶². Βέβαια δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε, πως αναφέρεται στο σύνολο της πρακτικής της προπαγάνδας που άσκησε. Η τοποθέτηση του υπήρξε απόρροια μιας ανακοίνωσης της εποχής από τον υπουργό Παιδείας (Γεώργιο Παπανδρέου), ο οποίος επιθυμούσε να προωθήσει την ελληνική λογοτεχνία στο εξωτερικό. Την προώθηση της λογοτεχνίας ή της καλλιτεχνίας την ορίζει ως λογοτεχνική ή καλλιτεχνική προπαγάνδα²⁶³. «Η λογοτεχνία και η καλλιτεχνία υπηρετούν τα έθνη και το ελληνικό είναι δυνατόν να το υπηρετήσουν σε εξέχοντα βαθμό διότι υπάρχουν ήδη ξένοι φίλοι

²⁵⁹ Πολίτης, Α.(1998). *Ρομαντικά Χρόνια, Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*. Ε.Μ.Ν.Ε. –Μνημών, Αθήνα, σσ.112-117.

²⁶⁰ Σκοπετέα, Ε. (1988). *Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*. Πολύτυπο, Αθήνα.

²⁶¹ Bernays, E. (1928). *Propaganda* [Internet]. Available from: http://www.historyisa_weapon.com/defcon1/bernprop.html [2 Φεβρουαρίου 2014] , chapter XI, VI, II.

²⁶² Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού* Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις Ανδρέαδου- Αδιανέμητα, Διατί και Πώς Πρέπει να διαδοθή η Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Εξωτερικόν, 1931, σσ. 3-4.

²⁶³ Στο ίδιο, σ. 14.

που λατρεύουν το ελληνικό Θάυμα και η ιδέα πως οι Έλληνες δεν είναι ανάξιοι απόγονοι, επηρεάζει θετικά τον υπάρχοντα θαυμασμό»²⁶⁴, αναφέρει χαρακτηριστικά.

Σε μια άλλη τοποθέτηση του το 1922, αναφερόμενος στη βοήθεια για την ανασύσταση της Βιβλιοθήκης του Louvain στις Βρυξέλες - ένα έργο που ξεκίνησε το 1919 για να ολοκληρωθεί το 1922-, η δωρεά βιβλίων του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού αποτελεί πράξη που ηθικά και πολιτικά προαγάγει τα ελληνικά συμφέροντα στο παρόν και το μέλλον. Αναφέρεται μάλιστα και στην αρνητική στάση των Βέλγων προς τους Έλληνες, επειδή είχαν την πεποίθηση πως οι τελευταίοι συμπαθούν τους Γερμανούς. Ο Ανδρεάδης εξηγεί την προσπάθεια δια λόγου και επιχειρημάτων να ενισχύσει τα φιλελληνικά συναισθήματα, και το κάνει προβάλλοντας τις ελληνικές θυσίες και τη συνδρομή των Ελλήνων στη νικηφόρα έκβαση του πολέμου. Η επικοινωνιακή αυτή τακτική αλλά και αντίστοιχα η βοήθεια για την ανασύσταση της κατεστραμμένης βιβλιοθήκης, λογίζονται ως τακτικές που θα οδηγήσουν στην αλλαγή μίας αρνητικής στάσης προς μια θετικότερη. Η προβολή όμως του ελληνισμού επιτελείται διαφορετικά. Την εξηγεί διαμέσου των λόγων των καθηγητών²⁶⁵, που όπως μας ενημερώνει παρευρέθησαν στα εγκαίνια της βιβλιοθήκης. Η αποστολή των ελληνικών αγαλμάτων που θα διακοσμήσουν χώρους της βιβλιοθήκης, θα αναζωπυρώσουν τον έρωτα προς τις κλασικές σπουδές και τον πόθο για επίσκεψη στην Ελλάδα. Ο Ανδρεάδης υπογραμμίζει πως η ελληνική έδρα στο Πανεπιστήμιο Louvain, θα καταστήσει γνωστό το Βυζάντιο και τον πολιτισμό του, αφού και ο υπεύθυνος καθηγητής θα κάνει διαλέξεις βυζαντινής φιλολογίας τόσο στις Βρυξέλες όσο και σε άλλες πόλεις²⁶⁶.

Η προπαγάνδα της εξωτερικής πολιτικής την εποχή που εξετάζουμε χαρακτηρίζεται για την επικοινωνία του εθνικού προβλήματος, τις αξίες του εθνικού προγράμματος και το εθνικό συμφέρον έτσι όπως γινόταν κατανοητό. Εξηγείται στον

²⁶⁴ Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού* Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις Ανδρέαδου- Αδιανέμητα, Διατί και Πώς Πρέπει να διαδοθή η Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Εξωτερικόν, 1931, σ. 4.

²⁶⁵ Το κείμενο γράφεται στα 1922, αναφέρεται στην δράση της ενίσχυσης της Βιβλιοθήκης Louvain αλλά και γεγονότα από τα εγκαίνια. Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού* Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις Ανδρέαδου- Αδιανέμητα, Το Έργον του Ελληνικού Τμήματος της προς Αποκατάστασιν της Βιβλιοθήκης του Louvain – Διεθνούς Επιτροπείας, Μάρτιος 1919- Ιούλιος 1922.

²⁶⁶ Στο ίδιο, σσ. 1-12.

εθνοκεντρισμό που χαρακτηρίζει την εποχή²⁶⁷. Ο Βεντήρης μας εξηγεί πως «κατά την πρώτη εκατονταετία, το έθνος των Ελλήνων δεν μπόρεσε να δώσει έργο τέχνης ή επιστήμης, του οποίου η φήμη να ξεπερνά τα όρια της πατρίδας». Εξηγεί πως «πηγές του αισθήματος και της σκέψης, υπήρξαν μέτριες διότι έτρεφαν αποκλειστικά τον πόθο της λύτρωσης και της αδιαιρέτου ανεξαρτησίας»²⁶⁸. Αυτό περιγράφει το ιδεολογικό κλίμα και το πνεύμα που επικρατεί στην Ελλάδα την εποχή της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης και εξηγεί της όποιας μορφής επικοινωνιακές τακτικές της στο εξωτερικό.

Η προβολή λοιπόν των εθνικών δικαίων διαμέσου πολιτιστικών ερεισμάτων θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως αποτελεί το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της επικοινωνιακής δράσης της εποχής. Ο πολιτισμός ως ένα σύνολο χαρακτηριστικών και ιδιαίτερων γνωρισμάτων, εξηγεί και αιτιολογεί τις εθνικές διεκδικήσεις. Αποτελεί το όπλο των μικρότερων Δυνάμεων που αναζητούσαν το δικό τους χώρο στην Ευρώπη, τόσο τον ιδεολογικό, όσο και τον εδαφικό. Αυτό επέβαλλαν οι συνθήκες της εποχής που περιβάλλουν την Συνδιάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι, της οποίας στόχος υπήρξε η οριοθέτηση ενός νέου χάρτη για την επικράτεια, κατά βάση και ανάλογα των διαθέσεων και προθέσεων των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο Ilchev μιλώντας για τα κανάλια της προπαγάνδας, οριζόμενης ως μια «συνειδητή και συνεπής προσπάθεια διαμόρφωσης παραστάσεων, χειραγώγησης συλλογισμών και καθοδήγησης της στάσης με σκοπό να επιτευχθεί αντίδραση, η οποία να ευνοεί τις επιθυμητές προθέσεις του προπαγανδιστή»²⁶⁹, εξηγεί πως οι πολιτιστικές συναλλαγές πολλές φορές δύσκολα ξεχωρίζουν από την προπαγάνδα. Θα συμφωνήσουμε με τον μελετητή αρκεί να διευκρινιστεί τι ορίζουμε ως πολιτιστικές συναλλαγές. Ο Λιβιεράτος αναφέρεται σε σχέσεις πνεύματος και διανόησης και ο Σωτηριάδης για αδελφοποίηση, μέσω των ανταλλαγών ανθρώπων της διανόησης (και του εμπορίου). Η τοποθέτηση του Ανδρεάδη πως η λογοτεχνία πρέπει να επιβληθεί στο εξωτερικό²⁷⁰, μας οδηγεί στο να συμπεράνουμε πως δεν

²⁶⁷ Ilchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σσ. 463-464.

²⁶⁸ Βεντήρης, Γ. (1970). *Η Ελλάς του 1910-1920*. Τόμος Β΄. Έκτος, Αθήνα, σ. 387.

²⁶⁹ Ilchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα, σ. 24.

²⁷⁰ Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις Ανδρέαδου- Αδιανέμητα, Διατί και Πώς Πρέπει να διαδοθή η Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Εξωτερικόν, 1931, σ. 12.

προσδίδει σημασία στις σχέσεις αλλά στην προβολή στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό. Οι σχέσεις για τον Ανδρεάδη αποτελούν το μέσο που θα ενισχύσει την προσπάθεια προβολής.

Στο κείμενο του το 1931 ο Ανδρεάδης μας προσφέρει πέραν όλων των άλλων μια ιδιαίτερη εικόνα για την καλλιτεχνική ή λογοτεχνική προπαγάνδα, τουλάχιστον της περιόδου του 19^{ου} αιώνα. Μιλάει για τη διαφήμιση λαϊκών τραγουδιών και της εν σπάργανα νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αναφέρεται σε σειρά μαθημάτων που διενεργήθηκαν στο Πανεπιστήμιο Γενεύης από τον Ρίζο Νερουλό και σε Σύλλογο διάδοσης των ελληνικών γραμμάτων προορισμένο να δράσει στην Ανατολή. Κάνει μνεία επίσης για μεταφράσεις και μελέτες από φιλέλληνες του εξωτερικού και για δημοσίευση βιβλίων. Σταματά την περίοδο του 1880 τις αναφορές του και διευκρινίζει στη συνέχεια πως αυτή η πρακτική δεν συνεχίστηκε, ενώ υπήρχαν άτομα σε θέση να μεταφράσουν[έργα] και εκδότες να προωθήσουν βιβλία σε Ευρώπη και Αμερική. Αντίστοιχα περιγράφει πως υπάρχει ενδιαφέρον από το ξένο κοινό και μας ενημερώνει πως η νεοελληνική λογοτεχνία διδασκόταν σε πολλά Πανεπιστήμια. Αναφέρεται στην έλλειψη συστηματικής προσπάθειας από πλευράς Ελλήνων, στην ξενολατρία και στον σνομπισμό, στην αδυναμία των ανθρώπων του εξωτερικού και του εσωτερικού να διαδώσουν Έλληνες ανθρώπους των γραμμάτων, στην εγωπάθεια και τον ανταγωνισμό των διανοούμενων, ενώ είχαν δοθεί χρήματα και υπήρχαν σύλλογοι ή περιοδικά²⁷¹.

Το κείμενο του Ανδρεάδη, γραμμένο το 1931 μας προσφέρει επίσης μια άλλη εικόνα. Πώς μια εμπειρία τριάντα χρόνων σε τακτικές προπαγάνδας μπορεί να αποτελέσει εφόδιο για τη διαμόρφωση μίας πιο σύγχρονης τακτικής. Υποδεικνύει ως κύρια οδό της λογοτεχνικής προπαγάνδας τις μεταφράσεις. Υποστηρίζει πως θα υλοποιηθεί αν διαμορφωθούν τα κατάλληλα δίκτυα επικοινωνίας. Θεωρεί ως απαραίτητη τη γνώση για το περιβάλλον του εξωτερικού. Ξεκινά με εκείνη που αφορά το ποιοι ξένοι και λόγιοι γνωρίζουν τη λογοτεχνική ελληνική κίνηση. Τους ορίζει ως αρκετούς αλλά σημειώνει την ανάγκη για περισσότερες επαφές, προτείνοντας τους ξένους φιλόλογους στην ελληνική Αρχαιολογική σχολή. Αναφέρεται σε Έλληνες της Ευρώπης, της Αμερικής και της Αιγύπτου που δύνανται

²⁷¹ Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού* Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις Ανδρέαδου- Αδιανέμητα, Διατί και Πώς Πρέπει να διαδοθή η Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Εξωτερικόν, 1931, σ. 6-9.

να κάνουν μεταφράσεις και επιμένει στην Αίγυπτο, διότι θεωρεί σημαντικό να διαμορφωθούν σχέσεις με τους Άραβες και τους Τούρκους. Μιλάει για εντοπισμό εκδοτών και διευθυντών περιοδικών που είναι πρόθυμοι να κάνουν μεταφράσεις²⁷², αντίστοιχα των εδρών που διδάσκουν την σύγχρονη λογοτεχνία. Αναφέρεται μάλιστα στο παράδειγμα ίδρυσης ελληνικής έδρας σε πανεπιστήμιο του εξωτερικού με ελληνικά χρήματα, που δε διδάσκεται όμως η ελληνική λογοτεχνία, διερωτώμενος το γιατί. Προσβλέπει για πνευματική και οικονομική υποστήριξη από τους Έλληνες και υποδεικνύει τους ομογενείς, ενώ προτείνει πρόσωπα στην Αμερική και στην Ευρώπη που έχουν την δυνατότητα να ασκήσουν το έργο, με την βοήθεια των πρεσβευτών και οικογενειών τους, δη τις συζύγους των ²⁷³.

Το προσχέδιο και οι προτάσεις του Ανδρεάδη για μια μελλοντική δράση όσον αναφορά στη προώθηση και προβολή της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό, διαπραγματεύεται βασικούς άξονες άσκησης μιας επικοινωνιακής τακτικής, είτε λέγεται προπαγάνδα, είτε πιο ειδικά καλλιτεχνική ή λογοτεχνική προπαγάνδα. Έναν από αυτούς τους άξονες αποτελεί η διαμόρφωση γνωριμιών και γενικότερα κύκλων επιρροής. Ένας δεύτερος, όπως προκύπτει και από την μελέτη μας, είναι η σύσταση οργανισμών, ή Συλλόγων ή Κομιτάτων, ως θεσμικά όργανα εκτέλεσης των επικοινωνιακών προσδοκιών. Αυτό που επίσης προϋποθέτει την υλοποίηση ενός επιδιωκόμενου αποτελέσματος όπως η ‘επιβολή’ της ελληνικής λογοτεχνίας στους ξένους, είναι η συνεργασία στο εσωτερικό, μία αντίστοιχη δηλαδή διαμόρφωση δικτύων εργασίας που θα βοηθήσει την ανάλογη στο εξωτερικό. Ο Λιβιεράτος οριοθετώντας τη δράση του στην Ιταλία ως «προπαρασκευήν του εδάφους, δια την μετέπειτα μεθοδικήν εξακολούθησιν της εργασίας», υπογραμμίζει ρητά επίσης την ανάγκη η επικοινωνιακή προσπάθεια να διαθέτει χρονική διάρκεια, η οποία θεωρεί πως θα επισφραγιστεί, αν συσταθεί κεντρικό Ελληνοιταλικό Κομιτάτο στην Αθήνα.

²⁷² Αναφέρεται σε περιοδικά φιλικά προσκείμενα προς την Ελλάδα, συγκεκριμένα για το *Revue Bleue*, *Flambeau* στις Βρυξέλλες, *Current Litterature*, στην Αμερική και το *Oeuvres Libres* στο Παρίσι, σημειώνοντας πως υπάρχουν και άλλα χωρίς να τα αναφέρει ονομαστικά. Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού* Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις Ανδρεάδου- Αδιανέμητα, Διατί και Πώς Πρέπει να διαδοθή η Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Εξωτερικόν, 1931, σ. 16.

²⁷³ Στο ίδιο, σσ. 14-19.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

«Πρέπει να είμαστε προσεκτικοί ώστε να μην μπερδεύουμε τα δεδομένα με τις γενικές ιδέες που χρησιμοποιούμε για να τα αναλύσουμε»²⁷⁴.

Όταν ο Barghoorn το 1960 ορίζει τη σοβιετική πολιτιστική διπλωματία ως διαστροφή της διαπολιτισμικής επικοινωνίας, ως εξαπάτηση και προπαγάνδα, στηρίζεται πέραν όλων των άλλων, στο γεγονός πως οι επαφές των σοβιετικών με μη κομμουνιστικές χώρες εξασφάλιζαν πατέντες, προσχέδια και διαδικασίες. Η ανάπτυξη επαφών μέσω του Πετρακόπουλου στην Ιταλία, εξασφάλισε τη στρατιωτική απόρρητη έκθεση για την Κέρκυρα. Αυτό προέκυψε από την επιδίωξη σχέσεων με πολιτικούς και δημοσιογράφους. Όλα αυτά συνέβησαν παράλληλα με την προσπάθεια άσκησης προπαγάνδας στην Ιταλία. Μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας μπορεί να συλλεχθούν μυστικές πληροφορίες και αποτελεί μια ανοιχτή πηγή πληροφοριών πολιτικής και διπλωματικής φύσης²⁷⁵. Η επιρροή μη κυβερνητικών προσώπων και του ευρύτερου κοινού αποτελεί επίσης χαρακτηριστικό της πολιτιστικής διπλωματίας²⁷⁶, γεγονός που η ελληνική πλευρά επιδίωξε αποστέλλοντας τους τρεις ακαδημαϊκούς, Λιβιεράτο, Σωτηριάδη, Ανδρεάδη.

Η πολιτιστική διπλωματία επί της ουσίας αφορά τη διαμόρφωση διαύλων επικοινωνίας μέσω πολιτιστικών ερεισμάτων. Αφορά επίσης τη διαμόρφωση σχέσεων κατανόησης. Την εποχή που εξετάζουμε η διεθνής επικοινωνία χαρακτηρίστηκε ως προπαγάνδα τόσο από τους μελετητές όσο και από τους διαχειριστές. Η μορφή της ελληνικής προπαγάνδας σύμφωνα με τα κείμενα του Λιβιεράτου, του Σωτηριάδη και του Ανδρεάδη έχει την ακόλουθη μορφή: αποτέλεσε μια προσπάθεια πληροφόρησης του ιταλικού κοινού στην προκειμένη, για την ελληνική παρελθοντική αλλά και σύγχρονη πραγματικότητα, που στόχο είχε να συγκεραστεί με εκείνη την πληροφόρηση που κυριάρχησε στην ιταλική επικράτεια. Οι Ιταλοί θεωρούσαν πως η νίκη του Πολέμου προήλθε από την ιταλική προσπάθεια και συμμετοχή. Οι Έλληνες αντιθέτως υποστήριζαν πως προέκυψε αργότερα χρονικά και πως η συνεισφορά τους

²⁷⁴ Gienow-Hecht, J. (n.d.). Cultural Imperialism, Διαθέσιμο στο: <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Cultural-Imperialism.html> [1 Νοεμβρίου 2013]

²⁷⁵ Lenczowski, J. (2008). Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/files/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013], p.8.

²⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 10.

υπήρξε αν και καθυστερημένη, σημαντική. Οι Ιταλοί αγνοούσαν επίσης τις βιοιοπραγίες των Βουλγάρων στην Μακεδονία.

Η προσπάθεια να διαμορφωθούν φιλικές σχέσεις με τους Ιταλούς διαμέσου μιας διανοητικής - πνευματικής συνεργασίας, διενεργείται παράλληλα με την προσπάθεια της προπαγάνδας. Δεν ορίζεται όμως ως προπαγάνδα από τους Έλληνες. Η διάθεση προσηλυτισμού που αναφέρουν τόσο ο Λιβιεράτος όσο και ο Σωτηριάδης, είναι η προσπάθεια εκείνη να προσεταιρισουν οπαδούς προς τη δική τους ‘αλήθεια’. Το γεγονός πως ορίζουν ως υπαίτια την ιταλική πλευρά για τις κακές σχέσεις των δύο χωρών, μιλώντας ή υπονοώντας για προπαγάνδα που πληροφορεί ανεπαρκώς ή λανθασμένα, υποδεικνύει πως δεν μπορούν να κατανοήσουν την ‘αλήθεια’ των Ιταλών. Όπως αναφέρει και ο Bernays «προπαγάνδα αποτελεί απλά, μια δυναμική δήλωση της αλήθειας. Όταν όμως μια άλλη ομάδα πολιτών εκφράσει αντίθετες απόψεις για αυτή, τότε αυτόματα κατηγορείται και η πράξη τους επισημαίνεται με την αρνητική υποδήλωση της προπαγάνδας»²⁷⁷. Εφόσον η ελληνική ιστορία αποδεικνύει πως οι εδαφικές διεκδικήσεις έχουν βάσιμες αποδείξεις, το ίδιο υποδεικνύει το ιμπεριαλιστικό πνεύμα της ιταλικής πλευράς. Βέβαια η ιταλική πλευρά εξηγούσε διαφορετικά τις εδαφικές φιλοδοξίες, ωστόσο τις θεωρούσε τόσο αληθινές και δίκαιες όσο και η ελληνική. Η προσπάθεια ευγενικής επεξήγησης για άγνωστες ή παρερμηνευμένες ιδέες και εκείνη της εξάλειψης εχθρικών ιδεολογικών τάσεων στο εξωτερικό, αποτελούν εργαλεία της πολιτιστικής διπλωματίας. Όπως επίσης και η διόρθωση ιστορικών αλλοιώσεων που έχουν απαγκιστρωθεί στα μυαλά του ξένου κοινού ή των ηγετών διαμορφώνοντας αισθήματα μίσους, επισημαίνει ο Lenczowski²⁷⁸.

Στο πνεύμα λοιπόν των εχθρικών σχέσεων, όπως αυτές εξηγούνται από τις διάφορες ιταλικές εδαφικές προσαρτήσεις ελληνικών διεκδικούμενων περιοχών, αλλά και μέσω της κακής πληροφόρησης, οι φιλικές σχέσεις θεωρούνται το μέσο εκείνο που μαζί με την άσκηση της προπαγάνδας μπορούν να ισορροπήσουν το περιβάλλον. Αυτή είναι η συνθήκη που επικρατεί στην αντίληψη των Ελλήνων διαχειριστών την εποχή που εξετάσαμε. Ο στόχος όμως της ελληνικής πλευράς ήταν να προκύψει

²⁷⁷ Bernays, E. (1928). *Propaganda* [Internet]. Available from: http://www.historyisa_weapon.com/defcon1/bernprop.html [2 Φεβρουαρίου 2014], chapter II.

²⁷⁸ Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/files/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013], pp. 16-17.

τελικά μια συμφωνία με την ιταλική Κυβέρνηση για τις εδαφικές διαφορές. Η πολιτιστική διπλωματία υπογραμμίζει ο Mark, έχει επιδείξει την χρησιμότητα της στην επιδίωξη κυβερνητικών στόχων εξωτερικής πολιτικής και αυτό είναι που αντιπροσωπεύει τον ρόλο της πρακτικής ως όργανο της διπλωματίας²⁷⁹.

Η ρητορική του Λιβιεράτου σε κάθε δεξίωση και στη συνοδευόμενη αρθρογραφία αφορά και υπερασπίζει πολιτιστικές συγγένειες αλλά και κοινούς αγώνες, κοινές ιδέες και συμφέροντα. Υποστηρίζεται πως η ενδυνάμωση και η ανάδειξη των πολιτιστικών συγγενειών, μέσω των οποίων προκαλείται η έμπνευση σχέσεων εμπιστοσύνης, μπορούν να βελτιώσουν τις σχέσεις με το ξένο κοινό, τους διαμορφωτές γνώμης, τις ομάδες επιρροής ακόμα και τις κυβερνήσεις. Επίσης θεωρείται πως διασφαλίζεται η εχθρική προπαγάνδα και αντιστρέφονται οι επιδράσεις της²⁸⁰. Ο Baruch Hazan υποστηρίζει μάλιστα πως οι πολιτιστικές επιρροές εμποτίζουν εκείνα τα εμπόδια, αυξάνοντας την πιθανότητα να μπορεί το κοινό να ακούσει τα πολιτικά μηνύματα που θα ακολουθήσουν²⁸¹. Αυτό επιχειρείται με την ίδρυση των Κομιτάτων στην Ιταλία. Ο Σωτηριάδης αναφέρει πως στόχος είναι να σχηματιστεί στην Ιταλία μια ευνοϊκή γνώμη σχετικά με την ανάγκη ενίσχυσης των δεσμών που ενώνουν τους δύο όχι μόνο κοντινούς αλλά και αδελφικούς λαούς. Υποστηρίζει περαιτέρω πως ο κύκλος των κοινών οικονομικών και πνευματικών ενδιαφερόντων είναι μεγάλος²⁸².

Κατόπιν των όσων έχουν αναφερθεί θα καταλήξουμε εύλογα στο συμπέρασμα πως την περίοδο Διάσκεψης της Ειρήνης, οι Έλληνες διαχειριστές άσκησαν πολιτιστική διπλωματία. Ωστόσο εκείνοι την αποκαλούσαν ‘πνευματικές ή διανοητικές σχέσεις’, ‘ανάπτυξη φιλικών σχέσεων’, οι οποίες έκριναν πως θα μπορούσαν να ενισχυθούν από την εμπορική συνεργασία. Παρατηρήσαμε πως τα εργαλεία για τη διαμόρφωση διακρατικών σχέσεων αλλά και εκείνα της προπαγάνδας είναι κοινά και έχουν στόχο την αλλαγή δεδομένων αντιλήψεων. Αν μπορούμε λοιπόν να μιλήσουμε για ένα είδος συγγένειας μεταξύ προπαγάνδας και πολιτιστικής

²⁷⁹ Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland, p . 50.

²⁸⁰ Lenczowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad .com/pdpw/file s/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013],pp. 20-21.

²⁸¹ Στο ίδιο, σ. 22.

²⁸² Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova, σ. II.

διπλωματίας, τουλάχιστον την εποχή που εξετάσαμε, τότε αυτή αφορά τους κοινούς στόχους. Θα μπορούσαμε να ενισχύσουμε μάλιστα το επιχείρημα μας προβάλλοντας τη θέση του Ανδρεάδη για το τι συνιστά λογοτεχνική ή καλλιτεχνική προπαγάνδα. Η προβολή ως στόχος της προπαγάνδας, αποτελεί συνάμα στόχο της πολιτιστικής διπλωματίας. Οι σύγχρονοι μελετητές υποστηρίζουν πως η προβολή των άυλων χαρακτηριστικών ενός έθνους κράτους επιδιώκεται μέσω της κουλτούρας, προκειμένου να καταστεί γνωστή η ιδιοσυγκρασία του, να διαμορφωθεί δηλαδή μια εθνική εικόνα. Ο Ανδρεάδης αναφέρει αυτή την πρακτική ως μια ηθική και πολιτική πράξη.

Προκειμένου να εφαρμοστούν οι επικοινωνιακοί στόχοι της προπαγάνδας την περίοδο που μελετήσαμε, χρησιμοποιείται το βασικό μέσο της δημοσιογραφίας. Επιδιώχθηκε όμως και η πειθώ δια λόγου και εντύπων. Προωθήθηκε μέσα από κανάλια ανθρώπων που μπορούσαν να ασκήσουν επιρροή, τις οποίες ομάδες ορίσαμε ως διαμορφωτές γνώμης, δηλαδή τους ακαδημαϊκούς στην προκειμένη αλλά και τους οικονομικούς παράγοντες. Η πολιτιστική διπλωματία αφορά τη διαμόρφωση αντίστοιχων καναλιών για τη δημιουργία σχέσεων αλληλοκατανόησης και χρησιμοποιεί τους ακαδημαϊκούς και τις ανταλλαγές προκειμένου να επιτευχθεί το επιθυμητό. Ο ρόλος των διανοούμενων συνεπώς και στις δύο περιπτώσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικός, αποτελούν δε δίαυλο επικοινωνίας και διασποράς πληροφοριών.

Η σύζευξη τακτικών προπαγάνδας και πολιτιστικής διπλωματίας κατόπιν των προαναφερθέντων έχει τροποντινά αποδειχθεί. Θα μπορούσαμε να κλείσουμε την μελέτη μας υποστηρίζοντας πως είτε μιλάμε για πολιτιστική διπλωματία είτε για προπαγάνδα, σε κάποιες ιστορικές χρονικές περιόδους, πρόκειται για το ίδιο και το αυτό. Όμως η ουσία της συγγένειας υπό μία σύγχρονη οπτική δε θα βοηθήσει στην κατανόηση της βαθύτερης λογικής της πολιτικής που ασκήθηκε τόσο στο παρελθόν όσο και στις πιο σύγχρονες εποχές. Και οι δύο επικοινωνιακές τακτικές κρύβουν την πεποίθηση από πλευράς διαχειριστών, πως μπορεί να ασκηθεί επιρροή στη γνώμη του κοινού για δεδομένα εθνικά ζητήματα, πως μπορούν να αμβλυνθούν οι εχθρικές σχέσεις, πως μπορούν να προκύψουν ισορροπίες και επίσης πως μπορούν να υλοποιηθούν στόχοι εξωτερικής πολιτικής. Φαίνεται ενδιαφέρον λοιπόν οι όποιες επικοινωνιακές τακτικές διαμορφώθηκαν στο πέρας του χρόνου, άσχετα με το πώς ονομάστηκαν, να εξεταστούν για τους τρόπους και τις μεθόδους άσκησης της

επιρροής, ή της επιβολής, ή τελικά της έλξης στη κοινή γνώμη, σύμφωνα και με την ρητορική του Nye.

Κλείνοντας, υποστηρίζουμε πως η προσπάθεια των μελετητών να οριοθετήσουν τι συνιστά πολιτιστική διπλωματία, όπως και η αντίστοιχη κάποιων να εξηγήσουν τη διαφορά ή τη συγγένεια με την προπαγάνδα, αποτελεί υπό την δική μας οπτική έναν ‘πνευματικό χάρτη’, ανάλογο εκείνων που παράγουν οντότητες όπως τα έθνη - κράτη και αντιλήψεις για τους ‘άλλους’²⁸³. Στην προκειμένη επιχειρείται να διαμορφωθεί ένας χάρτης που να εξηγεί δεδομένες κυβερνητικές προσπάθειες και να επεξηγηθεί ο τρόπος επιρροής του κοινού. Η προσπάθεια κατανόησης της δεδομένης πολιτικής θα μπορούσε να αποτελέσει «μια μορφολογία των διεθνών σχέσεων και ένα περίγραμμα από φιλοδοξίες, προσδοκίες και φόβους που κινητοποιούν και καθοδηγούν τις διεθνείς πολιτικές»²⁸⁴. Εμείς θα προσθέσουμε πως πρόκειται για τις διεθνείς επικοινωνιακές πολιτικές.

²⁸³ Depkat, V. (2003). Cultural Approaches to International Relations. In: Gienow-Hecht, J. & Schumacher, F. (ed.) *Culture and International History*. Berghahn Books, New York, Oxford, p. 179.

²⁸⁴ Στο ίδιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξανδρή, Α. (1947). *Πολιτικοί Αναμνήσεις*. Φραγκούλη- Βαρζάνη, Πάτρα.
- Βαξεβάνογλου, Α. (1989). *Άνθρωποι των Επιχειρήσεων και Πανεπιστήμιο*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.iaen.gr/praktika_tou_diethnous_simposiou_panepistimio_ideologia_kai_paideia_-_b-32*235.html [20 Νοεμβρίου 2013].
- Βεντήρης, Γ. (1970). *Η Ελλάς του 1910-1920*. Τόμος Β'. Ίκαρος, Αθήνα.
- Βερέμης, Θ. Δημητρακόπουλος, Ο.(επιμ)(1980).*Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Φιλιππότης, Αθήνα.
- Βερέμης, Θ. & Νικολακόπουλος, Η. (2005). *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Γιανναράς, Χ. (2003). *Πολιτιστική Διπλωματία, Προθεωρία Ελληνικού Σχεδιασμού*, Ίκαρος, Αθήνα, σελ.13-14.
- Γιαννουλόπουλος, Γ.(2003). *Η ευγενής μας τύφλωσις..Εξωτερική Πολιτική και «Εθνικά Θεματα» από την ήττα του 1897 έως την Μικρασιατική Καταστροφή*, Βιβλιόραμα, Αθήνα.
- Διβάνη, Λ. (2000). *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας(1830-1947)*. Καστανιώτης, Αθήνα.
- Κρίσπη, Η. (2008). Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων και οι Συνθήκες Σεβρών και Λωζάννης. Στο: Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών καθ.Η.Κρίσπη και Δρ. Α.Σαμαρά- Κρίσπη *Εκδήλωση Αφιερωμένη στην Εξωτερική Πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου*. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
- Λεμονίδου, Ε. (2011). Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Θεμελίωση της Ελληνικής Προπαγάνδας στο Εξωτερικό: 1912-1918. Στο: Καψωμένος, Ε(επιμ). *Πεπραγμένα Ι Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου(Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, Φιλολογικός Σύλλογος «ο Χρυσόστομος», Χανιά.
- Μαζαράκης –Αινιαν, Ι. (1988). Ο Βενιζέλος και οι Εθνικές μας Διεκδικήσεις. Στο: Ε.Λ.Ι.Α. *Συμπόσιο για τον Ελευθέριο Βενιζέλο - Πρακτικά*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

Μπακουνάκης, Ν. (2012). Κράτος και Πολιτιστικοί Θεσμοί στην Ελλάδα του 20ου αιώνα. Στο: Ελευθέριος Βενιζέλος και Πολιτιστική Πολιτική- Πρακτικά Συμποσίου, Μουσείο Μπενάκη & Εθνικό Ίδρυμα 'Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος', Αθήνα- Χανιά.

Μπαμπινιώτης, Γ.(1998), *Λεξικό της Νέας Νεοελληνικής Γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.

Μαυρογορδάτος, Γ.(1981). *Μελέτες και Κείμενα για την Περίοδο 1909-1940*. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή.

Πετρακόπουλος, Θ. (1961). *Η ζωή μου*. Αθήνα.

Πλεύρης, Κων., 1971, *Επιστημονική Ανάλυσις της Τεχνικής της Προπαγάνδας και της Συμβολής των Αρχαίων Ελλήνων εις την Θεμελίωσιν αυτής*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο,

Πολίτης, Α.(1998). *Ρομαντικά Χρόνια, Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*. Ε.Μ.Ν.Ε. –Μνημών, Αθήνα.

Ράλλης, Γ. (1972). *Η τεχνική της βίας*. Ερμείας, Αθήνα.

Σβολόπουλος, Κ. (2008). *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Εστία, Αθήνα

Σιδέρη, Α (1989). *Εν Εσπερία τα Φώτα*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα. Διαθέσιμο

στο: http://www.iaen.gr/praktika_tou_diethnous_simposiou_panepistimio_ideologia_kai_paideia_-b-32*81.html [20 Νοεμβρίου 2013].

Σκοπετέα, Ε. (1988). *Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα: "Όψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)"*. Πολύτυπο, Αθήνα.

Σολομωνίδη, Β. (1989). *Ιωνικό Πανεπιστήμιο Σμύρνης: Συμβολή στην Ειρηνική Συνύπαρξη*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.iaen.gr/praktika_tou_diethnous_simposiou_panepistimio_ideologia_kai_paideia_-b-32*385.html [20 Νοεμβρίου 2013].

Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1969). *Πολιτικοί Υποθηκαιοί*, (τ.Β'). Αθήνα.

Στεφάνου, Σ.(επιμ)(1982). *Τα Κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η ζωντανή Ιστορία της Δραματικής Περιόδου τους Έθνους 1909-1935*. Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα.

Σφήκα Θεοδοσίου, Α. (2004). *Η Ιταλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Παπαζήσης, Αθήνα.

Τζουμάκα, Ε.(2005). *Πολιτιστική Διπλωματία, Διεθνή Δεδομένα και Ελληνικές Προοπτικές*. Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 9.

Φιλίππης, Δ. , 2005, *ΟΙ σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας 1919/20-1940 και η εμπλοκή της Ισπανίας*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Χριστογιάννης, Γ.(2006). *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία*. Έλλην, Αθήνα

Arndt, R. (2006). Rebuilding America's Cultural Diplomacy. *Foreign Service Journal*, October, pp. 39-43.

Arndt, R.(2005). *The First Resort of Kings , American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Potoman Books, Washington.

Barghoorn, F.(1960). *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton University Press., New Jersey.

Bernays, E. (1928). *Propaganda* [Internet]. Available from: <http://www.historyisaweapon.com/defcon1/bernprop.html> [2 Φεβρουαρίου 2014]

Berridge, G. (2010). *Diplomacy.Theory and Practice*. Palgrave Macmillan. New York

Bobbio, N. (1995). *Ideological Profile of Twentieth- Century Italy*. Princeton University Press, New Jersey.

Bound, K et al.(n.d). *Cultural Diplomacy*. DEMOS. Available at: <http://www.demos.co.uk/publications/culturaldiplomacy> [2 November 2013].

Burgwyn, J.(1997). *Italian Foreign Policy in The Interwar Period 1918-1940*. Praeger, London

Chakraborty, K. (ed.)(2013). *Cultural Diplomacy Dictionary*, ICD.

Cull, N. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press, Los Angeles, Available at: http://uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/legacy/publications/perspectives/C_PDPerspectivesLessons.pdf [5 December 2013]

Cull, N.(2009). Public Diplomacy before Gullion. In: Snow, N & Taylor, P.(ed.)*Routledge Hanbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York and London.

Dakin, D.(2012). *Η ενοποίηση της Ελλάδος 1770-1923*.MIET, Αθήνα.

Depkat, V. (2003). Cultural Approaches to International Relations. In: Gienow-Hecht, J. & Schumacher, F. (ed.) *Culture and International History*. Berghahn Books, New York, Oxford.

Ebon, M. (1987). *The Soviet Propaganda Machine*, McGraw- Hill Book Company, New York.

Feigenbaum, H.(2001). *Globalization and Cultural Diplomacy*, Available at : xa.yimg.com/kq/groups/.../global+6.pdf [2 December 2013].

Fellows, E. (1959). ‘Propaganda’: History of a Word. *American Speech*. Vol.34, No.3, October, pp. 182-189.

Gienow-Hecht, J. (n.d.). *Cultural Imperialism*, Διαθέσιμο στο: <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Cultural-Imperialism.html> [1 Νοεμβρίου 2013].

Gienow- Hecht, J & Schumacher, G.(ed.) (2003). *Culture and International History*. Berghahn Books, New York- Oxford.

Gienow-Hecht, J. & Donfried, M. (n.d). *The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society*. ICD, Berlin.

Goldfarb Marquis, A.(1978). Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. *Journal of Contemporary History*.Vol.13.No.3, July, pp.467-498.

Golan, G.(2013). *The Case for Mediated Public Diplomacy*. Available at: <http://diplomaticourier.com/news/opinion/1527-the-case-for-mediated-public-diplomacy> [22 July 2013] .

Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, Διαθέσιμο στο: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED102067.pdf> [2 December 2013].

- Haste, C. (1995). The Machinery of Propaganda. In: Jackall, R.(ed) *Propaganda*, MacMillan, London,
- Haswell Lutz, R.(1933). Studies of World War Propaganda, 1914-33. *The Journal of Modern History*, Vol.5, No.4, December, pp. 496-516.
- Hayden, C.(2012). *The Rhetoric of Soft Power*. Lexington Books, UK.
- Ilchev, I.(2011). *Έχει Δίκιο η Πατρίδα μου; Η Προπαγάνδα των Βαλκανικών Κρατών (1821-1923)*. Επίκεντρο, Αθήνα
- Jackall, R.(1995). *Propaganda*. Macmillan, London.
- Jolls, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη
- Kennedy, L. and Lucas, S. (n.d). *Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy*. Available at: <http://www.nyu.edu/steinhardt/e/pdf/humsocsci/mias/readings07/95.pdf> [2 December 2013].
- Kitsikis, D.(1963). *Propagande et Pressions en Politique Internationale, La Grece et ses revendications a la Confernece de la paix(1919-1920)*. Presses Universitaires De France, Paris.
- Lasswell, H.(1934). Propaganda. In: Jackall, R.(ed.)*Propaganda*. MacMillan. London
- Lenzowski, J. (2008). *Cultural Diplomacy, Political Influence and Integrated Strategy*, The Institute of World Politics, Washington. Available at: http://jmw.typepad.com/pdpw/files/jl_cultural_diplomacy_advance.pdf [2 December 2013].
- Leonard, M. et al.(2002). *Public Diplomacy*. The Foreign Policy Centre. Available at: <http://fpc.org.uk/fsblob/35.pdf> [2 February 2014].
- Lewellyn Smith, M. (2006). Venizelos' Diplomacy. In: Kitromilides, P. (ed) *Eleftherios Venizelos, the Trials of Stqtemanship*. Edinburgh University Press, Edinburgh,
- Liping, B. (1999). Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War. *Journal of American Studies*. 33,03, December, pp. 393-415.

Lippmann, W.(1922). *Public Opinion*[Internet].In: chapter xiii. Available from: <http://xroads.virginia.edu/~Hyper2/CDFinal/Lippman/contents.html> [9 Φεβρουάριου 2014].

Lyttelton, A.(ed) (2002).*Liberal and Fascist Italy 1900-1945*. Oxford University Press, Oxford.

Mark, Simon, 2008, *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, new Zealand and India*, PhD Thesis, The University of Auckland.

Muller, G. (2003). France and Germany after the Great War: Businessmen, Intellectuals and Artists in Non-Governmental European Networks. In: Gienow-Hecht, J and Schumacher, F. (ed.)*Culture and International History*, Berghahn Books, New York-Oxford.

Nelson, R, & Izadi, F. (2009). Ethics and Social Issues in Public Diplomacy. In: Snow, N & Taylor, P.(ed.)*Routledge Hanbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York and London.

Nye, J.(2004). *Soft Power, The means to success in World Politics*. PublicAffairs, New York.

Ponsonby, A. (1928). *Falsehood in War-Time: Containing an Assortment of Lies Circulated Throughout the Nations During the Great War* . Garland Publishing Company, London.

Pratkanis, A. (2009). Public Diplomacy in International Conflicts: A Social Influence Analysis. In: Snow, N & Taylor P. (ed) *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York and London.

Schmidt, O. (2003). U.S. Philanthropy and Exchange of Scholars. In: Gienow-Hecht, J. & Schumacher, F. (ed.) *Culture and International History*. Berghahn Books, New York, Oxford.

Schneider, C. (2004). *Culture Communicates: US Diplomacy that Works*, Available at: http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20040300_cli_paper_dip_issue94.pdf [15 December 2013].

Schneider, C. (2003). *Diplomacy that Works: Best Practices in Cultural Diplomacy*, Center for Arts and Culture. Available at: http://intranet.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2013/by_program/afta_pubs/cac_pubs/Schneider.pdf [2 December 2013].

Scott Smith, G.(2003). *'Her Rather Ambitious Washington Program': Margaret Thatcher's International Visitor Program, Visit to the United States in 1967*. Available at: www.globaltiesus.org/ [5 December 2013].

Snow, N. & Taylor, P. (ed.) (2009). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge, New York – London.

Van Dyke, V. (1940). The Responsibility of States for International Propaganda. *The American Journal of International Law*. Vol.34, No.1, January, pp.58-73.

Wyszomirski, M et al.(2003). *International Cultural relations: A Multi-Country Comparison*. Arts International -Center for Arts and Culture.

Gennadius, J. (1918) [Επιστολή] Πολιτικό Γραφείο Πρωθυπουργού. 218. Γενικά Αρχεία του Κράτους(ΓΑΚ), Αθήνα.

Sotiriadis, G.(1919). *La Poesia Religiosa Greca Medioevale*. Tipo-Litografia A.Mazza, Genova. Available in: <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/1/b/4/metadata-472-0000013.tkl> [3 June 2014].

Διαλλυνάς, Ε. (1918) [Επιστολή] Πολιτικό Γραφείο Πρωθυπουργού. 220. Γενικά Αρχεία του Κράτους(ΓΑΚ), Αθήνα.

Λιβιεράτος, Σ. (1919) *Εκθεσις της Εν Ιταλία Αποστολής Σ.Γ. Λιβιεράτου* [Εκθεση], ΑΥΕ. Α/5/III3 (Ελληνοϊταλικές Σχέσεις), Αθήνα.

Ι.Α.ΕΚΠΑ, Έντυπα, Επετηρίς του Πανεπιστημιακού έτους 1919-1920, σελ. 9.
Διαθέσιμο στο:

<http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl%3A73477&childId=4&hint=0.90> [10
Νοεμβρίου 2013]

Ι.Α.ΕΚΠΑ, Έντυπα, Επετηρίς του Πανεπιστημιακού έτους 1919-1920, σελ. 9.
Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:73477&hint=0.90&childId=9> [10 Νοεμβρίου 2013]

Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1918-1919, τόμος 31. Διαθέσιμο στο:
<http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2863&hint=1.00&childId=6>

Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων Συγκλήτου » Πρακτικά Συγκλήτου 1918-1919,
τόμος 31. Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2852&hint=1.00&childId=2> , <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2859&hint=1.00&childId=6> [2 Δεκέμβρη 2013].

Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συνεδριάσεων Συγκλήτου » Πρακτικά Συγκλήτου 1918-1919,
τόμος 32. Διαθέσιμο στο: <http://pergamos.lib.uoa.gr/dl/read?pid=uoadl:2879&hint=1.00&childId=3> [2
Δεκέμβρη 2013].

Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού*
Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις
Ανδρεάδου- Αδιανέμητα, Διατί και Πώς Πρέπει να διαδοθή η Νεοελληνική
Λογοτεχνία στο Εξωτερικόν, 1931

Ι.Α. ΕΚΠΑ, Προσωπικά Αρχεία των καθηγητών του *Εθνικού Καποδιστριακού*
Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Ανδρέα Ανδρεάδη, Κ34, Διάφορες Σημειώσεις
Ανδρεάδου- Αδιανέμητα, Το Έργον του Ελληνικού Τμήματος της προς
Αποκατάστασιν της Βιβλιοθήκης του Louvain – Διεθνούς Επιτροπείας, Μάρτιος
1919- Ιούλιος 1922

Ανδρέας Ανδρεάδης. Διαθέσιμο στο: <http://el.wikipedia.org/wiki>

Γεώργιος Σωτηριάδης, Διαθέσιμο στο: <http://el.wikipedia.org/wiki>

Γούναρης, Β. (χ.η.) *Η ιστοριογραφία και η χαρτογραφία του μακεδονικού ζητήματος*. Διαθέσιμο στο: <http://www.imma.edu.gr/imma/history/09.html> [10 Νοεμβρίου 2013]

Κοραής Αδαμάντιος, Διαθέσιμο στο: <http://www.lib.uoa.gr/hellinomnimon/authors/Korais.html>, [1 Νοεμβρίου 2013].

Τα Κομιτάτα. Διαθέσιμο στο: [http://www.e-istoria.com/2013_sygxron_%20\(20\).html](http://www.e-istoria.com/2013_sygxron_%20(20).html),

Το ηπειρωτικό Κομιτάτο. Διαθέσιμο στο: <http://www.amyntika.gr/to-ipirotiko-komitato/> [1 Νοεμβρίου 2013].

Το Μακεδονικό Κομιτάτο. Διαθέσιμο στο: <http://www.mani.org.gr/istor/makeis.htm>, [1 Νοεμβρίου 2013].

Το Μακεδονικό Κομιτάτο, Διαθέσιμο στο: http://www.imma.edu.gr/macher/hm/hm_main.php?el/D4.6.html [1 Νοεμβρίου 2013].

Οι επαναστάτες των Βαλκανίων. Διαθέσιμο στο: <http://www.ime.gr/projects/tanzimat/gr/main/512.html> [1 Νοεμβρίου 2013].

Φιλελληνισμός. Διαθέσιμο στο: <http://archive.today/MvDI8> , http://www.ime.gr/chronos/12/gr/1821_1833/diethni/10.html, [1 Νοεμβρίου 2013].

Antonio Cardarelli. Available from: http://it.wikipedia.org/wiki/Antonio_Cardarelli [28 Οκτωβρίου 2013].

Edoardo Maragliano. Available from: http://it.wikipedia.org/wiki/Edoardo_Maragliano [28 Οκτωβρίου 2013]

Mare Nostrum (n.d). [Internet]. Διαθέσιμο στο: http://el.Wiki_pedia.org/wiki/Mare_Nostrum [5 Μαρτίου 2014]